

OCHRANA *Prírody* SLOVENSKA

MAGAZÍN ŠTÁTNEJ OCHRANY PRÍRODY

1/2002

CENA: 25,- Sk

O B S A H :

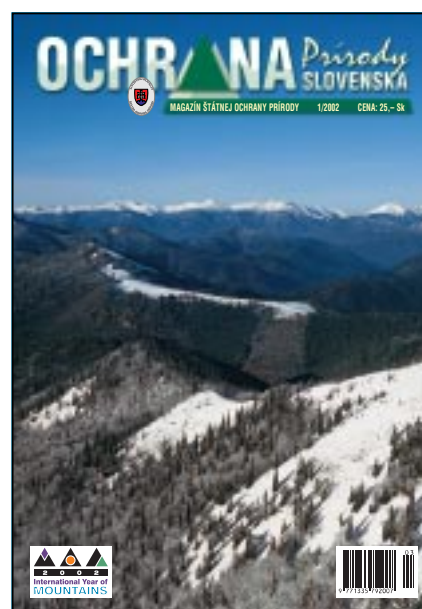
Rok 2002 – Medzinárodný rok hôr a ekoturistiky	2
Najstaršie prírodné rezervácie na Slovensku	3
Orchidey NPR Ohnište a jej blízkeho okolia	5
Jar na horách	6
„Hubárska vášeň“ a chránené huby	8
Operení poslovia jari	9
Ochrana bociana čierneho na Orave	10
Medzinárodná konferencia k problematike záchrany kamzíka, 24.–28. októbra 2001 Tatranská Štrba	11
Pozor, sme nechutné, nebezpečné, alebo aj jedovaté	12
CHKO – biosférická rezervácia Poľana po dvadsiatich rokoch	14
Zapájanie vlastníkov pozemkov do realizácie menežmentu ochrany rašelinísk	16
Základom certifikácie PAN Parks je sústava princípov a kritérií – časť I.	17
NP Krka – perla Chorvátska	18
Živá príroda žije na celom Slovensku	20
Environmentálna výchova na školách pod Tatrami	20
Pilotný vzdelávací projekt „Pomôžte zachrániť kamzíka“ alebo deti chcú tiež pomôcť zachrániť tatranského kamzíka	21
Detský kútik	21
Do vašej knižnice	22
Pár poznámok ku kauze TANAP	24
Majetková ujma v popredí záujmu majiteľov lesných pozemkov	26
IV. svetový kongres rangerov – Austrália 2003	27
Domica ramsarskou lokalitou	28
Pozvánka na XXXVIII. celoslovenský tábor ochrancov prírody	28
Obrazová publikácia „NP Muránska planina“	28

1. str. obálky: Rok 2002 – medzinárodný rok hôr
Veľká Fatra – nový národný park

Foto: Ladislav Horský

2. str. obálky: Poslovie jari

Foto: Jana Borošová

Magazín o ochrane prírody na Slovensku a v zahraničí
Vydáva Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky

Šéfredaktor:

Ing. Juraj Bobula
tel./fax: 052/446 71 95

Redakčná rada:

Ing. Dušan Bevilaqua
Ing. Július Burkovský
Ing. Janka Cziráková
RNDr. Ľuboš Čillag
Bc. Daniel Dítě
RNDr. Ema Gojdičová
Mgr. Milan Janák
RNDr. Ján Kadlečík
RNDr. Viliam Klescht
Ing. Róbert Trnka

Adresa redakcie:

Štátna ochrana prírody
Slovenskej republiky,
Lazovná 10, 974 01 Banská Bystrica
tel./fax: 048/415 50 27
tel.: 048/415 42 69
e-mail: magazin_sop@sopsr.sk

Tlač, design a tlačové podklady:

Stredoslovenské vydavateľstvo PLUS, a. s.,
Partizánska cesta 76,
974 01 Banská Bystrica

Objednávky prijíma:

Obchodné stredisko PrNS, a. s.,

Rozširuje:

PrNS, a. s., (časopis rozširovaný formou predaja na poštách)

Objednávky na predplatné prijíma:

PrNS, a. s., každá pošta a doručovateľ
(časopis rozširovaný formou predplatného IP, FP)

Objednávky do zahraničia vybavuje:

PrNS, a. s., Vývoz tlače,
Záhradnícka 151, 820 05 Bratislava

Cena jedného výtlačku 25 Sk,
ročné predplatné 100 Sk.

Reg. MK SR č. 1653/97,
ISSN 1335-7921

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia.

Prevzatie textových a grafických materiálov z časopisu je dovoľené len so súhlasom redakcie a pri rešpektovaní autorských práv.

ROK HÔR

Rok 2002 vyhlásila Organizácia spojených národov za rok hôr a ekoturistiky. Viedol ju k tomu dlhotrvajúci proces od roku 1992, kedy sa v Rio de Janeiro zišli predstavitelia životného prostredia zo 184 krajín z celého sveta ohľadne trvalo udržateľného života na zemi a jeho rozvoja – známa Agenda 21.

Organizácia spojených národov poverila Medzinárodnú organizáciu pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO), aby spolupracovala s vládami krajín a inými organizáciami na príprave a realizácii podujatí roka hôr a ekoturistiky. Pôvodná myšlienka roku hôr bola zbližovať kvalitu života ľudí v horách a nížinách. Vo väčšine sveta sú horské regióny chudobnejšie, je tam drsnejšia klíma a ťažší život.

Medzinárodný rok hôr chce upozorniť na horské prostredie a obyvateľstvo žijúce

týmto pojmom skrýva viacero aktivít, WTO charakterizuje ekoturistiku ako jednu z foriem turistiky, pri ktorej sú turisti motivovaní prírodou, tradičnou kultúrou, cestovaním spojeným so vzdelávaním a poznávaním. Ekoturistika môže byť realizovaná malými skupinami – špeciálnymi firmami, cestovnými kancelármi či zahraničnými touroperátormi.

Ekoturistika podporuje ochranu prírodných území tým, že:

- zvyšuje povedomie o ochrane prírody a kultúrnych hodnotách medzi návštevníkmi, ale aj miestnymi obyvateľmi,
- minimalizuje negatívny dopad na životné, sociálne a kultúrne prostredie,
- prináša ekonomický profit hostiteľským komunitám, organizáciám a orgánom, ktoré majú na starosti ochranu prírody,

Vo Vysokých Tatrách ako v najvyššom pohorí Slovenska vznikol už v minulom roku pri Mestskom výbore Prípravný organizačný výbor, v ktorom sú zástupcovia samosprávy a rôznych organizácií. Pripravili a zostavili kalendár podujatí na rok 2002 pre odborníkov, ale aj širokú verejnosť: Horský filmový klub, množstvo výstav, besied, prednášok dotýkajúcich sa tém človeka a biosféry, liečebných účinkov hôr v klimatickej liečbe, starostlivosti o horské lesy, záchrany tatranského kamzíka, histórie Vysokých Tatier, porovnávanie horských regiónov a nížin, aby sa zdôraznil odlišný a častokrát aj ťažší a drahší život v horskom prostredí ako v nížinách. Plánujú vydať pamätňé mince, poštové dopisnice s námetmi vysokohorských chat a pod.

Aj v ostatných horstvách Slovenska sa chystajú osláviť Medzinárodný rok hôr

ROK 2002

Medzinárodný rok hôr a ekoturistiky

v ňom. Zamerať sa na rozvoj nových projektov a iniciatív pre zlepšenie života miestnych ľudí, adekvátnu ochranu životného prostredia a trvalo udržateľný rozvoj týchto oblastí, prezentáciu informačných nástrojov na rozvinutie širokého verejného dialógu a získanie veľkej medzinárodnej podpory pre význam hôr, rozvoj výskumných programov a projektov na získanie poznatkov o ohrození horských území, ako je využívanie prírodných zdrojov, zachovanie biologickej diverzity.

Rok 2002 bol navrhnutý OSN aj rokom ekoturistiky a jej Komisia pre trvalo udržateľný rozvoj sa obrátila na vlády, medzinárodné spoločnosti a privátny sektor, aby podporili tieto aktivity. Preto sa spojili aktivity The World Travel Organisation (WTO) a The United Nations Environment Programme (UNEP) pri príprave a koordinácii niektorých aktivít, ktoré budú organizované z príležitosti Medzinárodného roku hôr a ekoturistiky.

Ekoturistika je novodobým pojmom a jedná sa o jednu z foriem cestovného ruchu. Jej aktivity sa v posledných dvoch desaťročiach vo svete rozšírili. Hoci sa pod

- poskytuje alternatívne pracovné miesta a tým aj možnosť zárobku pre domáce obyvateľstvo,
- je nástrojom, ktorý pomáha vytvárať u obyvateľstva pozitívny vzťah k prírode a kultúrnemu dedičstvu.

Z geografického pohľadu 52 % územia Slovenska leží v horách. Preto je samozrejmé, že aj Slovenská republika sa prihlásila k tejto výzve. Slovenským garantom programu zastrešujúcim podujatia Medzinárodného roku hôr je Ministerstvo pôdohospodárstva spolu s Ministerstvom životného prostredia.

a ekoturistiky. V Národnom parku Slovenský raj pripravujú napr. maliarsky plenér študentov Fakulty architektúry STU – architektúra v NP, súťaž o najlepšiu fotografiu pôvodnej a nepôvodnej architektúry v NP a jeho okolí, minifestival horských a ochranných filmov, súťaž stredoškôlkov o najlepšiu esej, koncert trampskej hudby, súťaž v tancoch, ochranné besedy a pod.

V nízkotatranskom národnom parku pripravujú Rangerský deň, Hypericum, čistenie Nízkych Tatier, stretnutie so zástupcami horských obcí Nižná, Vyšná Boca,

Bacúch a užívateľov horských lesov na tému trvalo udržateľnej turistiky a prezentáciu plánovanej výstavby náučného chodníka z Bacúcha do Nižnej Boce.

Slávnostné otvorenie Medzinárodného roka hôr a ekoturistiky sa uskutočnilo 15. februára 2002 v Múzeu Pamätníka SNP v Banskej Bystrici za účasti zástupcov ochranných organizácií na Slovensku predstaviteľov štátnej správy, samosprávy, univerzít, mimovládnych organizácií.

–jb–

Z HISTÓRIE OCHRANY PRÍRODY

NAJSTARŠIE PRÍRODNÉ REZERVÁCIE NA SLOVENSKU

Dr. Szabó József

Za prvé chránené územie na Slovensku s motívom ochrany flóry sa pokladá **Kvetníca** v Tatrách, ktorú roku 1876 prevzal do trvalého nájmu od obce Vyšný Slavkov Maďarský karpatský spolok (Magyarországi Kárpát egyesület) za účelom zabezpečenia ochrany jej prírodných hodnôt. O tomto území však už nenachádzame zmienku v prvom zozname chránených území, ktorý je súčasťou výnosu Ministerstva školstva a národné osvetly (MŠaNO) v Prahe o ochrane prírodných pamiatok č. 143.547/33-V zo dňa 31. 12. 1933 (Vestník MŠaNO roč. XVI (1934), zošit 2). Dnes je táto lokalita súčasťou Národnej prírodnej rezervácie (NPR) **Velická dolina** v Tatranskom národnom parku (TANAP).

K najstarším a doteraz existujúcim prírodným rezerváciám na Slovensku patria **Príboj** a **Ponická dúbava** z roku 1895, **Szabóova skala** z roku 1907, **Badínsky a Dobročský prales** z roku 1913. O ich vyhlásenie sa pričínili priekopníci ochrany prírody **Karol Kaán** v rámci svojich snáh o zachovanie prírodných pamiatok (Természet emlékek fentartása) v Uhorsku.

V roku 1908 bola vyhlásená aj úplná prírodná rezervácia **Prales Stužice „Jasan“ pod Raukou**, ktorá podľa zoznamu chránených území z roku 1933 mala rozlohu 344,64 ha leša (praless vyše 150 ročných bukov, jedlí, jaseňov, brestov) a 2,13 ha lúk. Jedná sa však zrejme o terajšiu ukrajinskú časť (vtedy Podkarpatská Rus) súčasnej trilaterálnej rezervácie **Stužica**. Slovenská časť tejto rezervácie (dnes NPR) bola vyhlásená až v roku 1965 rozhodnutím Komisie SNR pre ŠaK č. 26 zo dňa 28. 6. 1965 (úprava č. 7282/1965-osv./11 zo dňa 15. 7. 1965) a dnes má rozlohu 761,49 ha. Pre zaujímavosť uvedme, že na území bývalej Podkarpatskej Rusi boli za Rakúsko-Uhorska vyhlásené aj ďalšie pralesovité rezervácie (napr. Prales „Tichý“ na JV od Stužice, „Pop Ivan“ v Huculských Alpách, Vodnožanská Kičera v polesí Široký Luh, prales „Kamionka“), ktoré sú dnes na ukrajinskom území.

Prvé prírodné rezervácie na území Slovenska vznikli koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Už aj predtým však boli chránené rôzne územia zamerané na ochranu lesov, poľovníckych a rybárskych revírov, parkov a iných dendrologických objektov, alebo aj na ochranu okolia liečivých žriediel a kúpeľov.

Prírodné rezervácie v súčasnosti nazývané **Príboj** a **Ponická dúbava** boli vyhlásené nariadením Ministerstva pôdohospodárstva (orby) v Budapešti v roku 1895, pôvodné doklady o tom však nie sú k dispozícii. Ich najstaršia charakteristika je dostupná až v prvom zozname chránených území z roku 1933. Rezervácia **Príboj** je uvedená pod názvom **Slovenská Lupča**, „polesie Šalková“ ako čiastočná rezervácia asi 115 ročného ochranného leša duba a hraba s driebom, babykou a svíbom na rozlohe 3,37 ha. Rezervácia **Ponická dúbava** je uvedená pod názvom **Slovenská Lupča, Ponická Huta** ako čiastočná rezervácia ochranného leša (smrek, jedľa, dub, buk) s krovitým podrastom na skalnatom teréne s rozlohou 10,83 ha. U obidvoch bol v tomto zozname potvrdený rok vyhlásenia 1895. Rezervácia **Príboj** bola po 55 rokoch od vyhlásenia novelizovaná vyhláškou Povereníctva školstva, vied a umení (PŠVU) č. 125.318/1950-V/4 zo dňa 25. 11. 1950 ako čiastočná rezervácia „polesia **Príboj**“ v rozlohe 3,40 ha. Po uzákonnení štátnej ochrany prírody v roku 1955 (zákon SNR č. 1/1955 Zb. SNR) bola zavedená kategória **štátna prírodná rezervácia (ŠPR)**, ktorá sa vzťahovala na obidve tieto rezervácie. Úpravou Ministerstva kultúry SSR (MK SSR) č. 1556/1983-32 zo dňa 31. 3. 1983 došlo k rozšíreniu **ŠPR Príboj** na terajšiu rozlohu **10,96 ha**. Súčasne bola novelizovaná aj **ŠPR Ponická dúbava** a to úpravou MK SSR č. 1555/1983-32 zo dňa 31. 3. 1983 v rámci ktorej sa ustálila rozloha na **13,34 ha**. Na základe zákona NR SR č. 287/94 Z. z. o ochrane prírody a krajiny sa

obidve dovtedajšie ŠPR stali **národnými prírodnými rezerváciami (NPR)**.

NPR Príboj sa nachádza severne od obce Šalková v okrese B. Bystrica, kde zaberá južne orientovaný svah nad štátnou cestou B. Bystrica – Brezno, vo výškovom rozpätí 360–490 m n. m. Predmetom ochrany je prirodzený súvislý starý porast duba zimného s prímiesou duba cerového, rastúceho tu na severnom okraji svojho rozšírenia. Naprieč územím vedie exkurzný chodník. NPR **Príboj** patrí do ochranného pásma Národného parku Nízke Tatry.

NPR Ponická dúbava zaberá strmý, južný svah nad obcou Ponická Huta v okrese B. Bystrica, vo výškovom rozpätí 500–650 m n. m. Predmetom ochrany sú zachovalé prirodzené spoločenstvá kyslých dubových bučín na kremencoch. Zaujímavá je najmä východná bralnatá časť územia so zakrpatenými bielizeňmi pokrivenými dubmi.

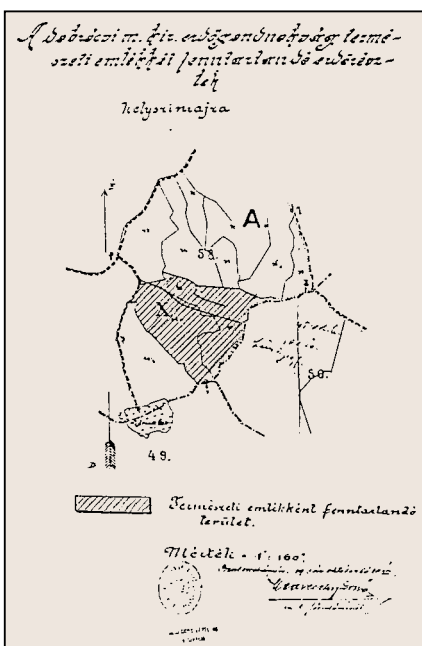
Prírodná rezervácia (PR) **Szabóova skala** bola vyhlásená v roku 1907, čo bolo iniciované pravdepodobne vyhláškou uhorského Ministerstva pôdohospodárstva (orby) č. 21525/1900 o súpise pamätných stromov a ďalších prírodných pamiatok a o ich ochrane. Pôvodný doklad o vyhlásení sa nezachoval a v už spomenutom zozname z roku 1933 je dokumentovaná pod názvom **Skala Szabó (Szikla)** ako čiastočná rezervácia ochranného leša (borovica, jedľa, breza a jelša) s asi 50 m

(Pokračovanie na str. 4)

NPR Badínsky prales

Z HISTÓRIE OCHRANY PRÍRODY

Mapová príloha Banskobystrického m. k. Lesného riaditeľstva k súpisu prírodných pamiatok (Dobročský prales)

(Dokončenie zo str. 3)

vysokou trachytovou skalou, na ktorej bola roku 1907 upevnená tabuľa na pamiatku geológa Dr. J. Szabóa (profesor Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici, ktorý sa pričínil v druhej polovici 19. storočia o geologické zmapovanie Štiavnických vrchov). V zozname je potvrdený rok vyhlásenia 1907, rozloha však udaná nie je. Po uzákonení štátnej ochrany prírody v roku 1955 bola zmenená kategória na **chránený prírodný výtvor (CHPV)** s rozlohou 6,38 ha, ale úpravou MK SSR č. 1559/1983-32 z 31. 3. 1983 sa opäť stáva rezerváciou (ŠPR) s rozlohou **11,89 ha**. V súčasnosti podľa zákona NR SR č. 287/94 Z. z. o ochrane prírody a krajiny je **Szabóova skala prírodnou rezerváciou (PR)**.

PR Szabóova skala sa nachádza pri vstupe do Sklenoteplíckej doliny, na rozhraní Žiarskej kotliny a Štiavnických vrchov v k. ú. Lehôtka pod Brehmi v okrese Žiar nad Hronom, vo výškovom rozpätí 260–392 m n. m. Zďaleka viditeľná, morfológicky výrazná dominanta v podobe 50 m vysokého brala je vypreparovaným ryolitovým sopúchom s pozoruhodnou perlitouvou kontaktnou zónou po obvode. Viazané sú na ňu prevažne kyslomilné xerothermné skalné spoločenstvá a okolitý les je so zastúpením bukov, dubov, hrabov, jedlí i borovic a jelší, pričom jedľa tu rastie na jednej z najnižších polôh. PR Szabóova skala je súčasťou CHKO Štiavnické vrchy.

Skupinu najstarších prírodných rezervácií na Slovensku uzatvárajú **Badínsky a Dobročský prales**, ktoré boli vyhlásené výnosom Ministerstva pôdohospodárstva (orby) v Budapešti v roku 1913, na základe súpisu prírodných pamiatok pralesovitého charakteru, ktorý zostavilo Banskobystrické m. k. Lesné riaditeľstvo podľa predchádzajúceho nariadenia ministerstva. Je zaujímavé, že v tomto súpise okrem lokality „Kulisovo“ v Lesnej správe Badín (Badínsky prales) a lokality „Gerauka“ v Lesnej správe Dobroč (Dobročský prales) bola uvedená aj lokalita „Plachta“ v Lesnej správe Krám, o ktorej už neskôr z neznámych prí-

čin nenachádzame žiadnu zmienku napriek tomu, že aj v tomto prípade bola ochrana akceptovaná. Nasvedčuje tomu zmienený výnos Ministerstva pôdohospodárstva (orby) v Budapešti č. 127663 I. B. 1. 1913 zaslaný dňa 24. 4. 1914 m. k. Lesnému riaditeľstvu v B. Bystrici, kde sú uvedené všetky tri lokality (Kulisovo, Gerauka, Plachta), podstata ktorých vzhľadom na ich pradávny charakter sa má zachovať ako prírodná pamiatka pre budúce generácie a zároveň bolo nariadené vylúčiť ich z akéhokoľvek využitia.

V zozname chránených území z roku 1933 je **Badínsky prales** (Kulisovo) charakterizovaný ako rezervácia čiastočne úplná na rozlohe 20,51 ha, pričom sa jedná o prales jedle a buka vo veku vyše 140 rokov s jedlami neobyčajných rozmerov. **Dobročský prales** sa uvádza ako rezervácia úplná na rozlohe 57,40 ha vyhlásená Ministerstvom orby v Budapešti roku 1913, ktorá bola zväčšená Čsl. riaditeľstvom lesov a majetkov o ochranné pásmo s rozlohou 32,50 ha (ako rezervácia čiastočná) s túlavými rubmi. Vlastná rezervácia je prales jedle a smreka s primiešaným bukom, javorom a jaseňom vo veku do 300 rokov.

Po uzákonení štátnej ochrany prírody v roku 1955 sa Badínsky i Dobročský prales stali **štátnymi prírodnými rezerváciami (ŠPR)**.

ŠPR Badínsky prales bola úpravou MK SSR č. 3622/1974-OP zo dňa 27. 5. 1974 rozšírená na dnešnú rozlohu 30,70 ha a súčasne bolo stanovené ochranné pásmo vo forme 100 metrov širokého obvodového pásu. K ďalšiemu spresneniu došlo vyhláškou MŽP SR č. 83/1993 zo dňa 23. 3. 1993, na základe ktorej ostala výmera rezervácie nezmenená (**30,70 ha**), výmera ochranného pásma sa upravila na **23,75 ha**, nie je však definitívne ustálená. **ŠPR Dobročský prales** bola Úpravou MK SSR č. 1499/1972-OP zo dňa 6. 3. 1972 rozšírená na rozlohu 101,82 ha (ochranné pásmo 114,41 ha) a vyhláškou MŽP SR č. 83/1993 zo dňa 23. 3. 1993 spresnená na súčasnú rozlohu **103,85 ha** (ochranné pásmo **100,44 ha**). Na základe zákona NR SR č. 287/94 Z. z. o ochrane prírody a krajiny sú dnes obidve tieto chránené územia **národnými prírodnými rezerváciami (NPR)**.

NPR Dobročský prales sa nachádza v závere doliny Brátovo vo výškovom rozpätí 700–1000 m n. m. vo Veporských vrchoch, 6 km južne od Čiernobalockej osady Dobroč v okrese Brezno. NPR patrí do jedľovo-bukového lesného vegetačného stupňa. Hlavnými drevinami sú jedľa, smrek, buk, primiešavajú sa javor, jaseň a brest. Zastúpené sú všetky vývojové štádiá a fázy pralesa s dĺžkou cyklu 400 rokov. Vyskytuje sa tu mnoho mohutných stromov. V roku 1964 víchor zlomil dobročskú hrubú jedľu, ktorá patrila medzi najmohutnejšie v Európe (výška 56 m, priemer kmeňa 193 cm, objem dreva 54,9 m³, váha 38 ton, vek asi 500 rokov). Najcennejšou časťou NPR je pôvodné jadro z roku 1913. Dobročský prales bol v roku 1998 ocenený Európskym diplomom. Návšteva je možná len so sprievodom po exkurznom chodníku.

NPR Badínsky prales sa nachádza v Kremnických vrchoch na

SV svahu Laurína, vo výškovom rozpätí 700–850 m n. m., asi 6 km SZ od obce Badín v okrese Banská Bystrica. NPR je na rozhraní bukového a jedľovo-bukového vegetačného stupňa s prevládajúcimi typickými bučinami. Hlavnými drevinami sú buk a jedľa, primiešavajú sa javor, jaseň a brest, pričom smrek tu nie je prítomný. V území sa striedajú a prelínajú všetky vývojové štádiá európskych pralesov, niektoré fázy však chýbajú. V západnej časti je vývratisko (6 ha) z roku 1947, ktoré prirodzene regeneruje cez prírodný les, súčasný prechodný les do pôvodného vrcholového (klimaxového) stavu v budúcnosti. NPR je prístupná len po exkurznom chodníku.

Najstaršie prírodné rezervácie na Slovensku od doby svojho zriadenia, ktorá nie vždy je spoľahlivo dokladovaná a traduje sa z rôznych dostupných zdrojov, doteraz prešli neraz zložitým vývojom. Postupne boli novelizované na základe platných zákonov, spresňované bolo ich vymedzenie, kategória, názov, predmet a podmienky ochrany. Patria medzi naše najvzácnejšie chránené územia nielen z hľadiska zastúpenia prírodných hodnôt, ale i z hľadiska historického. Toto prírodné a historické dedičstvo poukazuje na realizáciu ochrannárskych snáh už v dávnejšej minulosti a dnes je predmetom obdivu i zdrojom poučenia pre budúcnosť.

Ing. Július BURKOVSKÝ
Foto: archív ŠOP SR

Snímka uverejnená v Bányászati és Kohászati lapok z 15. 5. 1908

ORCHIDEY NPR OHNIŠTE a jej blízkeho okolia

Masív Ohnište pri pohľade z Rovnej Holey

Prírodná rezervácia Ohnište sa nachádza na severnej strane Nízkych Tatier, v blízkosti mesta Liptovský Mikuláš, tam kde sa stretá Michalovská, Svidovská, Stanišovská a známa Jánska dolina, ďaleko od ostatných turistických trás a od hlavného hrebeňa.

Územie je modelované vápencami a dolomitmi, ktoré dávajú vyššie položeným oblastiam výrazný krasový charakter. K najvýznamnejším krasovým útvarom patrí turisticky atraktívne Okno – veľká diera v skalnom masíve na samom vrchole rezervácie a Veľká ľadová jama nachádzajúca sa v jeho blízkosti. Pre túto oblasť sú charakteristické strmé skalné steny vysoké niekoľko desiatok metrov, ukryté v lese, alebo vyčnievajúce nad koruny okolitých stromov, roztrúsené skalné vežičky, alebo ponorné potoky. Dno priľahlej Michalovskej a Svidovskej doliny je tvorené kyslými horninami rôzneho pôvodu.

Práve tieto priaznivé geologické podmienky umožnili formovanie vápnomilných – druho- bohatých rastlinných spoločenstiev, ktoré sa stali, okrem iného, aj útočiskom väčšiny našich horských druhov orchideí. Na území rezervácie sa podarilo zaznamenať mnoho vzácných a chránených rastlinných druhov, ako sú napríklad astra alpská (*Aster alpinus*), horec Clusiov (*Gentiana clusii*), medvedica lekárska (*Arctostaphylos uva-ursi*), zvonovec ľaliolistý (*Adenophora liliifolia*), kortúza Matthiolioho (*Cortusa matthioli*), soldanelka karpatská (*Soldanella carpatica*), prvosenka holá (*Primula auricula*), plamienok alpský (*Clematis alpina*), zvonček karpatský (*Campanula carpatica*), žltohlav najvyšší (*Trollius altissimus*), poniklec slovenský (*Pulsatilla slavnica*), orlíček obyčajný (*Aquilegia vulgaris*) prílbica tuhá (*Aconitum firmum*) a iné. Rastie tu tiež totemová rastlina hôr – plesnivec alpský (*Leontopodium alpinum*), ktorého populácia na skalách v okolí Okna sa považuje za najväčšiu v Nízkych Tatrách. Aj týchto pár druhov zreteľne poukazuje na horský ráz miestnej vegetácie, ktorá z hľadiska výskového rozvrstvenia má montánný charakter.

Orchidey rastú na tomto zachovalom kúsku prírody prakticky v každom type porastov, od podmačkaných lúk v údoliach až po skalnú dolinu na hrebeňoch, od slnečných skalnatých strání po hlboký tieň smrekových mladín

a na násypoch ciest práve tak, ako aj v najodľahlejších roklinách. Nielen na Ohništi, ale aj v jeho okolí rastie najviac druhov orchideí v zmiešaných porastoch s bukom lesným (*Fagus sylvatica*), borovicou lesnou (*Pinus sylvestris*), smrekom obyčajným (*Picea abies*), javorom mliečnym (*Acer platanoides*), jarabinou mukyňovou (*Sorbus aria*), jedľou bielou (*Abies alba*) v spoločenstve, ktorého pôvodné porasty v súčasnosti z veľkej časti nahradili smrekové a iné nepôvodné monokultúry. Sú jediným miestom, kde možno nájsť druhy bežne sa vyskytujúce v bukových porastoch submontánneho a montánneho vegetačného stupňa na karbonátových horninách. Ide predovšetkým o **kruštík** (*Epipactis*), na území rezervácie zastúpené druhmi **kruštík širokolistý** (*Epipactis helleborine*), **kruštík tmavočervený** (*Epipactis atrorubens*) a **kruštík komorický** (*Epipactis komoricensis*), ktorý bol nedávno opísaný zo Strážovských vrchov. Typický je aj výskyt nenápadných, nezelených, úplne na mykorízu odkázaných druhov **koralice lesnej** (*Corallorhiza trifida*), **hniezdovky hlístovej** (*Neottia nidus-avis*) a **sklenobyle bezliste** (*Epipogon aphyllum*). Rastú tu po boku dekoratívneho **črie- vičníka papučkového** (*Cypripedium calceolus*), ktorý má veľké a bizarné kvety, pre ktoré sa už od dávna teší veľkej obľube miestnych ľudí. Stabilné útočisko tu nachádzajú druhy ako **päťprstnica obyčajná** (*Gymnadenia conopsea*), **päťprstnica voňavá** (*Gymnadenia odoratissima*), **kruštík tmavočervený** (*Epipactis atrorubens*) a **prilbovka červená** (*Cephalanthera rubra*), ktoré sa často masovo vyskytujú v prirodzených, ale aj odlesnených trávnatých porastoch, odkiaľ sú postupne vytlačené ďalšími sukcesnými štádiami – lesom. Sú to často riedke, nie úplne zapojené porasty vápnomilných často prealpinných a dealpinných druhov spoločenstiev vytvárajúcich pestrú mozaiku, v ktorých nachádzajú uplatnenie aj konkurencie menej schopné orchidey – **hmyzovníky muchovité** (*Ophrys insectifera*), či zabľúdené rastlinky **vstavačovca májového** (*Dactylorhiza majalis*).

Pre taxonóma sú nepochybne zaujímavé vlhké, príležitostne zaplavované lúky ostro- čekovite roztrúsené v údolí popri potoku, s početnými populáciami rôznych druhov **vstavačovcov** (*Dactylorhiza*) a ich križencov, medzi ktorými možno rozlíšiť typické rastliny **vstavačovca májového** (*Dactylorhiza majalis*) a kriticky ohrozených druhov ako je napr. **vstavačovca laponský** (*Dactylorhiza lapponica*). Nádhernou, dekoratívnou orchideou týchto vlhkých údolí je **kruštík močiarny** (*Epipactis palustris*), rastúci napr. v Michalovskej doline vo veľkom počte. Mlsnému oku orchideára ulahodí pohľad na nenápadnú vzácnu rastlin- ku **trčiček jednolistý** (*Malaxis monophyllos*), ktorá v tejto časti Liptova rastie doslova v každej smrekovej mladine a na každej lesnej čistinke, veľmi často spolu s nápadným **vstavačovcom Fuchsovým** (*Dactylorhiza fuchsii*). V jarných mesiacoch kvitne na niektorých miestach aj pomerne bežný druh **ve- menník dvojlistý** (*Platanthera bifolia*), s ná- herne formovanými bielymi kvetmi spolu so **vstavačom mužským** (*Orchis mascula*). Doslova za „všadebola“ možno považovať

bradáčik vajcovitistý (*Listera ovata*), ktorý rastie v každom type porastov od podmač- ných lúk v údoliach po suché skalnaté stráne. Kým začiatok orchideárskej sezóny signalizuje fialovo a žltá kvitnúci **vstavačovce bazový** (*Dactylorhiza sambucina*), jej koniec oznamuje nenápadný **smrečinovec plazivý** (*Good- yera repens*), ktorý svojimi, pre orchidey nety- pickými listami často uniká pozornosti. Medzi kopytami kráv, na dolinných pastvinách, vidno útle rastliny **vstavača počerného** (*Orchis ustulata*), kým na opustených ovčích pasien- koch v Michalovskom sedle, v samom srdci rezervácie rastie **bieloprst belavý** (*Pseudor- chis albida*) a len naozaj zriedkavo sem zo susedných vysokobylinných smrekových pora- stov zabľúdi **vemenníček zelený** (*Coelo- glossum viride*).

Aj keď by sa zdalo, že Ohnište je skvelým útočiskom horských druhov našich orchideí, nepodarilo sa v poslednom období potvrdiť vý- skyt niektorých druhov, ktoré v tejto oblasti alebo v jej blízkom okolí našli botanici v dvad- siatych a tridsiatych rokoch minulého storočia. Myslím tým hlavne lúčne druhy **vstavač oby- čajný** (*Orchis morio*), **vstavač ploštičný** (*Orchis coriophora*) a **trčúľa jednohlúzá** (*Herminium monorchis*), čo môže byť dôsle- dok zmien v spôsobe obhospodarovania na týchto lokalitách. Je smutné, že v tesnom su- sedstve krásnej rezervácie, akou Ohnište naozaj je, na území Národného parku Nízke Tatry často vidíme namiesto bohatých zakvit- nutých lúk len pichlavé porasty pichliačov a bodliakov poprepletané žihľavou a ne- mnohými ďalšími druhmi, v horšom prípade len štvorce bez vegetácie, ale zato s pozos- tatkami po dobytku, ktorý sa pomaly nemá kde pásť. Pre obnovu týchto biotopov by zrej- me bolo potrebné vrátiť sa k pôvodným for- mám hospodárenia – koseniu niektorých lo- kalít a na druhej strane vypásaniu opustených pasienkov.

Hana KAUTMANOVÁ
Foto: autorka

Kruštík komorický – netypicky zelené jedince

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – RASTLINY

Prvosienka najmenšia

Jar na horách

Predstavme si, že je máj. Na juhu Slovenska už dávno odkvitli snežienky, podbele, dokonca aj orgován, zmizli zlatožlté koberce púpav a onedlho dozrejú prvé čerešne. Na severe, v horách, to však vyzerá úplne inak. Po dlhých mesiacoch snehových fujavíc a treskúcich mrazov sa jar začína nasmelo šplhať čoraz vyššie aj po horských úpätiach. V druhej polovici mája konečne vystupujú nad hornú hranicu lesa prvé nesmelé známky prebúdžajúceho sa života aj v našich najvyšších horách. Ešte niekoľko dní počkajme a môžeme sa ísť pozrieť, čo sa tu deje.

Stúpame chodníkom južným úpäťm Otrhancov v Západných Tatrách pomedzi fľaky snehu, ktoré odkrývajú vľahnajúcu uľahnutú trávu. Už aj tu, popri potoku plnom vody z roztápajúceho sa snehu, kvitnú devätsily biele (*Petasites alba*), na kríkoch sa slabučko zelenajú puky budúcich listov. Na lesných čistínach môžeme vidieť dokvitajúce šafrany (*Crocus discolor*), ktoré nás vyššie medzi kosodrevinou privítajú ešte v plnom kvete. Pozornému oku neujdú prvé rozkvitajúce soldanelky karpatské (*Soldanella carpatica*) a súkvetie modrých kvetov si vytvára aj zbehovec ihlano-

vitý (*Ajuga pyramidalis*), ktorý na celom Slovensku rastie iba tu. Do rozkvitnutia mu však ešte niekoľko dní chýba.

Stúpame ďalej, les vystriedala kosodrevina, pribúda skál a aj snehu. Miestami prechádzame viac či menej rozsiahle snehové polia pretínajúce chodník. Záveje, ktoré tu vytvoril vietor počas nekonečných zimných víchric, dosahujú aj niekoľko metrov. Tam, kde vietor naopak sneh vyfúkal, sa už žltne tráva. Keď sa prizrieme bližšie, zistíme, že život sa prebúdzá aj tu. Z vľahnutej trávy nesmelo vytŕčajú sviežozelené jemné lístky, k zemi sa pritláčajú rastlinky všivca praslenatého (*Pedicularis verticillata*), ktoré sa už chystajú rozkvitnúť. Medzi skalami z dialky na seba upozorňujú svojou nápadnou ružovou farbou prvosienky najmenšie (*Primula minima*). Táto naša najmenšia prvosienka s doslova miniatúrnou ružicou mäsitých, stále zelených listov a k výške rastliny s nezvyčajne veľkými kvetmi, je bežnou ozdobou skalných puklín a skalnatých hrebienkov najvyšších polôh Tatier. Bežná je aj na hrebene Nízkyh Tatier, kde oživuje jednotvárne alpské hole. Patrí medzi prvých poslov nového života v drsnom svete skál. Je až na počudovanie, že tu už vôbec nejaké rastliny stihli rozkvitnúť. Teplota sa v noci pohybuje stále pod nulou a ani cez deň to nie je oveľa viac. Aj keď väčšina vysokohorských rastlín je schopná rasti a rozmnožovania pri priemernej celodennej teplote omnoho nižšej ako rastliny nížin, je obdivuhodné, ako to v horách rastliny „stíhajú“. Koniec koncov musia, veď vegetačné obdobie je tu veľmi krátke, v najvyšších polohách trvá niekoľko týždňov a tak sa rastliny musia ponáhľať. Viacerí rastlinní otužilci sa takýmto tvrdým podmienkam prispôbili veľmi skorým kvitnutím, doslova spod snehu. Okrem prvosienky najmenšej to je napríklad aj lomikameň protistojolistý (*Saxifraga oppositifolia*). O tejto drobnej rastlinke, ktorú na Slovensku môžeme nájsť v Tatrách a Nízkyh Tatrách, sa dá povedať, že patrí medzi najotuzilejšie rastliny vôbec. Dokonalé sa prispôbenie drsnej klíme (bez ujmy vydrží bez ochrany snehovej prikrývky mráz až -40 °C) jej umožňuje život na hranici možnosti existencie rastlínstva, v Tibete na obnažených skalách nad hranicou večného snehu vo výškach až 6000 m n. m. alebo na najsevernejších ostrovoch Arktidy, na 83° sev. šírky. Aj v našich veľhorách osídľuje najmä skalné pukliny s minimálnou snehovou prikrývkou alebo aj bez nej, vzápätí po roztopení snehu môžeme tento ozdobný lomikameň s veľkými ružovými kvetmi obdivovať vo veľkom množstve napríklad na vrchole Baranca v Západných Tatrách. Podobný lomikameň zahnutý (*Saxifraga retusa*) sa u nás vyskytuje nepomerne vzácnejšie, je zapísaný aj v Červenej knihe a kvitne o čosi neskôr.

Stúpame zubatým hrebeňom Otrhancov hľadájac ďalších poslov horskej jari a máme šťastie. Na skalnatých rímsach s riedkym porastom tráv sa v slabom vetre hojdajú veľké, hrdzavo chlpaté kvety ponikleca jarného (*Pulsatilla vernalis*). Aj tento druh je zapísaný v Červenej knihe a jeho alpská varieta patrí medzi naše najvzác-

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – RASTLINY

nejšie a zároveň najkrajšie vysokohorské rastliny. Skoro na jar kvitne na niekoľko málo lokalitách v Západných a Vysokých Tatrách. O jeho vzácnosti svedčí aj fakt, že bol na slovenskej strane Tatier objavený až v roku 1932 (na poľskej strane bol nájdený skôr, v roku 1928) a dodnes počet známych lokalít neprekročil desiatku. Navyše väčšina populácií je málopočetná, kvitnúce rastliny sa dajú spočítať na prstoch jednej ruky. Náš druhý, omnoho hojnejší vysokohorský druh ponikleca – ponikleca biely (*Pulsatilla scherfelii*), rozkvitne už o niekoľko dní a jeho masové kvitnutie znamená príchod krátkého horského leta.

Za ďalším vzácnym jarným druhom našich hôr musíme ísť inde, do vápencových Belianskych Tatier. Iba tu môžeme nájsť drobný kriček z čeľade vresovcovitých, medvedík alpínsky (*Arctous alpina*). Jeho nízke porasty sú nápadné najmä v jeseň, keď sa listy vyfarbia na červeno, na jar kvitne nenápadnými bielymi až bielorúžovými kvetmi. Tento veľmi vzácny druh našej flóry, dosiaľ známy iba z dvoch lokalít, je tiež zapísaný v Červenej knihe. Spoločnosť mu robia ďalšie, na jar a začiatkom horského leta kvitnúce druhy. Iba z Belianskych Tatier je u nás známa veľmi nápadná prvosienka dlhokvetá (*Primula halleri*). Podobá sa prvosienke pomúčenej (*Primula farinosa*) rastúcej na slatinách severného Slovenska, už z diaľky však na seba upúta veľkými kvetmi. Zavčasu začí-

na kvitnúť rutovník koriandrolistý (*Callianthemum coriandrifolium*), známy z celých Tatier a Nízkych Tatier. Je zaujímavý tým, že má toľko korunných lístkov, že sa nevjdú do jednej rady ako pri ostatných iskerníkovitých, ale sa čiastočne pokrývajú. Je pozoruhodný aj z biologického hľadiska. Plodné byle sa oblúkovito skláňajú a tak sa plody ocitajú tesne nad povrchom pôdy, akoby sa ich sama materská rastlina snažila vložiť do zeme. Postupne sa pridáva všivec Oederov (*Pedicularis oederi*), rastúci okrem Tatier vzáčne aj v Nízkych Tatrách a na vrchole Choča. Tak ako všetky ostatné všivce aj tento je poloparazit. Svojimi koreňmi odoberá vodu ostatným rastlinám, pričom nie je prednostne viazaný na žiadneho určitého hostiteľa. Na vápencoch Belianskych a Západných Tatier rozkvitá vzácna fialka alpínska (*Viola alpina*). Veľmi vzáčne rastie aj na jednom mieste vo Veľkej Fatre a na Choči. Tu bola pôvodne pokladaná za endemit Choča pod menom fialka chočská. Pamiatkou na dobu ľadovú je dryádka osemlupienková (*Dryas octopetala*), vytvárajúca rozsiahle k zemi pritisnuté koberce s veľkými, bielymi kvetmi. Vápencové oblasti Karpát od podhoria až do alpskeho stupňa Belianskych Tatier na jar zdobia azúrovomodré veľké kvety symbolu horskej flóry – horca Clusiovho (*Gentiana clusii*) a žlté, voňavé kvety prvosienky holej (*Primula auricula*). Tieto druhy vo

vyšších polohách rozkvitajú neskôr, až začiatkom horského leta. Medzi najskôr kvitnúce druhy patrí aj lomikameň vytrvalý (*Saxifraga wahlenbergii*), ktorý sa na celom svete vyskytuje iba v Západných Karpatoch, patrí teda medzi endemity tejto časti pohoria. Kvitne veľmi skoro, už koncom apríla. V skalách vysokých polôh drobné ružové kvety obsypú bochničky silenky bezbyľovej (*Silene acaulis*) a rozkvitá aj ľalujka neskorá (*Lloydia serotina*), ktorá zo všetkých našich zástupcov čeľade ľaliovitých vystupuje najvyššie, až na vrcholy tatranských štítov a napriek svojmu druhovému menu začína kvitnúť už v máji.

Jar na horách je veľmi krátka, v priebehu niekoľkých dní rozkvitajú ďalšie a ďalšie druhy rastlín. Tie už predznamenávajú príchod leta, ktoré vykúzlí nepreberné množstvo farieb a tvarov horských rastlín. Aspoň na niekoľko krátkych týždňov ich kvety spestria majestátnu krásu našich najvyšších hôr, kým opäť nepreberie vládu žltó-červeno-sivá jeseň s nekonečne hlbokou modrou oblohou babieho leta a s prvými mrazíkmi len preto, aby za okamih zima opäť na dlhé mesiace obalila hory snehom a ľadom. Pod ním, v ťažkých podmienkach prezimujú skvosty našich hôr, aby na jar opäť začali svoje preteky s časom.

Daniel DÍTĚ
Foto: autor

Prvosienka dlhokvetá

Medvedík alpínsky

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – RASTLINY

„HUBÁRSKA VÁŠEŇ“

Muchotrávka cisárska

Minuloročná hubárska sezóna, najmä v strede a v severnej časti Slovenska, bola z pohľadu nás hubárov – amatérov, ale určite aj mykologických odborníkov mimoriadne vydarená. Išť s košíkom, prípadne fotoaparátom, sa v jeseni, ale aj na jar a v lete väčšinou oplátilo. Niektorí vyznavači čierneho humoru tvrdili, že od „Černobylu“ tolko húb nevideli... Popri množstve nájdených, vychytených a bežne upotrebitelných druhov (hríbov, kozákov, suchohríbov, plávok, rýdzikov a mnohých ďalších) zaujala aj vysoká druhová diverzita, hlavne v pestrých zmiešaných lesných spoločenstvách. Veď len v súťaži vyhlásenej Lesníckym a drevárskym múzeom vo Zvolene v septembri 2001, pri príležitosti konania mykologických dní, bolo na celkové víťazstvo potrebné priniesť 146 druhov húb nájdených v tomto období, čo po minulých rokoch nebývalo. Nielen množstvom, či rozmanitosťou druhov, sa však mohlo vo väčšom rozsahu pokochať i oko bežného hubára. Zaznamenaný bol aj zvýšený počet vzácných a chránených druhov húb. Dovolili by sme si ponúknuť laický pohľad na výskyt niektorých známejších chránených druhov húb a prípadne načrtnúť niektoré problémy.

Hlavná hubárska sezóna začala pomerne skoro a s ňou rovnako aj výskyt niektorých chránených hríbových druhov. Už koncom mája a začiatkom júna sme našli v cerových porastoch západného Podpoľania hríb kráľovský (*Boletus regius*). Počet by sa v tomto období dal stanoviť na pár jednotlivých kusov. Tento druh sa vyskytoval v uvedenej oblasti do neskorého leta. Plodnice rástli aj v suchších obdobiach, keď výskyt iných druhov bol menej intenzívny, alebo žiadny. Celkovo sme v čase minuloročného „hubového boomu“ evidovali niekoľko desiatok kusov na území dvoch lesných porastov o výmere približne 10–15 ha. Ako bolo spomenuté, išlo o takmer čisté ceriny južnej expozície v nadmorskej výške približne 400 m n. m. Jeden porast je sčasti rozpracovaný obnovnou ťažbou, v mladinách aj s výskytom niektorých stanovištno nepôvodných druhov drevín. Hríb kráľovský je tu viazaný len na staršie cerové pasáže s vekom približne 100 rokov. Začiatkom augusta potešila na tejto lokalite svojím výskytom aj muchotrávka cisárska (*Amanita caesarea*). Zaznamenali sme jej sústredený výskyt na malej ploche o počte 8 kusov a o niekoľko dní neskôr zasa osamotené 2 kusy na iných miestach. Opäť len v starších častiach lesných porastov neporušených ťažbou. Nález potešil aj preto, že počet lokalít s jej výskytom je nízky a v severnejších

častiach Slovenska pomerne vzácny. Pritom v 60. rokoch minulého storočia to bol druh bežne a hojne ponúkaný na trhoch. Výnimočnosť spomínanej lokality zo širšieho ochrannárskeho pohľadu potvrdzuje aj výskyt kruštika modrofialového (*Epipactis purpurata*). Je to len druhá známa lokalita tohto druhu v širšom okolí Banskej Bystrice. Aj vzhľadom na ekologické nároky hríba kráľovského, či muchotrávky cisárskej sa dá predpokladať, že pri pokračovaní hospodárskych zásahov a následných zásadných zmenách v štruktúrach porastov môže dôjsť, z pohľadu výskytu chránených húb, až k definitívnej likvidácii tejto skutočne „aristokratickej“ lokality.

Koncom júna bola v inej časti Slovenska nájdená skupinka štyroch mladých jedincov hríba plavého (*Boletus impolitus*). Bolo to konkrétne v Ondavskej vrchovine, priamo v rekreačnej oblasti neďaleko vodnej hladiny priehrady Veľká Domaša. Dvojetážový lesný porast je v tomto prípade zložený prevažne z buka spolu s prímiesou hraba. Jedince hríbov boli pozorované v presvetlenej, machom porastenej časti pod starými bukmí

(vyše 100 rokov) pri „hubárskom chodníku“. Aj v čase zvýšeného počtu hubárov a návštevníkov v lese plodnice pretrvali bez ľudského narušenia niekoľko dní.

V juhovýchodnej časti CHKO Štiavnické vrchy sme začiatkom júna zaznamenali nález troch starších plodníc hríba priveskatého (*Boletus appendiculatus*). Tie vyrastali vo svetlom a teplom poraste duba cerového s priemerným vekom drevín okolo 60 rokov. Expozícia mierneho trávnatého svahu je juhozápadná. Zrastlica dvoch z týchto jedincov dokonca vyrastala z vertikálneho okraja lesnej cesty.

Za zmienku z minulého roku stojí aj vzácnejší, v trse rastúci, druh z čeľade hríbových (*Boletaceae*), ktorý je vzhľadom veľmi podobný spomínanému hríbu priveskatému, avšak bol nájdený mimo typických ekologických podmienok vhodných pre tento druh. Vzhľadom na jeho výskyt v zmiešanom lese podhorského pásu a v nadmorskej výške približne 800–900 m n. m. širšieho územia Poľany, by sa skôr dalo uvažovať o hríbe horskom (*Boletus subappendiculatus*). Tento druh známy skôr z oblasti Nízkych Tatier, kde aj bol českými mykológmi popísaný, nie je medzi všetkými mykologickými odborníkmi uznávaný ako samostatný druh.

Vyhľadkou MŽP SR č. 93/1999 Z. z. bolo v prílohe I medzi chránenými rastlinnými druhmi zahrnutých aj 52 druhov húb. Okrem niekoľkých, pre bežného hubára neupotrebitelných druhov, bola legislatívna ochrana zabezpečená aj pre druhy, ktorým máktorý veci znalý hubársky labužník dokáže odolať. Odradiť od zberu týchto druhov by mala výška sankcie ustanovená vo vyhláske, ktorá sa pre druhy uvedené v príspevku pohybuje v rozmedzí 800 až 1500 Sk za jednu plodnicu. A ktorým smerom by sa mala zamerať ďalšia osвета? Samotný legislatívny zákaz zberu nepostačuje, je potrebné ho aj dodržiavať, kontrolovať, vysvetľovať dôvody ochrany a zabezpečiť zachovanie biotopov, na ktoré sú tieto druhy viazané, i keď sú to „len“ huby.

Na záver by sme radi pripomenuli, že všetky nájdené jedince vzácných druhov húb boli ponechané na svojom pôvodnom mieste, prípadne prikryté prírodným materiálom, aby tak zostali na hubársky atakovaných lokalitách ukryté pred zrakom zberačov plodov lesa.

Ing. Pavel MATHE
Ing. Vladimír KUNCA
Foto: V. Kunca

A CHRÁNENÉ HUBY

Hríb plavý (vek plodnice 1 deň)

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

„Jedna lastovička ešte jar nerobí“

Dnes už však vďaka moderným výskumným metódam je problematika migrácie a zimovania vtáctva dostatočne preskúmaná. Vtáky podľa toho rozdeľujeme na stále, potulné či prelieťavé a sťahovavé. Toto všeobecne prijaté biologické triedenie vtákov ustanovil v roku 1828 holandský vedec Schlegel. Sťahovavosť našich vtákov súvisí predovšetkým s potravou, ktorú v zimnom období sú schopné u nás nájsť, resp. so schopnosťou prispôbiť sa ponúkanej potrave a strádaníu v zime. Všeobecne sťahované sú napríklad hmyzožravce, a predsa tu zostávajú sýkorky či brhlíky lesné, ktoré sa živia prezimujúcim hmyzom ukrytým v kôre stromov a pritom strádaajú. Napríklad až 90 % mla-

plátí i známe príslovie, že „jedna lastovička jar nerobí“. Naopak iné druhy sa k nám vracajú pomerne neskoro, až sa dostatočne rozvinie vegetácia. Dobu priletu v oboch prípadoch ovplyvňuje teda i dostatok potravy. Už v prvej polovici 19. storočia nemecký vedec A. Altum prehlásil, že „ani jeden vták sa nevracia skôr, ako sa objaví jeho potrava“. Platí pri tom zákonitosť súmernosti doby priletov a odletov okolo letného slnovratu, objavená už v roku 1855, – skoro prilietajúce druhy od nás odlietajú neskoro a naopak. Všeobecne však možno konštatovať, že pokiaľ môžu, všetky vtáky sa na svoje hniezdiská ponáhľajú. Jarný ťah je preto kratší a menej nápadný. Naše bociany biele preletia na jar denne okolo 150 km, kým na jeseň len 100 km. Lastovička domová k nám z južnej Afriky prileti za 25–35 dní, pričom denne preletí priemerne 200 km.

Medzi prvými druhmi, ktoré sa u nás na jar objavujú, sú škovránky, škorce, cibíky chochlaté (február – marec), okamžite po rozmrznutí vôd prilietajú rôzne kačice, husi, lysky čierne a najneskôr (koncom apríla až v máji) dažďovníky, vlhy hájové, trsteniaričky, strakoše červenochrbtá či prepelice poľné. Ak by sme si pravidelne a každoročne zaznamenávali jarné prilety jednotlivých druhov vtákov na naše územie, získali by sme zaujímavý fenologický vtáčí kalendár, z ktorého

OPERENÍ POSLOVIA JARI

Prichádza jar a s prebúdzajúcou sa prírodou sa k nám opäť vracajú z južnejších krajín vtáci operenci, ktorých krutá zima donútila opustiť na jeseň svoje rodné hniezdiská. Vyše 5 miliárd vtákov 187 druhov z Európy a Ázie, ktorých prechodným domovom boli africké zimoviská a ďalších niekoľko miliónov vtákov zimujúcich pri Stredozemnom mori či v juhozápadnej Európe opäť ženie migračný a rozmnožovací pud do strednej a severnej Európy, aby tu počas niekoľkých dlhých dní zahniezdili a vychovali svoje mláďatá. Tento obrovský fenomén, t. j. migračný inštinkt vtákov, ktorý sa u nich začal fixovať už od konca trefohôr, poznáme však len krátko. Ešte za čias Aristotelových sa napríklad predpokladalo, že lastovičky domové zimujú v bahne jazier, škorce odlietajú na mesiac, ba dodnes mnohé primitívne severské národy veria, že niektoré vtáky prespávajú zimu v dutinách stromov.

Cesta k odhaleniu tohto javu bola zdĺhavá a zaujímavá. Povere o lastovičkách napríklad ešte v 18. storočí veril i taký slávny prírodovedec, akým bol zakladateľ modernej systematiky a binomického názvoslovia živočíchov a rastlín – Carl von Linné, ktorý však už v roku 1750 navrhol, aby čas priletov a odletov vtákov zaznamenávali zvláštni pozorovatelia, a tak sa stal paradoxne vlastne i zakladateľom fenológie vtákov bez toho, že by o tom vedel (fenológia je veda o závislosti životných prejavov živočíchov a rastlín od ročných období a zmien počasia – poznámka autora). Je zaujímavé, že i napriek rôznym dôkazom, napríklad nemeckého učenca Leonarda Frischa, ktorý si zimovanie lastovičiek na dne mora či jazier overoval už v roku 1740 tým, že im pred odletom omotal na nohy farebné nitky, ešte v roku 1845 vypísala Kráľovská akadémia vied vo Švédsku odmenu tomu, kto v bahne jazier lastovičky objaví. Prvé rukolapné dôkazy o tom, že vtáky sa k nám na jar vracajú zo svojich južnejších zimovísk, napríklad z Afriky, priniesol až bocian chytený v roku 1822 v Nemecku. Krk mal prestrelený šípom, ktorý pochádzal z Afriky! Podobne už skôr, v roku 1710, bola v Nemecku ulovená volavka s krúžkom z Turecka.

dých sýkoriek bielolích sa nedežije nasledujúcej jari. Iné druhy, napríklad fúzatka trsfová eurázijská, volia inú stratégiu prežitia v zime. Preorientujú sa výhradne na rastlinnú potravu (semená trste či palky), čomu sa prispôbi aj ich žalúdok. Ostatné druhy odlietajú na kratšiu vzdialenosť a zimujú v juhozápadnej Európe (cibíky chochlatý) alebo v stredomorí (trasochvosty, drozdy, škovránky, škorce a pod.), iné s tzv. dlhou ťahovou cestou (okolo 3000–5000 km) zimujú až v Afrike (dažďovníky, kukučky, vlhy, ďalej lastovičky, beloritky, bociany, penice, strakoše a ďatle). Na jar potom tiahnu do svojich hniezdisk zväčša v „širokom fronte“ a iba na niektorých miestach (napríklad pred preletom cez more alebo pri prekonávaní vysokých hôr) sa sústreďujú do početnejších krdľov. V Izraelskom Eilate takto každú jar preletí viac ako 760 000 dravcov, z toho napr. 315 000 myšiakov lesných a 22 5000 včelárov lesných.

Čo však vedie rok čo rok tieto vtáky, aby opustili svoje teplé zimoviská a vracali sa opäť k nám? Je to predovšetkým túžba rozmnožovať sa. Ich návrat sa riadi pritom najmä dĺžkou svetelného dňa ako napríklad u sluky lesnej, ale môže byť korigovaný aj ďalšími faktormi, ako je teplota či stupeň rozvoja vegetácie. Naša lastovička domová sa riadi síce dĺžkou svetelného dňa, ale rozhodujúcim faktorom je teplota, ktorá je zárukou dostatku potravy – lietajúceho hmyzu (aeroplanktón). Pri náhlom ochladení sa opäť stiahne južnejšie. Preto

by sme mohli vyčítať nielen čas, postupnosť a pravidelnosť priletov jednotlivých druhov, ale aj ich zmeny počas dlhšieho obdobia, a to najmä v súvislosti s postupným otepľovaním Zeme či inými globálnymi poveternostnými zmenami.

A ešte jedna vlastnosť týchto vtákov, ktorá určite v každom z nás vzbudzuje veľký obdiv. Je to ich vernosť. Mnohé z nich, napríklad trsteniaričky, sa každoročne vracajú na tie isté lokality, iné, napr. bociany či lastovičky domové dokonca do tých istých hniezd. Riadia sa pritom polohou Slnka a hviezd, vnímaním siločiar geomagnetizmu alebo vynikajúcou pamäťou a skúsenosťami. A to si zasluhuje aj našu úctu k nim.

RNDr. Alfréd Trnka, PhD.

Foto: autor

Bocian biely patrí k najvernejším vtákom – každoročne sa vracia na to isté hniezdo

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

Mláďatá bociana čierneho na hniezde

OCHRANA BOCIANA ČIERNEHO NA ORAVE

Bociany sú charizmatické vtáky. Najmä biely sa pokladá za symbol pokoja, šťastia, plodnosti. Nie je preto divu, že sa využíva i tam, kde by sme to málo čakali, napr. v reklame. Na ochranu týchto brodivcov sa jednoduchšie získava priazeň i podpora verejnosti, ľahšie zhŕňajú financie. Prostredie ktoré vyhovuje bocianom, obývajú mnohé vzácne, niekedy ešte ohrozené druhy živočíchov i rastlín. Majú však smolu. Sú pre verejnosť či sponzorov neznáme, alebo neoblíbené. Ochranou bocianov a ich biotopov môžeme pomôcť aj mnohým ďalším druhom obývajúcim rovnaké prostredie. Bociany samotné pre ich špecifické nároky na prostredie môžeme použiť ako symbol určitej kvality krajiny. Biely ako symbol zdravého vidieka, čierny ako symbol zachovalých lesov a mokradí.

Veľkosťou populácie bociana čierneho (400–600 párov) sa naša krajina zaraduje medzi najvýznamnejšie štáty v Európe. Pre svoju polohu v strede svetadielu a na západnom okraji jeho areálu s najhustejším osídlením môže byť Slovensko významným centrom šírenia sa tohto vtáka do západnej Európy. Najdôležitejším územím pre bociana čierneho u nás je región Orava, kde hniezdi približne 14 % (60–80 párov) celoštátnej populácie. V rámci tohto regiónu je pre oba druhy bocianov unikátna Oravská kotlina, ležiaca na významnej ťahovej trase vtáctva cez Západné Karpaty. Pre veľký prírodovedný význam bolo toto územie zaradené do zoznamu medzinárodne významných mokradových lokalít chránených Ramsarskou konvenciou a pre veľké ornitologické hodnoty sa dostalo do zoznamu významných vtáčích území.

Kvôli týmto kvalitám sa lichtenštajnská nadácia CICONIA rozhodla podporiť projekt zameraný na ochranu bociana čierneho na Orave, ktorý dostal názov „Projekt Ciconia nigra Slovakia“. Je rozložený na niekoľko častí s celkovým trvaním 5 rokov (2001–2005). Jeho realizátorom

je Spoločnosť pre ochranu vtáctva na Slovensku a Ornitológický klub pri Oravskom múzeu. Vďaka ochote milovníkov vtáctva z oboch organizácií sa v rámci tohto projektu podarilo v roku 2001 realizovať viacero aktivít zameraných na ochranu oboch druhov bocianov na Orave.

Bocian čierny sa vyznačuje veľkou vernosťou k hniezdu. To umožňuje veľmi efektívne chrániť hniezda vytvorením ochranných pásiem okolo nich so špecifickým spôsobom hospodárenia. Dohľadanie obsadených hniezd si vyžaduje veľa času, pretože bocian čierny je v tomto smere jeden z našich najopatnejších druhov. Na zisťovanie efektívnosti realizovaných ochranných opatrení je potrebná pravidelná kontrola priebehu hniezdzenia, stability hniezd, využívania loviska a pod. Vlastníci a užívatelia pozemkov s loviskami a hniezdiskami sú oboznámení s využívaním pozemkov prijateľných pre život bocianov. V roku 2001 sa v Oravskej kotline za účelom nájdania hniezda detailne prehľadalo 361 ha lesa a sledovalo hniezdzenie 3 párov bocianov čiernych. Pre nepriaznivé počasie (silné mrazy v apríli, dlhotrvajúce dažde v priebehu hniezdnej sezóny) však zahniezdil len jeden novoobjavený pár, ktorý vychoval 1 mláďa.

Bocian čierny sa rád vracia na raz obsadené hniezdo. Tieto každoročným nadstavovaním získavajú veľké rozmery i hmotnosť. Pokiaľ sú umiestnené na tenkých konároch, alebo na inak nestabilnom mieste, čo v našich lesoch nie je nič neobvyklé, dochádza k ich pádom. Našťastie sa to pre snehovú záťaž deje väčšinou v zime. Tragédiou pre vajcia alebo mláďatá je pád hniezda v období rozmnožovania. Z tohto dôvodu je dôležité hniezda náchylné na zosun alebo zosunutie upevniť. Takto sa na Orave opravilo 6 hniezd, čiže všetky tu známe, ktoré to potrebovali.

Lesnou ťažbou, veternými kalamitami, vyschnutím stromu, padnutím a pod. hniezda postupne zanikajú. Na výstavbu nových sú potrebné

dostatočne mohutné stromy v starších porastoch, ktorých je pre intenzívnu ťažbu a niekedy i pre habitus stromov (tzv. snehové formy) čoraz menej. Jedným z riešení tohto problému je inštalácia umelých hniezdnych podložiek. Tým sa existujúcim párom po zániku starého hniezda ulahčí nájsť vhodnú (stabilnú) podložku pre ďalšie hniezdzenie. Osobitne je to dôležité na územiach s nedostatkom stromov s vhodným habitom koruny. V roku 2001 sa inštalovalo 21 umelých hniezd pri Trstenej, Hladovke a Mútnom.

Na Orave hniezdi významný počet bocianov bielych. Vzhľadom na vidiecky charakter sídlí majú v nich nedostatok hniezdnych možností, čo je popri potravných ponukách limitujúcim faktorom pre rozšírenie druhu na tomto území. V rámci projektu sa v prvom roku jeho realizácie sústredila pozornosť hlavne na opravu a premiestnenie existujúcich hniezd. Toto sa realizovalo u 9 bocianích hniezd v obciach Bobrov, Čimhová, Oravská Polhora, Oravské Veselé, 2 x Rabča, Rabčice, Sihelné, Vavrečka. Nové hniezdo sa inštalovalo v Bobrove. V dvoch prípadoch sa opravy uskutočnili za pomoci Správy CHKO Horná Orava Námestovo. V nasledujúcich rokoch sa na vhodných miestach budú vo väčšej miere inštalovať umelé hniezda pre nové páry.

Popri ochrane hniezd je veľmi dôležitá tvorba a obnova mokradí ako loviska oboch druhov bocianov. V podmienkach Oravskej kotliny je potrebné zazemňované mokrade obnoviť a na ďalších miestach vytvoriť nové. Po dohode s vlastníkmi a užívateľmi pozemkov bolo v okolí Trstenej zhotovených 27 jazierok o výmere 5–250 m² a 1 väčšie o výmere 0,3 ha tak, aby sa obnovila a doplnila sieť mokradí v krajine. V ďalších rokoch sa plánujú obnoviť mokrade aj na ďalších lokalitách Oravskej kotliny.

Z hľadiska ochrany bocianov jednou z najvýznamnejších lokalít v Oravskej kotline sú takzvané Hladovské Bory pri obci Hladovka, okres Tvrdošín. Tu sa od Urbáru tejto obce na 26 rokov prenajalo 154,6 ha prírodného rašelinného borovicovo-smrekového lesa. Je to zatiaľ najväčšie územie, ktoré na Slovensku využíva neštátna organizácia pre ochranu prírody. Les je domovom viacerých vzácnych a ohrozených druhov rastlín a živočíchov, našlo sa tu hniezdo orla kríklavého a hniezdia tu 1–2 páry čiernych bocianov. Plánuje sa tu vytvoriť 2 väčšie jazierka pre žerňava popolavého, ktorého hniezdzenie na Slovensku nebolo doteraz zaznamenané, ale práve v Oravskej kotline sa v posledných rokoch objavuje aj v nidifikačnej perióde.

Veľký význam pri ochrane bocianov má využitie súčasného pozitívneho vzťahu obyvateľstva k bocianom. K propagácii ochrany sa využívajú rôzne formy (médiá, prednášky, tábory a pod.) na miestnej i celoštátnej úrovni. V roku 2001 sa realizovalo 19 prednášok na školách Oravy s 966 poslucháčmi, 1 tábor pri Oravskej priehrade so 65 účastníkmi z 3 štátov, uskutočnila tlačová konferencia v Bratislave, boli poskytnuté rozhovory pre tlač a publikovali sa články v regionálnych i celoštátnych periodikách.

Podobné prírodné hodnoty, ako sú v Oravskej kotline sa nachádzajú aj na príľahlom území Poľska. Preto sa od roku 2002 plánuje tento projekt na ochranu bocianov a mokradových území rozšíriť aj do tohto štátu. Odborné vedenie by mal zabezpečovať súčasný slovenský koordinátor projektu.

Dušan KARASKA
Foto: autor

Vytváranie jazierok pre obojživelníky

Jedna z novovytvorených mokradí po dokončení

**MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA
K PROBLEMATIKE ZÁCHRANY KAMZÍKA
24.-28. októbra 2001 Tatranská Štrba**

„Kamzík je v poslednom období predmetom rastúcej pozornosti v oblasti ochrany prírody a vysokohorskej biológie. V Tatrách, na prirodzenej severnej hranici rozšírenia kamzíka v Európe, sledujeme už niekoľko rokov klesajúci trend v stave jeho populácie, ktorý je pravdepodobne výsledkom prirodzených procesov ako aj socio-ekonomických zmien v spoločnosti. V dôsledku toho bolo veľmi rýchlo rozvinutých mnoho teoretických a empirických projektov a štúdií venovaných kamzíkovi. Nastal čas pozrieť sa, ktoré sú podstatné problémy a ako efektívne na ne odpovedáme. Cieľom konferencie bolo podporiť myšlienky, ktoré môžu viesť k úspechu. Úzke prepojenie genetiky a ekológie bolo základom celej konferencie. Umožnilo vedcom a praktickým manažérom, ktorí študovali rôzne problémy týkajúce sa kamzíka, použiť celú škálu metód a teórií a rozdiskutovať aktuálny stav v tejto oblasti.“

V dňoch 24. až 28. októbra 2001 sa v hoteli Junior – Rysy v Tatranskej Štrbe uskutočnilo tretie západokarpatské fórum vysokohorskej biológie zamerané na tému zachrán kamzíka a výsledkov výskumu a manažmentu druhu *Rupicapra rupicapra* na Slovensku a v Európe. K organizátorom konferencie patrili Štátna ochrana prírody SR v Banskej Bystrici, Výskumný ústav vysokohorskej biológie Žilinskej univerzity v Tatranskej Javorine, Správa Tatranského národného parku v Tatranskej Štrbe, Správa národného parku Nízke Tatry v Banskej Bystrici a Sekcia ekológie vysokých pohorí Slovenskej ekologickej spoločnosti Slovenskej akadémie vied. Konferencia sa týkala viacerých okruhov problémov a priniesla viac informácií a poznatkov o histórii výskumu a manažmentu kamzíka, o genetických charakteristikách ovplyvňujúcich jeho relatívnu zraniteľnosť a pravdepodobnosť vyhynutia, o metódach a prístupoch pri monitoringu a ochrane kamzíka ale aj o negatívnych faktoroch v životnom prostredí kamzíka. Napriek tomu, že v rovnakom čase sa konalo zasadnutie pracovnej skupiny, ktorá sa venuje kamzíkom v rámci iniciatívy WWF v Turecku, zúčastnila sa konferencie asi polstovka popredných odborníkov ale aj záujemcov o problematiku zachrán kamzíka zo Slovenska, Poľska, Čiech, Švajčiarska a Talianska. Prof. Sandro Lovari z oddelenia evolučnej biológie Sienskej univerzity v Taliansku – významný odborník v oblasti správanía sa kamzíkov, ich ekológie, systematiky, ochrany a manažmentu druhu vo viacerých častiach Európy – nám dokonca svoju neúčasť dodatočne vynahradiť svojou osobnou návštevou v druhej polovici decembru 2001.

Po úvodnom slove Mariána Janígu, ktorý moderoval celý priebeh konferencie, nasledovali v prvý deň konania konferencie príhovory organizátorov a hostí. Samotný program konferencie bol rozdelený do 6 tématických okruhov, v ktorých svoje príspevky odprednášalo celkovo 26 referujúcich:

- **teória prípravy a realizácie projektov na záchranu kamzíkov,**

- **história starostlivosti, ochrany a výskumu kamzíka v Tatrách,**
- **poznatky terénu** – postrehy viacerých pracovníkov horskej služby, chatárov a horských vodcov,
- **výskum** – príspevky k monitoringu zdravotného stavu, o priestorovom správaní sa kamzíkov ale aj o genetických charakteristikách tatranských kamzíkov,
- **predátori** – problematika potravnjej ekológie a významu predátorov v ekológii kamzíkov,
- **starostlivosť o kamzíka** – skúsenosti s ochranou kamzíka v národnom parku Abruzzo a v TPN u našich poľských susedov.

V prvý deň konania konferencie sa uskutočnil spoločenský večer, na ktorom bol dostatočný priestor aj pre neformálne stretnutia. Na záver druhého dňa účastníci konferencie sfornuovali spoločné uznesenie a nasledovala videoprojekcia a premietanie diapozitívov. V posledný deň konferencie bola zorganizovaná exkurzia do alpskeho vegetačného stupňa Tatier (Veľická dolina).

Kedže cieľom konferencie bolo definovať podstatné problémy a zistiť ako efektívne zabezpečiť zachovanie a prežitie tatranského kamzíka, objavili sa aj odpovede na otázku, čo viedlo k rapidnému poklesu stavu kamzíkov v Tatranskom národnom parku v posledných rokoch. Väčšina odborníkov sa zhodla v tom, že na pokles kamzíkov vplyva úživnosť územia, parazity, predátori, pytlactvo ale aj turistika. Každá oblasť v Tatrách je špecifická a takmer v každej prevažuje iný faktor. Na otázku ako efektívne zabezpečiť prežitie kamzíka odpovedali odborníci práve predstavením konkrétnych opatrení navrhnutých v Programe záchrany kamzíka vrchovského tatranského na roky 2001–2005. Zabezpečenie kontinuity projektu (predovšetkým profesionalizácia strážnej služby, nutná pomoc štátu pri eliminácii pytlactva, usmernenie poľovníctva a nekoordinova-

nej návštevnosti, užšia spolupráca a výmena informácií medzi susednými národnými parkami) sa po úspešnom priebehu projektu v roku 2001 javí ako jedna z priorit v ochrane prírody nielen na Slovensku ale určite aj z pohľadu EÚ vďaka unikátности tatranského kamzika. Ďalším dôležitým poznatkom bolo, že závery vedeckých analýz DNA z Talianskeho ústavu pre výskum divožijúcej zveri dokázali, že naše kamzíky sa líšia od alpských a pyrenejských kamzíkov a teda tatranský kamzík ako samostatný poddruh sa zachoval len na území Tatier. Netreba zabudnúť zdôrazniť aj fakt, že to bolo vôbec po prvýkrát v histórii snáh ochráncov z národného parku, čo sa podarilo (a určite nie náhodne) práve v tomto – pre tatranského kamzika kritickom čase – zorganizovať medzinárodnú konferenciu na túto tému na Slovensku a konkrétne v Tatrách. Nepochybným prínosom konferencie bola maximálna otvorenosť. Každý mal možnosť prezentovať svoj názor a rozhodne nedominoval len jeden pohľad. Napriek polemickým a kritickým príspevkom, častokrát aj protichodným názorom, ktoré odznali na konferencii sa podarilo zosumarizovať manažérske úsilie zainteresovaných organizácií. V blízkej dobe bude z výsledkov konferencie vydaný zborník a výsledky budú zverejnené aj na oficiálnej web stránke projektu www.kamzik.sk.

Na záver aspoň jedno vyslovené želanie v intenciách príspevku M. Janigu a H. Zámečnikovej „Historické údaje o kamzíkoch ako zrkadlo existencie človeka v Tatrách alebo Kto komu pomáhal“, ktorý odznel na konferencii. Z celého srdca prajem tatranskému kamzíkovi, aby bolo už v blízkej dobe čím viac takých jedincov *Homo sapiens*, ktorí naozaj chcú, aby kamzík v Tatrách prežil. Som presvedčený, že aj zorganizovanie konferencie tomu napomohlo!

Juraj ŠVAJDA, Správa TANAPu
Foto: M. Proháčzková

A. Broglia prezentoval skúsenosti z monitoringu zdravotného stavu kamzíkov v talianskych Alpách

POZOR, SME NECHUTNÉ,

Húsenice lišaja mliečnikovitého získajú odpornú chuť vďaka živnej rastline

Sfarbenie vretienky obyčajnej upozorňuje na jej jedovatosť

NEBEZPEČNÉ, ALEBO AJ JEDOVATÉ

Počas fylogénézy sa mnohé živočíchy snažili vyhnúť otvorenej konfrontácii so silnejším súperom alebo nepriateľom tým, že si vytvorili špecifické obranné mechanizmy. Mnohé vsadili na rýchlosť, iné naopak na absolútnu nehybnosť a maskovacie sfarbenie, ďalšie na pevný pancier či telo pokryté ostňami. Spôsobov, ako uniknúť pred predátorom, nám príroda ponúka nepreberné množstvo. K osobitne zaujímavým živočíchom patria tie druhy, ktoré sa nielenže nemaskujú či neskrývajú, ale naopak priam provokujú svojím pestrým sfarbením. Pritom často ide o pomalé živočíchy. Prečo si to môžu dovoliť? Aj keď sú tu rôzne výnimky, vo väčšine prípadov kontrastne sfarbené živočíchy dávajú potenciálnemu útočníkovi najať, že nie sú jedlé a chutné, ba môžu byť aj jedovaté či inak nebezpečné. Počas miliónov rokov sa ako najúčinnnejšie ukázalo žlté, oranžové a červené sfarbenie, občasne kombinované s ďalšími nápadnými farbami, veľmi často s čiernou i bielou. Výstražné, čiže aposematické sfarbenie sa vyvinulo u najrôznejších skupín živočíchov – bezstavovcov i stavovcov. Neraz však predstavuje výstražné sfarbenie len zastierací manéver úplne neškodného druhu napodobujúceho iný, skutočne jedovatý druh. Takéto ochranné zafarbenie nazývame mimikry.

Aj keď sa výstražné sfarbenie objavuje už u takých primitívnych živočíchov, akými sú mäkkýše (napríklad niektoré morské nahoziabre ulitníky), najširšie spektrum skutočne veľmi pestrého výstražného a obranného sfarbenia nachádzame pri hmyze.

A to ako u zástupcov reprezentujúcich hmyz s nedokonalou premenou, tak aj u skupín hmyzu s dokonalou premenou. Z prvej vývojovej skupiny je výstražné sfarbenie asi najrozšírenejšie u bzdôch (*Heteroptera*). Najčastejšou farebnou kombináciou je u nich červeno-čierna. Typická je pre dravé druhy vybavené silným bodavým cucikom, napríklad zákernice z čeľade *Reduviidae*, ale aj pre odporne páchnuce druhy, ku ktorým patrí napríklad spoločensky žijúca nelietajúca cifruša bezkrídla (*Pyrrhocoris apterus*). Veľmi pekná bzdôcha pásavá (*Graphosoma lineatum*) často cicajúca rastlinné šťavy v úboroch mrkvovitých rastlín je dokonca jedovatá. Žľazy bzdôch s defenzívnou funkciou vylučujúce silno

zapáchajúce látky sú umiestnené u dospelých jedincov v hrudi, u nýmfa v zadočku. Podobné červeno-čierne sfarbenie majú aj niektoré cikády (*Auchenorrhyncha*), napríklad neškodná peniarka nížinná (*Cercopis sanguinolenta*). Druhú vývojovú skupinu hmyzu reprezentujú zástupcovia všeobecne známych radov – chrobáky, motýle, blanokrídlovce a dvojkrídlovce. Výstražné sfarbenie mnohých druhov chrobákov (*Coleoptera*) je dobre známe nielen ich predátorom – spevavcom, ale aj našim deťom. Veď kto by nepoznal pestro sfarbené lienky z čeľade *Coccinellidae*. Aj keď medzi chrobákmi nachádzame len minimum jedovatých druhov, je zaujímavé, že často nemajú výstražné sfarbenie.

Spoločensky žijúce bzdôchy cifruše bezkrídle odporne páchnu

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

Typickým obojživelníkom s aposematickým sfarbením je salamandra škvrnitá

nie – napríklad naše májky z čeľade *Meloidae*. Z toxikologického hľadiska majú pre človeka oveľa väčší význam motýle (*Lepidoptera*). Nie však pestré imága, ale ich larvy. Otravu spôsobenú húsenicami nazývame erucizmus. Vytvárajú ho chlpaté druhy žijúce predovšetkým v trópoch. V našich podmienkach môže spôsobiť alergickú reakciu len húsenica spriadča medvedieho (*Arctia caja*). Desiatky ďalších druhov našich motýľov majú však oveľa pестrejšie sfarbené húsenice. Mnohokrát je ich výstražné sfarbenie zavádzajúce (mimikry), no u veľa druhov upozorňuje na odpornú chuť, ktorú často získavajú zo živnej rastliny, takže nejeden predátor nimi opovrhne. Platí to aj pre dospelé motýle z čeľade *Zygenidae*. Vretienky sú si veľmi dobre vedomé svojej jedovatosti a odpornej chuti, preto je ich let veľmi pomalý. Väčšinou sú sfarbené veľmi nápadne: čierna, modrá, červená a žltá farba predstavujú varovné sfarbenie. Medzi motýľmi sú známe aj mimikry. Z našich druhov sú obzvlášť dokonalé u zástupcov čeľade *Sesiidae*. Úplne neškodné podobníky, ktorých u nás žije 47 druhov, napodobňujú veľmi úspešne hlavne osy. O tom, že je treba rešpektovať výstražné sfarbenie ôs, sršňov, včiel či čmeliakov, reprezentujúcich blanokrídlovcov (*Hymenoptera*), sa určite presvedčil nejeden z nás. Žihadlom sú vybavené aj ďalšie druhy blanokrídlovcov, napríklad kutavky, lumky a žihadlovky. Čierno-žlté výstražné sfarbenie blanokrídleho hmyzu si získalo v prírode taký rešpekt, že viedlo počas fylogenezy k vývoju viacerých čeľadí brachycerných dvojkrídlovcov (*Diptera*), ktoré veľmi dokonale imitujú osy či čmeliaky. Snáď najväčšiu dokonalosť

dosiahli muchy peštrice z čeľade *Syrphidae*.

V prípade stavovcov sa aposematické sfarbenie uplatňuje u niektorých jedovatých druhov tropických rýb, ktoré obývajú koralové útesy. V našej ichtyofaune žiadny takýto druh nemáme, no viacero druhov obojživelníkov môže súťažiť so svojimi príbuznými z trófov, kde majú ťažisko vývoja. Platí to pre chvostnaté i bezchvosté obojživelníky. Priam školským príkladom výstražného sfarbenia je salamandra škvrnitá (*Salamandra atra*). Dva druhy našich žiab – kurniek (*Bombina spp.*) uprednostňujú splynutie s prostredím pomocou maskovacieho sfarbenia. Výstražne sfarbené oranžovo-červené brucho odhalia útočníkovi len v prípade bezprostredného útoku, pričom vytvoria charakteristickú „kolísku“. Nepriateľovi sa

tak zdá, že má oranžové oči vpredu i vzadu. Ak by to nepomohlo, prevráti sa na chrbát a odhalí celú brušnú stranu. Dosť príkladov výstražného sfarbenia nachádzame aj u plazov, konkrétne u hadov. Najnápadnejšie sú sfarbené smrteľne jedovaté americké koralovce z čeľade *Elapidae*. Ich typické aposematické sfarbenie pozostávajúce z červených, žltých, bielych či čiernych prstencov veľmi dokonale napodobňujú mimetické nejedovaté užovky – korálovky z čeľade *Colubridae*. Ide o tzv. Mertensovo mimikry. Aj keď svet vtákov hýri farbami, výstražné sfarbenie u nich je veľkou vzácnosťou, pretože vtáky nie sú jedovaté. Svojimi „očami“ na krídlach odstrašuje nepriateľov a konkurentov napríklad pachriaštel nádherný (*Eurypyge helias*) z pralesov Južnej Ameriky. Ani v prípade cicavcov príroda príliš nehýrila. Najčastejšie na svoje chemické zbrane upozorňujú niektoré lasicovité šelmy, z ktorých najväčší rešpekt vzbudzujú čierne-biele skunky (*Mephitinae*). Okrem výstražného sfarbenia varujú nepriateľov aj charakteristickým postojom. Tvárová „maska“ nášho tchora má zrejme iné funkcie, ale určite predstavuje dostatočný signál napríklad pre líšku, aby sa radšej vyhla. Optickú signalizáciu čierne-biele pruhovaných ostňov zdôrazňujú dikobrazy (čeľaď *Hystriidae*) v ohrození ešte aj ich naježením a štrkotaním.

K najdokonalejším výstražným signálom sa však vypracoval človek, najnebezpečnejší tvor na našej planéte. Ten často útočí nielen bez varovania, ale aj bez toho, aby mal rozumný dôvod. To je však už téma pre iný článok.

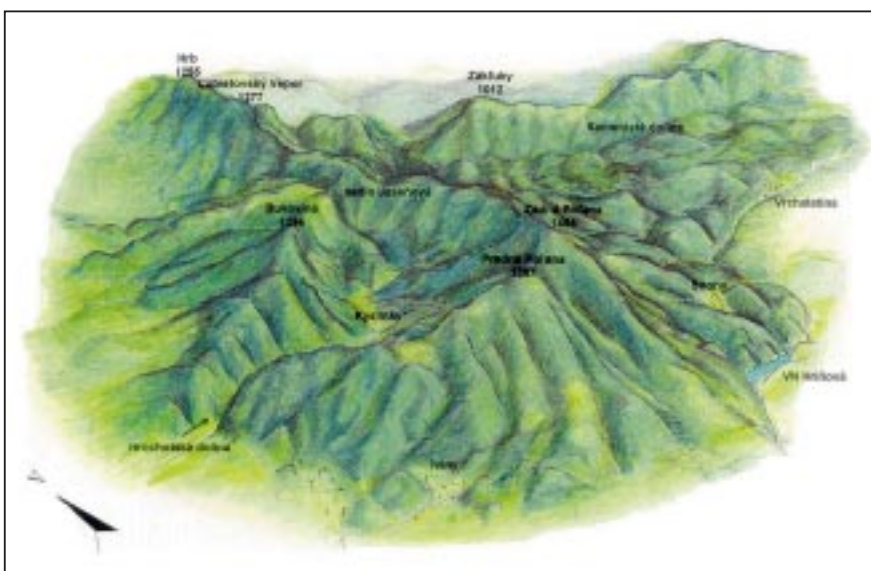
RNDr. Jozef MÁJSKY
Foto: autor

Kunka žltobruchá pri obrane ukáže oranžovožlté brucho

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

Priestorová mapa CHKO – BR Poľana

Kreslil: I. Libiak

Z celkovej výmery je 17 102,36 ha lesnej pôdy, 3001,41 ha poľnohospodárskej pôdy, 102,50 ha vodných plôch, 48,61 ha zastavaných plôch a 105,60 ha ostatných plôch.

V roku 1990 bolo územie CHKO zaradené do siete biosférických rezervácií (BR). Tento medzinárodný program Človek a biosféra MAB, ktorý koordinuje UNESCO zahŕňa v súčasnosti 391 území sveta v 94 krajinách, ktoré poskytujú základné vedecké poznatky a praktické skúsenosti v harmonickom spojení ochrany s ich ekonomickým a kultúrnym rozvojom. Majú slúžiť dlhodobému výskumu a monitoringu. V zmysle Sevillskej stratégie je územie zónované a pre každú zónu platí diferencovaný spôsob obhospodarovania.

Jadrovú zónu tvorí **šesť rozprylených jadier** s výmerou 1178 ha. V tejto časti sa prakticky ne hospodári, je ponechaná autoregulačným procesom, slúži na výskum, v prípade ak dôjde k narušeniu prírodnými živlami – kalmitami, opatrenia sa vykonávajú len po zvláštnom komisiálnom posúdení.

Nárazníková zóna, chráni jadrá pred okolitými vplyvmi. Hospodárenie je podriadené záujmom ochrany prírody. V čo najväčšej miere sa má využívať genofond autochtónnych lesných drevín a na to sa orientuje aj obnova lesa. Lesnícke zákonodarstvo to umožňuje v kategórii

CHKO – BIOSFÉRICKÁ REZERVÁCIA P

V roku 2000 uplynulo dvadsať rokov odvtedy, ako bolo toto malé horsko v strede Slovenska vyhlásené Vyhlásenou Min. kultúry SSR č. 97/1981 Zb. za chránenú krajinnú oblasť. Polana je najvyššie sopečné pohorie na Slovensku a patrí medzi najväčšie vyhasnuté sopky v Európe, je pozostatkom sopečnej činnosti v mladších treťohorách (pred 13–15 mil. rokmi). Uzemie sa formovalo v štyroch etapách vulkanickej aktivity, v najmladšej etape posledný vulkán pochoval predchádzajúce jednotky a vytvoril konečnú formu Polany. Následkom poklesu a erózie vznikla v centrálnej časti kolovitá prehĺbenina – kaldera (vid. priestorovú mapu ČCHKO). Potok Hučava, ktorý sa prerazal z centrálnej časti, odvádzala vody západným smerom do Slatiny a Hrona.

Pestrý vývoj reliéfu územia sa významne podieľal aj na formovaní jej flóry. Takmer 90 % územia CHKO pokrývajú lesné spoločenstvá druhého až siedmeho lesného vegetačného stupňa. Medzi najtypickejšie spoločenstvá patria rozsiahle komplexy bučín, jedľových bučín a sutiňových lesov s bukom, jedľou, jaseňom, brestom, javorom a lipou, ktoré sa rozprestierajú od nižších až po najvyššie polohy masívu Polany. Na viacerých miestach sa vyskytujú zachované prírodné lesné spoločenstvá pralesovitého typu.

Južnou časťou územia prechádza severo-východná hranica rozšírenia teplomilných prvkov flóry a fauny v Zvolenskej kotline. Najmä na juhozápadnom a južnom úpätí Polany sa zachovali fragmenty porastov s dubom zimným, dubom cerovým, bukom a hrabom. Pre najteplejšie lokality je charakteristický výskyt teplomilnej paliny pravej, kukučky vencovej, rebrička vznešeného, sezela sivého či cesnaku horského.

Jedinečný výskyt na území slovenských mladovulkanických pohorí predstavuje vrcholová smrečina a enkľávy pestrých horských lýčnych spoločenstiev najjužnejšie na andezitoch v Západných Karpatoch. Pre vrsťu bylin sú typické horské a subalpínske druhy bylin – soldanelka uhorská, kýchavica Lobelova, kamzičník rakúsky, mačucha cesnakočvátka, paprad alpínska a ďalšie.

Zvyšnú časť územia harmonicky dopĺňajú nelesné spoločenstvá lúk, pasienkov a lesných čistín, na zvýšenej hodnote ktorých sa podieľa i veľmi cenná vegetácia rašelinísk a podmáčaných lúk. V týchto spoločenstvách sa vyskytuje veľké množstvo chránených a ohrozených druhov vyšších rastlín ako napr. žltohlav najvyšší, kosatec sibírsky, rebríček bertramov, hadivka obyčajná, mnohé druhy ostríc, siťiň a vstavačovité rastliny. Doposiaľ boli na území CHKO zistené i dve lokality výskytu rosičky

okružholistej. V území sú časté svahové a podsvahové prameniská so záružľím močiarnym horským a žerušnicou horkou. Celkovú biodiverzitu územia a predovšetkým jeho prírodovednú a ochrannú hodnotu zvyšujú často sa vyskytujúce spoločenstvá andezitových skál a skalných štrbín.

Bohatá je tiež flóra lišajníkov, húb, machorastov a pečeňovníkov, pričom mnohé druhy poukazujú na čistotu prostredia a zachovanosť spoločenstiev tohto zaujímavého územia.

Pre CHKO Polana je charakteristické pestré zastúpenie živočíšnych druhov s výskytom viacerých západokarpatských endemitov (najmä u bezstavovcov) a vzácnych druhov. Táto rozmanitosť je podmienená výskovou členitosťou územia a jeho vsunutím na juh z hlavného Karpatského oblúka. Na relatívne malej ploche sa vyskytujú zoonozý listnatého, zmiešaného a ihličnatého lesa, krovinných a bylinných formácií, doplnené spoločnosťami skalných biotopov.

Medzi najcennejšie biotopy patria zachované lesné spoločenstvá, kde prežívajú napr. vzácne druhy bezstavovcov – z mäkkýšov *Trichia bakowskii*, Vitrea sylvanica, z chrobákov bystruška zláta (*Carabus auronitens*), bystruška potočná (*Carabus variolosus*), fúzač alpský (*Rosalia alpina*). Na otvorených priestranstvách sú to zástupcovia motýľov a rovnokrídlovcov – vzácny výskyt kobylky Frivaldského (*Pholidoptera frivaldskyi*) a konika pestrého (*Acraptera fusca*). Zo stavovcov sa na území Polany vyskytujú 24 druhov rýb, 10 druhov plazov, 11 druhov obojživelníkov, 174 druhov vtákov a 59 druhov cicavcov. Z celkového počtu vtákov v CHKO a jej blízkom okolí až 128 druhov hniezdi. Vzácnymi hniezdňicmi sú bocian čierny, orol kríklavý, včelár lesný a tetrov hluchdň. Lesy Polany sú známe bohatstvom jelenej zveri, ale sú aj trvalým útočiskom pre naše vzácne šelmy medveďa hnedého, rysa ostrovida a vlka dravého. Skoro vo všetkých tokoch územia sa zdržiava vďaka riečna.

Po dvadsiatich rokoch, 1. januára 2002 začal platiť pre toto chránené územie nová Vyhláska MŽP SR č. 431/2001 Z. z. z 3. septembra 2001, ktorá upravuje územie na parcelný stav s výmerou 20 360,48 ha.

Územie zahŕňa jedno jadro nadregionálneho biocentra, ktoré je súčasťou nadregionálneho biokoridoru. Nachádzajú sa tu 3 národné prírodné rezervácie o výmere 1 105,76 ha, 7 prírodných rezervácií o výmere 89,21 ha, 4 chránené areály o výmere 4,28 ha, 1 národná prírodná pamiatka o výmere 3,98 ha, 7 prírodných pamiatok o výmere 8,81 ha.

lesov osobitného určenia, predstavuje plochu 9183 ha.

V **prechodnej zóne** je hospodárska činnosť usmerňovaná tak, aby bola v zhode so záujmami ochrany prírody a predstavuje zvyšok územia.

Zvýšená pozornosť je venovaná vzácnym biotopom, ohrozeným spoločenstvám resp. špecifickým lokalitám. Pre tieto platí prísnejší režim ochrany ako v celej biosférickej rezervácii. Chránia sa prostredníctvom maloplošných chránených území:

Najväčšou je **Národná prírodná rezervácia Zadná Polana**. Zaberá vrcholovú časť Polany s priľahlými svahmi. Najvýznamnejšie je výskyt smrečín na najjužnejšom okraji areálu ich pôvodného rozšírenia v Západných Karpatoch na andezitovom podklade. Pôsobivý je pralesovitý vzhľad 160–200 ročných smrekových porastov, ktoré sú doplnené jarabinou a bukom. Z ďalších drevín sa vyskytuje jedľa, javor horský, javor mliečny a brest horský. Rezervácia je určená na samovoľný vývoj, kde možno študovať všetky typy spoločenstiev vyšších poláh masívu Polana. Výmera rezervácie je 862,90 ha.

Kvet kosatca sibírskeho (*Iris sibirica*) Foto: Slávik

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

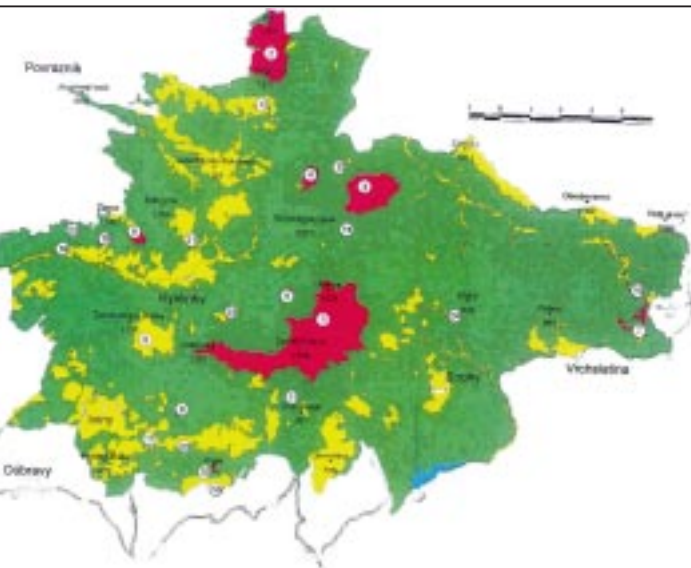
Národná prírodná rezervácia Ľubietovský Vepor pokrýva výrazný hrebeň medzi rovnomennou kótou a Hrbom. Za rezerváciu bola vyhlásená v roku 1967 na výmere 124,60 ha. Tvoria ju zmiešané 120–170 ročné porasty s výrazným zastúpením buka a jedle, miestami so smrekom, jarabinou a javorom. Územie je málo narušené ľudskou činnosťou, miestami pralesovitého charakteru.

Národná prírodná rezervácia Hrončeský grúň v katastrálnom území Hronec najvýraznejšie reprezentuje typy bukových a jedlo-bukových spoločenstiev typických pre toto územie. Je určená hlavne pre vedeckovýskumné a náučné ciele.

Jej začlenenie do siete rezervácií Slovenska je významné v tom, že sa nachádza v rozsiahlom území s časťami smrekovými monokultúrami a je ukážkou možnej premeny na zmiešané lesy aké tu boli v minulosti. Jadro s výmerou 55 ha a vekom nad 100 rokov má po celom obvode ochranné pásmo, ktorého funkcia je tlmieť negatívne vplyvy činnosti človeka na samotnú rezerváciu, ktorá bola vyhlásená v roku 1964.

Prírodná rezervácia Pod Dudášom sa nachádza v závere Hrochotskej doliny pod Zadnou Polanou. Rezervácia je len malým fragmentom pôvodných lesov s vysokou produkciou. Tvorí ju 140–200 ročný porast s výsky-

1. NPR Zadná Polana
2. NPR Ľubietovský Vepor
3. NPR Hrončeský grúň
4. PR Havranie skaly
5. PR Pri Bútlavke
6. PR Pod Dudášom
7. PR Vrchslatina
8. PR Príslopý
9. PR Mačinová
10. PR Kopa
11. NPP Vodopád Bystré
12. PP Veporské skaly
13. PP Havranka
14. PP Spády
15. PP Jánošíkova skala
16. PP Bátovský balvan
17. Kalamárka
18. PP Melichova skala
19. CHA Meandre
20. CHA Horná
- Chrapková
21. CHA Hrochotská
- Bukovina
22. CHA Dolná Zálomská
23. CHS Buk pod Širokou
24. CHS Buk pod Klukou

Mapa maloplošných chránených území

Spracovala: Brodianska

A POLANA PO DVADSIATICH ROKOCH

tom ešte starších jedincov, ktorý je ukážkou pozoruhodnej rastovej schopnosti jedlových bučín oblasti Polany. Ihličnaté stromy tu dosahujú mimoriadne rozmery, zvlášť zaujímavý je zvyšok „veľkej jedle“, ktorá vstúpila v r. 1976. Výškou 53 metrov, obvodom 575 cm, objemom viac ako 50 m kubických a vekom nad 500 rokov patrí medzi najmohutnejšie v Československu. Rezervácia na ploche viac ako 6 hektárov bola vyhlásená v r. 1980.

Prírodná rezervácia Pri Bútlavke vyhlásená v roku 1993 s výmerou 21 ha predstavuje zachované územie s pôvodným drevinovým zložením doplnené skalnými útvarmi a skalnými stenami. Vzácnosť územia dopĺňa ojedinelý výskyt tisu.

Prírodná rezervácia Vrchslatina. Predstavuje zamorené stanovište, na ktoré sa viaže zvláštny ekotyp smreka, ktorý je tu napriek nepriaznivým klimatickým podmienkam v mrazovej polohe schopný reprodukcie. Dôsledkom kombinácie genetických vlastností a podmienok prostredia tu rastú smrek s hustými letokruhmi ako dôkaz pomalého rastu, ktoré majú vzácne rezonančné drevo. Lokalita je zároveň vzácnym biotopom rastlín a živočíchov viazaných na podmáčané stanovišťa na výmere 18,05 ha, vyhlásená v roku 1993, predstavuje ojedinelú ukážku lesných rašeliniskových spoločenstiev na území CHKO.

Prírodná rezervácia Mačinová predstavuje typický príklad blokoviska až sutoviska, ktoré vzniklo na okraji lávového prúdu a je charakteristické pre územie vulkanického pôvodu. Lesné spoločenstvá prechádzajú až do bezlesnej kamennej sutí. Vyhlásená v roku 1993.

Prírodná rezervácia Príslopý sa nachádza na rovnomennej lúke juhovýchodne od Želobudzkej skalky. Predstavuje prameniskové rašelinisko slatinného charakteru s výskytom rosičky okrúhlostej (*Drosera rotundifolia*) a viacerých vzácných močiarnych druhov.

Koníky pestré (*Arcyptera fusca*)

Foto: Babic

Prírodná rezervácia Havranie skaly v členitom teréne, ktorý prechádza do skalných stien porastených riasami, lišajníkmi a machorastami, dáva predpoklad k prirodzenému vývoju celej geobiocenózy s možnosťou podrobnejšieho štúdia. Vyhlásená v roku 1997, výmera je 32 ha.

Chránený areál Meandre Kamenistého potoka predstavuje prirodzené meandrujúci tok, ktorým možno dokladovať a študovať tvorbu a dynamiku meandrov. V okolí sa vyskytujú najrozsiahlejšie slatinné spoločenstvá v CHKO.

Chránený areál Horná Chrapková, vyhlásený v roku 1999, reprezentuje podmáčané až mokradné lúky s bohatým floristickým zložením. Vyznačuje sa výskytom ohrozených taxónov žltohlavu najvyššieho (*Trollius altissimus*), kosatca sibírskeho (*Iris sibirica*) spolu s ďalšími chránenými druhmi z čelade vstavačovitých (*Orchideaceae*).

Chránený areál Dolná Zálomská je ukážkou dobre zachovaných druhovo bohatých prameniskových, slatinných a stredne vlhkých lúčnych spoločenstiev, ktoré reprezentujú typickí predstavitelia fauny a flóry.

Chránený areál Hrochotská Bukovina predstavuje biotop, na ktorom sa vďaka zachovalosti prirodzených trávnych porastov vytvorilo veľmi pestré spoločenstvo rovnokridlovcov (*Orthoptera*) s výskytom dvoch vzácných a ohrozených druhov – *Arcyptera fusca* a *Pholidoptera frivaldskyi*.

V hornej časti Bystrého potoka pod sedlom Priehybina sa nachádza **Národná prírodná pamiatka Vodopád Bystré.** Tektonickou poruchou poklesla južná časť stuhnutého andezitového prúdu a vytvorila prepádovú stenu vysokú 23 metrov, čo ho radí medzi najväčšie vodopády vo vulkanitoch Západných Karpát.

Rovnako zaujímavé sú aj ďalšie chránené územia: **Prírodná pamiatka Bátovský balvan** – ide o mohutný aglomerátový blok, ktorý sa v starších štvrtohorách uvoľnil mrazovým zvetrávaním a zrútil sa na údolnú nivu Hučavy v Hrochotskej doline. Blok je 14 m vysoký s priemerom 8 m. Medzi spevneným sopečným materiálom vidieť typickú sopečnú bombu hruškovitého tvaru, ktorá svedčí o tom, že v čase dopadu bola ešte v polotekutom stave.

Prírodná pamiatka Jánošíkova skala sa nachádza v Hrochotskej doline. Je to mohutné aglomerátové bralo s výškou až 30 metrov. Zvetrávacie procesy mechanicky porušujú komplex pozdĺžnymi trhlinami a vytvárajú počítateľné štádiu skalného mesta. Mechanickým zvetrávaním vznikol aj otvor uprostred brala pripomínajúci malú jaskyňu.

Prírodná pamiatka Melichova skala je stĺpovitý skalný útvar, ktorý sa nachádza nad osadou Skliarovo. Zvyšok čela lávového prúdu so zachovalými tvarmi tečúcej lávy je dominantou, ktorá výrazne vyčnieva z okolitých miernych svahov.

Prírodná pamiatka Kalamárka je zvyškom andezitového prúdu, produktu sopečnej činnosti. Oddenuvaním rozpadavého pyroklastického materiálu sa vytvorila skalná plošina obrúbená vencom veží, stĺpov a bášť s výškou presahujúcou 10 m. Narušením stability sa stĺp oprel o skalnú stenu a vytvoril pôsobivú bránu. Lokalita sa nachádza severne od Detvy, je turisticky navštevovaná, slúži ako odborný-náučný objekt a za presne stanovených podmienok je využívaná horolezcami ako cvičné skaly.

Prírodná pamiatka Veporské skalky sa nachádza južne od Ľubietovského Vepora. Eróznymi procesmi rozmodelované súvrstvie sopečných tufov a aglomerátov vytvára početné stĺpy, veže a steny, ktoré dosahujú 30 až 35 metrov výšku. Ich krajínovotnú funkciu znásobuje skutočnosť, že sa nachádzajú na lúčnych priestoroch.

Prírodná pamiatka Spády predstavuje vodopádový andezitový amfiteáter, ktorý pozostáva z dvoch stupňov o celkovej výške 15 m. Lokalita je zaujímavá z hľadiska malakofauny.

Prírodná pamiatka Havranka predstavuje erózne zvýraznenú hradbu z vulkanických brekcií na hrebenku nad dolinou Kyslá, východne od Hájneho grúňa. Objekt je takmer 130 m dlhý, jeho šírka je 0,5–2 m, výška je závislá od klesajúceho terénu, pričom jej maximum je 18 m. Vyhlásený v roku 1992.

Územie Chránenej krajiny oblasti – biosférickej rezervácie Polana je veľmi málo osídlené. Nachádzajú sa v ňom tri osady Iviny, Snohy a Vrchslatina, jedno rekreačné stredisko, niekoľko usadlostí a horární s celkovým počtom 400 trvale žijúcich obyvateľov.

Činnosť v chránenom území je usmerňovaná plánom hlavných úloh štátnej ochrany prírody a akčným plánom BR.

Veľmi dôležitou a náročnou úlohou je spolupráca a koordinácia činností s majiteľmi, užívateľmi a samosprávami. Výsledkom dobrej spolupráce má byť racionálne využívanie územia pri dodržiavaní zásad ochrany prírodného prostredia.

Dušan SLÁVIK
Správa CHKO BR Polana

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

Zapájanie vlastníkov pozemkov do realizácie manažmentu ochrany rašelinísk

„Kedysi sme tu pásli. Odvtedy to tu teda riadne zarástlo. A keď hovoríte, že to vadí tým vzácnym rastlinám, tak preč s tým. A vraj tu rastie aj nejaká veľmi vzácna vrba. Na jar mi musíte všetko poukazovať, aby sme aj my doma vedeli, čo nám na grunte za chalupou rastie!“ To nám počas práce stihol povedať majiteľ pozemku na lokalite Veselovské hájky, pán Adam Farský z Oravskej Jasenice.

Napriek relatívne malej rozlohe patria rašeliniská k najzaujímavejším a najcennejším objektom prírodného dedičstva Slovenska. Špecifické stanovištné podmienky jednotlivých typov rašelinísk tu totiž umožňujú existenciu jedinečným a vzácnym spoločenstvám rastlín a živočíchov. V súvislosti so vzrastajúcimi záujmami o komerčné využívanie rašelinísk a ťažbu rašelin, ako aj z dôvodu odvodňovania a zásahov do hydrologie krajiny v predchádzajúcich desaťročiach patria však tieto jedinečné lokality k najviac ohrozeným biotopom.

Z tohoto dôvodu je problematike ochrany rašelinísk na Slovensku venovaná značná pozornosť. V súčasnosti je u nás zákonom chránených 115 rašelinísk vo forme maloplošných chránených území o celkovej rozlohe 2 773 ha. Z veľkoplošných chránených území bola Chránená krajinná oblasť Horná Orava vyhlásená predovšetkým na ochranu rašeliniskových ekosystémov. Do zoznamu medzinárodne významných mokradí (ramsarské lokality) boli zaradené 4 lokality na ochranu rašelinísk: NPR Šúr, Alúvium Rudavy, Mokrade Turca a Mokrade Oravskej kotliny.

Dlhodobý monitoring jednotlivých rašelinísk a vývoj ich reálneho stavu však poukazujú na skutočnosť, že samotná zákonná ochrana nie je pre zabezpečenie pozitívneho vývoja a zachovanie prírodných hodnôt a biodiverzity rašelinísk postačujúca.

Antropogénne vyvolanou zmenou vodného režimu okolitých poľnohospodárskych a lesných pozemkov, ako aj negatívnym pôsobením funkčných pozostatkov odvodňovacích kanálov vybudovaných na viacerých rašeliniskách v minulosti, dochádza k poklesu hladiny spodnej vody a k prudkému nástupu sukcesných štádií drevín a bylín.

Keďže dôležitým činiteľom, ktorý ohrozuje existenciu rašelinísk je prudký nástup sukcesných štádií drevín a bylín, prioritou praktickej starostlivosti v súčasnosti na viacerých rašeliniskách je likvidácia náletu a výmladkov drevín a kríkov a kosenie rašeliniských lúk.

začných prieskumov a dlhoročného monitoringu realizované nevyhnutné opatrenia na 6-tich oravských rašeliniskách. Asanačno regulačné práce na lokalite Rabčické bory boli realizované v rámci programu záchrany plavúncu zaplavovaného (*Lycopodiella inundata*) a v PR Rudné v rámci programu záchrany ostroplodu bieleho (*Rhynchospora alba*). V PR Mútnanská píla bola pozornosť zameraná na záchrany a podporu výby čučoriedkovej (*Salix myrtilloides*), ktorá sa u nás vyskytuje len na tejto jedinej lokalite.

Keďže všetky lokality, kde sa mal projekt realizovať, sú súkromnými pozemkami, zvolila S-CHKO Horná Orava po dlhoročných skúsenostiach s vlastními pôdy osobitný, doteraz neštandardný postup. S cieľom priameho zapojenia vlastníkov pozemkov do riešenia problematiky ochrany rašelinísk bola realizácia manažmentových opatrení na jednotlivých lokalitách ponúknutá konkrétnym vlastníkom pozemkov. Tento postup mal priaznivú odozvu už počas prvých stretnutí a rokovaní s vlastními. Dôležitým momentom zo strany vlastníkov pôdy bolo pochopenie dôvodov regulačno asanačných opatrení ako aj samotnej potreby ochrany vzácných a ohrozených druhov rastlín a živočíchov. Veľmi sympatický bol veľký a úprimný záujem viacerých „horno-oravských gazdov“ o zaujímavostiach a vzácnostiach, nachádzajúcich sa na ich pozemkoch. Mnohí až po vonkajších pochôdkach počas vy-

medzovania rozsahu alebo konečného preberania prác s pracovníkmi ochrany prírody po prvý raz na vlastné oči uvideli a spoznávali vzácne rastliny či živočíchy nachádzajúce sa na ich majetku.

Napriek tomu, že tento postup bol značne zdĺhavý, časovo i pracovne náročný, už na základe doterajších skúseností možno konštatovať, že to bola cesta správna. Tu niekde totiž začína a rozvíja sa komunikácia k ochrane prírody v praxi. Komunikácia po ktorej tak často voláme, o ktorej tak často a dlho teoretizujeme na seminároch a poradách. Tu niekde totiž dochádza k zosúladovaniu záujmov ochrany prírody a súkromných vlastníkov pôdy. Ako hovorievali naši starí rodičia, aj baran ostane celý, aj vlk sýty. Je len logické, že každý má záujem svoj majetok využívať a zhodnocovať podľa svojich predstáv. Mnohokrát preto vlastníci pozemkov považujú záujmy a potreby ochrany prírody za obmedzujúce a nepriateľské. Priamym zapájaním vlastníkov pôdy do realizácie manažmentových opatrení možno teda aspoň čiastočne kompenzovať existujúce rozdielne názory na ochranu prírody a pocít krivdy či ujmy z titulu ochrany prírody u vlastníkov pozemkov.

Samozrejme, nie všetky manažmentové projekty sú drobní vlastníci schopní svojimi silami a možnosťami zrealizovať. Ale pokiaľ ide o ručné kosenie, alebo výrub náletu a výmladkov stromov a kríkov sekerami či motorovými pilami, v žiadnom prípade gruntomajitelia neostávajú za NGO či profesionálnymi firmami.

Sme presvedčení, že zapájanie vlastníkov pozemkov do realizácie projektov praktickej starostlivosti o vzácne a ohrozené druhy organizmov a ich biotopov prispieje k zlepšeniu vzájomnej komunikácie a vzťahov medzi verejnosťou a ochranou prírody a predovšetkým k efektívnejšiemu zabezpečovaniu ochrany prírodných hodnôt na súkromných pozemkoch.

Ing. Róbert TRNKA
Foto: autor

„Tak a je to hotové. Dalo to síce zabráť, kosiť v takom marase, ale som rád, že môže pomôcť zachrániť vzácne rastlinky. Ani som nevedel, čo všetko vzácne rastie a žije na našej pôde. Ale na budúci rok nám musíte poukazovať všetky tie kvetinky, aby sme aj my poznali, čo to tu všetko máme. Aké bohatstvo“, hovorí pri kolaudácii prác zástupca vlastníkov pozemkov (Združenie bývalých urbarialistov Sihelné) v lokalite Biela farma, pán Florián Pindiak.

PAN Parks®

founded by

Základom certifikácie PAN Parks je sústava princípov a kritérií - časť I.

PAN Parky sú jednou z najradikálnejších a najnapínavejších zmien, ktorá sa dotkne turizmu a ochranárskych organizácií.

Dr. Claude Martin, generálny riaditeľ WWF International

V posledných rokoch vznikol v Európe celý rad iniciatív, ktorých cieľom je hľadať riešenie problému nazvaného „chrániť prírodu a zároveň vytvoriť podmienky pre dôstojný život miestneho obyvateľstva“. Len niektoré z novovznikajúcich iniciatív však vnímajú národné parky ako dominantnú súčasť rozvojových stratégií. Len niektoré definujú základné pravidlo hry, že bez odpovedajúcej starostlivosti o chránené územie veľmi rýchlo prideme o tú povestnú kačku, ktorá kladie zlaté vajcia.

Už pri formulovaní základných téz iniciatívy PAN Parks sa ukázalo, že hľadať jemnú rovnováhu medzi ochranou a uspokojovaním potrieb miestnych komunít je viac ako náročné. Na druhej strane od začiatku bolo jasné, že iniciatíva stavia na garantovaní vysokého štandardu ochrany prírody chráneného územia, ktorý sa v mnohých prípadoch ukázal ako nedostačujúci. Pri hodnotení celého radu národných parkov a rezervácií v Európe sa ukázalo, že národný park v Nemecku má iný štandard (rozumej kvalitu manažmentu) ako národný park v Taliansku, že národný park v Poľsku má iný štandard ako národný park v Rumunsku alebo na Slovensku. A to aj napriek tomu, že väčšina z nich už dnes rešpektuje kritéria a podmienky národného parku ako ich definovala IUCN.

Vychádzajúc z uvedených myšlienok, v roku 1997 Svetový fond na ochranu prírody (WWF) a holandská spoločnosť podnikajúca v oblasti cestovného ruchu Molecanten Group, vypracovala koncept dnes už známy pod skratkou PAN Parks.

PAN (Protected Area Network) Parks sa stala iniciatívou, ktorej cieľom je vytvoriť sieť európskych unikátnych a kvalitne manažovaných chránených území, v ktorých sa návštevník necíti ako vtrrelec, ale zároveň území, kde jedinou prioritou je ochrana prírody. **V realite to znamená, že územie je manažované podľa medzinárodne akceptovaných štandardov a kvalita manažmentu je predmetom nezávislej verifikácie.**

Jedinečnosť konceptu PAN Parks je vysoko hodnotená aj európskym spoločenstvom, ktoré vytvára legislatívny a vecný rámec na ochranu európskej prírody známy pod

názvom Natura 2000. Pri hľadaní vhodných nástrojov bolo zozbieraných 25 iniciatív s cieľom ich zhodnotenia a posúdenia ich vhodnosti pre sieť území zahrnutých v sieti Natura 2000. Iniciatívy vychádzali z existujúcich skúseností a príkladov z celej Európy. Z uvedeného počtu sa 17 iniciatív ukázalo ako relevantných a stali sa predmetom podrobnejšej analýzy. Výsledkom analýzy bolo vyhlásenie, že dve iniciatívy – Európska Charta trvalo udržateľného turizmu a PAN Parks so svojimi princípmi, kritériami a indikátormi boli označené ako najvhodnejšie a doporučené pre ich širšiu implementáciu v rámci programu Natura 2000.

Iniciatíva PAN Parks bola v roku 2001 pretavená do právnej podoby nadácie – PAN Parks Foundation. Jej cieľom je implementovať koncept trvalodržateľnej stratégie siete PAN Parkov v Európe a podnieť manažérov národných parkov ako aj všetkých partnerov pre adaptovanie a implementáciu zásad trvalodržateľnej stratégie rozvoja turizmu v ich okolí. Trvalodržateľný turizmus, (rozumej usmerňovaný a regulovaný) sa v tomto koncepte chápe ako účinný nástroj na dosiahnutie cieľa (rozumej skvalitnenie manažmentu chráneného územia) a ako náhrada za iné agresívnejšie formy využívania prírodných zdrojov chráneného územia.

Prečo PAN Parks

V Európe je mnoho krásnych a civilizáciou ešte nezničených miest. Mnohé z nich sú už deklarované ako národné parky alebo prírodné rezervácie. Napriek tomu, že sú chránené legislatívou miestnych štátov, sú predmetom narastajúceho tlaku zo strany podnikateľov, turistov a záujmových skupín. Ich odlahosť od civilizačných centier je na strane druhej zase v mnohých prípadoch dôvodom, že miestne obyvateľstvo z nedostatku iných príležitostí sa ich snaží využívať veľmi agresívnym spôsobom. Miestne komunity len veľmi ťažko premieňajú ich prírodnú hodnotu za miestnymi obyvateľmi akceptovateľný spôsob života.

Vo východnej a strednej Európe, kde priam zázrakom ostali zachované fragmenty pôvodnej európskej prírody, dnes miestna ťažba

lesov a nerastného bohatstva, ako aj intenzívne poľnohospodárstvo v mnohých chránených územiach je príčinou pokračovania procesu likvidácie posledných zvyškov jedinečných biotopov a ekosystémov. V západnej Európe zase intenzívny, masový a neregulovaný rozvoj turizmu výrazne zmenil charakter celého radu národných parkov. Nedoceňenie poslania národných parkov v procese regionálneho plánovania zase vedie v mnohých prípadoch k nekontrolovateľnému turistickému rastu, kde trpia nielen prírodné hodnoty, ale postupne sa strácajú aj pôvodné väzby miestneho obyvateľstva na krajinu.

Súčasný trend života stále viac a viac koncentruje obyvateľov do miest, za písacie stoly, pred obrazovky počítačov. Na druhej strane výsledkom takéhoto trendu je nárast požiadavky na pobyt v skutočnej, pravej, nefalšovanej prírode. Turizmus založený na pobyte v prírode dnes rastie rýchlosťou 8 % za rok (1999) a zdá sa, že Európa sa pomaly prebúdzá a spoznáva ohromný potenciál svojho prírodného bohatstva. Európania sa čoraz viac začínajú zaujímať o svoje prírodné dedičstvo a tento záujem je prvým predpokladom aktivít, ktoré v konečnom dôsledku budú smerovať k jeho ochrane. Napriek tomu však veľká časť Európanov stále ostáva nevnímať k týmto skutočnostiam a snád s výnimkou veľmi známych miest ako Bialowieza, alebo niekoľko starých a dobre známych parkov v Alpách, podceňuje respektíve nedoceňuje prírodné bohatstvo, ktorým Európa ešte stále disponuje.

Plánovite a v zhode s miestnymi obyvateľmi rozvíjaný turizmus sa tak môže stať minimálne súčasťou riešenia sociálnych a ekonomických problémov, s ktorými zápasia ekonomicky podvyživené chránené územia a zbadačené komunity v ich okolí.

Asi tieto myšlienky stáli v pozadí iniciatívy nazvanej PAN Parks, ktorej cieľom je vytvoriť pan-európsku sieť veľkých, dobre manažovaných chránených území označených symbolom – logom značkou kvality PAN Parks. Iniciatíva sa opiera o nezávislú a nestrannú verifikáciu podľa princípov a kritérií, ktoré vytvorila skupina expertov spolupracujúcich so zakladateľmi iniciatívy PAN Parks v úzkej súčinnosti s predstaviteľmi pilotných národných parkov. Následne boli princípy a kritéria posúdené a dopracované odbornými konzultantmi z celého radu medzinárodných organizácií ako IUCN, Europark a pod.

Dokončenie v budúcom čísle

Vlado VANČURA

Foto: Jana Borošová a Ladislav Horský

Národný park Triglav

KANDIDÁTI PAN PARKS

Národný park Slovenský raj

Údolie rieky Krka pod Skradinským bukom

vištami, sú obzvlášť zaujímavé Roški slap so svojou vegetáciou kaňonu a Skradinski buk, ktorý ponúka možnosť pozorovania rastlinných druhov vápencových priehrad.

Typickou črtou NP je udivujúca rybnatosť rieky Krky. Neuveriteľne čistá a priehľadná voda poskytuje svoje prirodzené útočisko pre 18 rybných druhov, medzi ktorými je 10 endemitov (!), čo túto rieku zaraďuje medzi prírodné pamiatky najvyššej kategórie. Početné porasty trste, jazierka v niektorých častiach toku Krky a podmáčané okolité lúky sú samozrejme oživené predovšetkým obojživelníkmi a vtákmi. Húštiny a suťoviská, resp. skaliská osídľujú plazy, najmä jašterice. Bohatosť živočíšnych druhov (222), hlavne štruktúra spoločenstiev vtáctva a veľký význam Krky pre jarňé a jesenné migrácie ju zaraďuje medzi ornitologicky najvýznamnejšie oblasti Európy. Z cicavcov je najhodnotnejšia fauna netopierov, ktorá v sebe zahŕňa 18 druhov, ktoré sú

NP KRKA – PERLA CHORVÁTSKA

Národný park Krka je rozľahlou, väčšinou nezmenenou a zachovalou oblasťou výnimočných a mnohonásobných prírodných hodnôt, ktorý zahŕňa jeden alebo viac zachovaných či nepatrne zmenených ekosystémov. Zámer vyhlásenia NP Krka je predovšetkým vedecký, kultúrny, výchovno-vzdelávací a rekreačný.

NP bol vyhlásený v roku 1985 a je to už siedmy národný park v Chorvátsku. Nachádza sa v oblasti Šibensko-kninského županstva a zaberá povrch 111 km² pri toku rieky Krky: dva kilometre po prúde rieky od Kninu ku Skradinu a dolný tok Čikoly. Rieka Krka pramení na úpätí Dinárskeho pohoria pri meste Knin. So zaplavenou časťou ústia je jej dĺžka len 72 km. Priemerný ročný prietok cez Skradinský buk (Skradinská perej) je 55 m³.s⁻¹, ale v období dažďov je to až 350 m³.s⁻¹. Krka je prírodným a krasovým fenoménom so svojimi siedmimi prirodzenými vápencovými priehradami: Bilušica buk (výška 22,4 m), Čorica buk a Brljan (15,5 m), Manojlovački slapovi (sústava vodopádov výšky 59,6 m s hlavným schodom výšky 32 m), Rošnjak (8,4 m), Miljacka slap (23,8 m), Roški slap (25,5 m) a Skradinski buk (17 schodov celkovej výšky 45,7 m). Celkový spád rieky Krky je 242 m. Typickou súčasťou rieky je predovšetkým masívny usadený vápenec, ktorý v toku vytvára nádherné útvary vo forme najrôznejších prahov, pokrievok, brád, závesov a ďalších geomorfologických útvarov. Tieto sú základným fenoménom a kostrou dneš-

ného hydrogeologického a krajinného obrazu národného parku. Priehrady sú biodynamické živé útvary.

Národný park Krka patrí k juhoeurópskej (stredozemnej a substredozemnej) oblasti, ktorý svojou svojráznou polohou a mozaickým rozmiestnením rozmanitých typov stanovišť vyniká výnimočne bohatou a pestrú faunou a flórou. V oblasti národného parku bolo zistených 860 rastlinných druhov a odrôd, medzi nimi niekoľko ilyrsko-jadranských endemitov. Svojím bohatstvom rastlinných druhov, v styku teplých a suchých stanovišť s vlhkými a tienistými stano-

navyš v Európe najčastejšie ohrozenými druhmi.

Oblasť rieky Krky je typická starodávnym ľudským osídlením. Je tu mnoho kultúrnych a historických pamiatok. Najstaršie dôkazy osídlenia priestoru terajšieho NP človekom pochádzajú z paleolitu (predhistorické nálezy rôznych predmetov), sú to aj nálezy keramiky z neolitu, kremeňové nože a fragmenty kameninových nádob a kostí. Na pravom brehu rieky Krky, na línii mesta Skradin (celkovo je chránený ako kultúrna pamiatka) po Skradinski buk, sa nachádzajú zvyšky antického vodovodu rímskej

Vodopády Skradinského buku na rieke Krka

Scardony. V oblasti parku možno nájsť aj zvyšky niekoľkých stredovekých starochorvátskych osád zo 14. storočia: Trošenj-grad, Nečven-grad, Bogočin-grad, Ključica a iné. Stará osada Ključica je svojou veľkosťou a zachovalosťou jedným z najzachovalejších historických objektov v Chorvátsku. Medzi sakrálnymi stavbami, ktoré sa nachádzajú na území NP, je drahokam v podobe františkánskeho kostola a kláštora na ostrovčeku Visovac, ako aj pravoslávny kláštor Krka (kláštor svätého archanjela) so svojim bohatým umeleckým a kultúrnym pokladom. Na vodopádoch Roški slap a Skradinski buk sú nespočetné mlyny a valchy, majúce výnimočný kultúrno-historický význam ako pamiatky rurálneho staviteľstva a hospodárskej minulosti.

Národný park Krka možno obísť po vode, vozovou cestou alebo pešo. Loďou možno navštíviť a prehliadnuť si Skradinski buk zo Skradinu, ostrov Visovac a Roški slap z prístavu plavidiel nad Skradinskim bukom. Na žiadosť návštevníkov národného parku sú poriadané aj panoramatické výlety k úстью rieky Čikoly. Motorovými vozidlami možno park obísť všetkými verejnými cestami označenými na mape, okrem výlučne peších pásiem Skradinského buku, ostrova Visovac a kláštora Krka, kde je návšteva možná len v organizácii NP Krka loďou alebo autokarom.

V národnom parku nie je návštevníkom povolené kúpať sa mimo povolených a označených miest, ďalej nie je povolené potápanie, rybolov s harpúnou (podvodnou puškou), rekreačný rybolov bez povolenia, lov zveri, chytanie, rozháňanie či znepokojovanie zveri alebo

Etnografické múzeum v NP Krka

Skradinski buk – typická vápencová priehrada

iných živočíchov, taktiež nie je povolené trhanie či poškodzovanie autochtónnych rastlín, rozbíjanie či poškodzovanie vápencových útvarov, vstup psom bez vodítk, fotografovanie pre komerčné účely bez povolenia, jazda motorovými vozidlami bez povolenia na cestách, kde je doprava obmedzená alebo zakázaná, Kempovanie a zakladanie ohňa (prísne kontrolované) mimo oficiálnych a kontrolovaných ohnísk, odhadzovanie odpadkov, znečisťovanie prameňov a vodných tokov ako aj chodenie po vápencových priehradách mimo povolených chodníkov. Vstupnou bránou do národného parku je starobylé mesto Šibenik.

Spracované podľa materiálu:

JAVNA USTANOVA „NACIONALNI PARK KRKA“ 1999

Kontakt: turizam.npk@npkrka.hr
www.npkrka.hr

Ing. Miroslav ZONTÁG

Foto: autor

VÝCHOVA K OCHRANE PRÍRODY

Živá príroda

žije na celom Slovensku

Živá príroda je medzinárodný projekt vytvorený Slovenskou agentúrou životného prostredia v odbornej spolupráci s Field Study Council za finančnej pomoci Darwin Initiative a Slovenského plynárenského priemyslu, zameraný na monitorovanie stavu fauny a flóry na Slovensku. Je určený deťom základných škôl vo veku 10–15 rokov. Cieľom projektu je zvýšiť environmentálne povedomie mladej generácie a overiť si školské vedomosti v praxi. V odbornej sfére môžu výsledky mapovania napomôcť k poznaniu „menej zaujímavých“ lokalít mimo chránených území, prispieť k znalostiam o rozšírení bežných druhov, ktoré stoja na okraji záujmu vedeckých pracovníkov. Organizačne beh Projektu zabezpečuje tím zložený z pracovníkov Slovenskej agentúry životného prostredia, Univerzity Mateja Bela, Stredoslovenského múzea a Štátnej ochrany prírody SR.

Keď sme pred časom s pracovným tímom projektu Živá príroda rozoslali na školy, centrá voľného času, záujmové organizácie a všetkým, čo sa zaoberajú environmentálnou výchovou detí, úvodné informácie a prihlášku do projektu, ešte sme nevedeli, ako to dopadne...

Hoci pri príprave projektu sme vychádzali z určitých štatistických predpokladov, boli sme príjemne prekvapení, že základné otázky: „Vieš čo je to biodiverzita? Poznáš faunu a flóru Slovenska? Rád – rada sa túlaš prírodou? Poznáš okolie svojho bydliska? Vieš čo je to živá príroda?“ zaujali cca 800 skupín detí s ich vedúcimi tak, že sa prihlásili a do projektu zapojili. Boli medzi nimi školské kolektívy so svojimi učiteľmi, celé triedy alebo rôzne ekokružky, skupinky z organizácií Pathfinder a Slovenský skauting, kluby z centier voľného času, ale aj rodiny s deťmi. Územie Slovenska bolo relatívne rovnomerne pokryté a pred členmi organizačného tímu stála neľahká úloha – počas niekoľkých dní zrealizovať

školenia vedúcich skupín a odovzdať im pracovné pomôcky – manuál k projektu, evidenčné karty, kľúče na určovanie vybraných druhov podľa ekosystémov, poznámkové bloky, lupy a trička s logom Živej prírody.

Do projektu sa celkovo zapojilo 799 skupín zo 744 organizácií. Tieto čísla zahŕňajú 7741 žiakov vo veku 10 až 15 rokov z 344 slovenských miest a obcí. Ich zastúpenie vyjadruje nasledujúca tabuľka.

Inštitúcie	Počet organizácií	Počet žiakov ZŠ
Základné školy	607	6357
Centrá voľného času	49	525
Spolky	27	193
Slovenský skauting	17	132
Gymnázia	13	122
Kluby	9	73
Stredné odborné učilišťa	7	47
Centrá EV	3	36
ZOO	2	33
iné (Univerzity, Farské úrady, Detské domovy)	3	37

Slávnostné otvorenie projektu sa konalo pri príležitosti Dňa Zeme, dňa 24. apríla 2001 na nádvorí The British Council v Bratislave. Účastníkom sa prihovorili nielen vedúce osobnosti organizácií participujúcich na projekte, ale aj minister ŽP SR, László Miklós.

Potom bolo už na jednotlivých pracovných skupinách, ako sa vyrovnajú s nástrahami terénu, počasia, ale aj pripravenými evidenčnými kartami a vlastnými odbornými znalosťami. Hoci úlohou nebolo v každom z troch ekosystémov (ľúčny, lesný, vodný) nájsť čo najviac z vybraných charakteristických druhov rastlín a živočíchov, tak mnohí vedúci skupín sa s deťmi pri určovaní potrápili. Keďže zámerom projektu bolo zachytiť temper celú vegetačné obdobie, bol čas na mapovanie od apríla do októbra. Pravda, väčšina skupín, na škodu veci, nepracovala cez prázdniny.

Na jeseň nastalo obdobie vyhodnocovania a zberu informácií. Na adresu Slovenskej agentúry životného prostredia začali prichádzať obálky s povinne vyplnenými evidenčnými kartami a mapami. Ale nielen to. Mnohé skupiny zdokumentovali svoju činnosť formou fotografií, kresieb, či dokonca videonahráviek. Niektoré pripojili list s bližším popisom svojej činnosti, so zaujímavosťami, básničkou.

Z pôvodne prihláseného počtu pracovných skupín výsledky odovzdalo 485 skupín, čo je 61 %. Takouto vysokou úspešnosťou sa nemohli pochváliť ani vo Veľkej Británii, kde sa podobný projekt realizoval a bol vlastne pre Živú prírodu vzorom. V evidenčných kartách je zaznamenaných 13 880 pozorovaní živočíchov a 20 900 pozorovaní rastlín. Tieto záznamy sa v súčasnosti spracovávajú na pracovisku SAŽP do podoby GIS. Výsledky spolu s príslušným prehľadacím softwarom dostanú všetky zúčastnené skupiny na CD.

Keďže mapovaním sa projekt nekončí, ale bude pokračovať v roku 2002 formou realizácie malých environmentálnych projektov, rozoslali sme na jeseň všetkým zapojeným pracovným skupinám dotazník s otázkami, ktoré nám mali podať obraz o spokojnosti s projektom, o najčastejších problémoch a námetoch na zlepšenie ďalšej činnosti. Vyhodnotili sme 326 dotazníkov, ktoré prišli v stanovenom termíne. Je potešiteľné, že väčšina ohlasov bolo kladných, väčšina námetov podnetných, no respondenti nešetřili ani kritickými postrehmi. Tieto sú predmetom diskusie v organizačnom tíme, aby sme sa v budúcnosti vyhlížali a nedostatkom.

V súčasnosti (január) pracujeme na zostavení príručky k malým environmentálnym projektom, pripravách výstavy a ceremoniálu k prvej časti projektu (opäť pri príležitosti Dňa Zeme), plánujeme školenia vedúcich skupín (marec). Grafici majú v počítačoch rozpracovaný propagačný-náučný plagát zostavený (aj) z detských kresieb a Spravodajcu Živej prírody.

Za organizačný tím Projektu:
Ing. Adalbert MEZEI, Správa NAPANT

Ďalšie informácie o projekte je možné získať na stránkach Enviromagazínu, v Spravodajcovi projektu a na internetových stránkach SAŽP <http://www.sazp.sk/zivapriroda>

ENVIRONMENTÁLNA VÝCHOVA NA ŠKOLÁCH POD TATRAMI

Environmentálna výchova – odovzdanie cien, 18. 1. 2002, ZŠ Dostojevského v Poprade

Tak ako po iné roky, tak i v roku 2001 pracovníci Správy Tatranského národného parku (TANAPu) v Tatranskej Štrbe navštívili viaceré základné i stredné školy v Kežmarku, v Poprade, v Tatranskej Štrbe, v Liptovskom Hrádku, Pribyline, Trstenej atď., kde žiakov oboznámili so situáciou v Tatranskom národnom parku. Prednášky boli pre nich nepochybne zaujímavým spostením vyučovacieho procesu.

Okrem poučných informácií, ktoré pre žiakov a ich učiteľov odzneli na jednotlivých školách, sa zúčastnili žiaci aj terénnych exkurzií, kde sa mohli priamo oboznámiť s prostredím, v ktorom žije náš najznámejší a najohrozenejší živočíšny druh – symbol Tatier – kamzik vrchovský tatranský.

Na niektorých vybratých školách sa nám vďaka výpožičke videokaziet z Centra environmentálnej výchovy a propagácie SAŽP v Banskej Bystrici podarilo spestriť prednášky aj premietaním videofilmov s environmentálnou tematikou, ktoré zaujali ich pozornosť a veľmi sa im páčili.

Základná škola Dostojevského v Poprade sa zúčastnila súťaže o najkrajší výkres s tematikou prírody okolo nás. Žiaci, ktorí sa do súťaže zapojili a ich práce boli vyhodnotené ako najlepšie, dostali pekné ceny, ktoré pre nich pripravili pracovníci Správy TANAPu.

Tešíme sa na ďalšie stretnutia s mladou generáciou.

Martina PROHÁČKOVÁ
pracovníčka Správy TANAPu
pre environmentálnu výchovu a propagáciu

PILOTNÝ VZDELÁVACÍ PROJEKT „POMÔŽME ZACHRÁNIŤ KAMZÍKA“ alebo DETI CHCÚ TIEŽ POMÔČŤ ZACHRÁNIŤ TATRANSKÉHO KAMZÍKA...

ÚVOD

alebo

Z ČOHO VYCHÁDZA NÁŠ PROJEKT

Správa TANAPu so sídlom v Tatranskej Štrbe v rámci vzdelávacích, výchovných a osvetových aktivít navrhnutých v Programe záchrany kamzíka vrchovského tatranského na roky 2001–2005, realizuje v školskom roku 2001–2002 v spolupráci s neziskovou organizáciou A-projekt so sídlom v Liptovskom Hrádku za pomoci dobrovoľníkov z radov rodičov, učiteľov a niektorých strážcov pilotný vzdelávací projekt s názvom „Pomôžme zachrániť kamzíka“.

Tento vzdelávací projekt spracovatelia prihlásili v roku 2001 do súťaže malých environmentálnych projektov „Zelený projekt“ v oblasti environmentálna výchova a vzdelávanie, ktorý každoročne vyhlasuje Ministerstvo životného prostredia SR. Komisia pre výber Zelených projektov odporučila a v operatívnej porade ministra napokon aj schválila dotáciu vo výške 26 000,- Sk určenú na jeho realizáciu.

ČO JE CIEĽOM PROJEKTU

Spracovatelia projektu sa zamerali na deti žijúce v regióne Tatranského národného parku a cez nich si stanovili cieľ ovplyvniť konanie aj rodičov – dospelých, ktorí sú často v súčasnosti majiteľmi resp. spolumahajiteľmi pozemkov a pôdy na území národného parku. Vzhľadom k súčasnej situácii by mal projekt zlepšiť informovanosť detí o živote tatranského kamzíka, o Programe záchrany kamzíka vrchovského tatranského na roky 2001–2005 a o našom najstaršom národnom parku. Oboznámi ich s najčastejšími problémami, ktoré sú spojené so záchranou kamzíka, pozitívne ovplyvní vzťah detí a prostredníctvom nich aj rodičov k jeho ochrane. Dá deťom možnosť navrhnuť riešenia a podieľať sa na riešení problémov súvisiacich s ochranou kamzíka a prírodného prostredia všeobecne. Tým sa zvýši environmentálne povedomie detí a vytvorí sa možnosť pre komunikáciu a ich účasť na prípadných ďalších vzdelávacích projektoch Správy TANAPu.

AKTIVITY PROJEKTU

V školskom roku 2001–2002 je realizovaný pilotný projekt, do ktorého sú zapojené tri základné školy z regiónu (ZŠ Hradná ulica Liptovský Hrádok, ZŠ Pribylina a ZŠ Tatranská Štrba), ktoré pôsobia v podhorskej oblasti Tatranského národného parku – celkovo 776 žiakov. Podľa časového harmonogramu projektu sa na každej škole vyprofilovali 2 skupiny žiakov so záujmom o problematiku v dvoch vekových kategóriách. Pre nich je samozrejme s prihliadnutím na vekové rozdiely, pripravených niekoľko rozmanitých aktivít: pre žiakov 1.–4. ročníka – zhotovenie tematickej nástenky o živote kamzíka, album o kamzíko-

vi, výlet do prírody, rôzne environmentálne hry a súťaže; pre žiakov 5.–9. ročníka – prednášky a besedy s pracovníkmi Správy TANAPu, zorganizovanie tematickej výtvarnej súťaže, exkurzie do terénu, záverečný seminár s aktívnymi žiakmi. Konkrétne výstupy projektu je možné využiť na jednotlivých školách aj v ďalších rokoch.

SPOJENIE SÍL

Vďaka podpore Nadácie pre deti Slovenska z Fondu Hodina deťom a Britského veľvyslanca v Bratislave bol uvedený projekt rozšírený o aktivity Mladý strážca prírody a environmentálne vzdelávanie z programu Ja a príroda. Výsledkom bude okrem upevnenia, prepojenia a spolupráce štátnych a neziskových organizácií aj na-

štartovanie systematickejšej práce v oblasti výchovy k ochrane Tatranského národného parku.

ZÁVER

alebo

ČO BUDE ĎALEJ

Z dlhodobého hľadiska sa snažíme o vytvorenie osobnejšieho vzťahu detí, žijúcich v podhorskej oblasti Tatranského národného parku, nielen k tomuto ohrozenému živočíšnemu druhu – symbolu Tatier, ale aj k celému národnému parku. Veríme, že deti si viac uvedomia hodnoty územia, v ktorom žijú a tým sa nám zároveň úspešne podarí implementovať úlohy v oblasti výchovy a vzdelávania, ktoré vyplývajú z päťročného projektu na záchranu tatranského kamzíka. Sme presvedčení, že je dôležité pracovať s deťmi, budovať ich vzťah k hodnotám územia, ktorého vlastníckmi, užívateľmi a manažérmi sa v budúcnosti stanú. Dlhodobjší aspekt projektu je umocnený našou snahou vychovať z radov nastupujúcej mladšej generácie mladých strážcov kamzíka (národného parku), ktorí budú mať informácie o stave kamzíkov v Tatrách a budú sa v blízkej budúcnosti podieľať na jeho záchrane.

Naším zámerom je po – myslíme, že vcelku úspešnom – odsúšťaní pilotnej fázy tohto vzdelávacieho projektu, rozšíriť ho aj na ďalšie školy v regióne, ktoré majú tiež záujem o aktívnu participáciu na projekte. Na tomto mieste im môžeme sľúbiť, že v prípade finančnej podpory projektu aj v školskom roku 2002–2003 sa tak určite stane. O tom, že to stojí za to, nás presvedčili aj žiaci zo ZŠ v Pribyline, ktorí na základe vlastnej aktivity vypracovali krátky informačný materiál o tatranskom kamzíkovi. Je tam uvedených niekoľko zaujímavých výrokov. Za všetky stačí uviesť výrok A. S. Exupéryho v kapitole o príčinách ohrozenia kamzíka: „Každý je zodpovedný za príklad, ktorý svojím životom dáva“. Tieto deti to myslia s ochranou prírody vážne. A čo my – racionálnejšie uvažujúci dospelí?

**Eva VANČUROVÁ, A-projekt n. o.
Juraj ŠVAJDA, Správa TANAPu**

DETSKÝ KÚTIK

TAJNÍ MASKERI

Ahojte deti!

od tohto čísla sa spolu budeme stretávať v novovytvorenom detskom kútiku.

Dnes si niečo povieme o tom, ako sa niektoré zvieratká dokážu v prírode zamaskovať a prispôbiť sa tak okolitému prostrediu, v ktorom žijú. Odborne tomu hovoríme mimikry. Prečo tak robia? Nuž väčšina z nich sa týmto spôsobom chráni pred nepriateľmi. Pozrite sa na obrázky a skúste nám napísať, aké zvieratká sú na nich a pred čím (alebo pred kým) sa podľa Vás skrývajú.

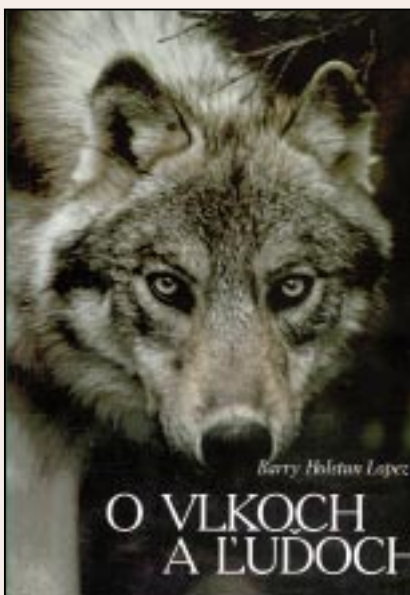
Vaše odpovede posielajte do redakcie. Správne odpovede odmeníme pekným darčekom.

Na ďalšie stretnutie s Vami sa teší teta Martina zo Správy TANAPu

DO VAŠEJ KNIŽNICE

Z iniciatívy vydavateľstva Lesoochranárskeho zoskupenia VLK ABIES vyšiel v r. 2000 slovenský preklad Jána Jelínka (1995) anglického originálu knihy Barryho Holstuna Lopeza *Of wolves and Men* (O vlkoch a ľuďoch), ktorú autor napísal v r. 1978.

Knihy je výsledkom nielen vlastných pozorovaní autora, ale aj nekonečných rozhovorov a terénnych pozorovaní s Robertom Stephensonom, Davidom Mechom a štúdiá dostupnej literatúry, napr. z katedry psychológie Univerzity Nového Škótska, katedry náboženstva Univerzity v Montane, využitia zbierok Montanskej štátnej univerzity, Montanskej historickej spoločnosti, Historickej spoločnosti v Južnej Dakote.

Aj keď by sa zdalo, že v 21. storočí nám kniha o vlkoch a ľuďoch po 24 rokoch od jej vydania nemôže nič nové priniesť, má uvedené dielo svoju výpovednú hodnotu tým, že autor sa snaží zmeniť záporný pohľad na vlkov a vzťah ľudí k vlkom a na 312 stranách veľmi prístupným spôsobom opisuje vzájomné vzťahy medzi vlkami a ľuďmi najmä na Aljaške, v Kanade, v USA a okrajovo sa zmieňuje aj o Európe.

Barry Holstun Lopez, 1978: O VLKOV A ĽUĎOV

Vydalo: ABIES – vydavateľstvo Lesoochranárskeho zoskupenia VLK

Populárno-vedecká publikácia B. H. Lopeza je rozdelená do 4 kníh, epilógu a bibliografie.

V prvej knihe s príznačným názvom **Canis lupus Linnaeus** opisuje vlka ako objekt vedeckého záujmu, zrozumiteľným a prístupným spôsobom sa venuje rozšíreniu vlka, jeho biológii, zvlášť pozorne zhromaždil poznatky o sociálnej štruktúre vlkov a vzájomnej komunikácii jedincov, o spôsobe lovu koristi využívajúci pritom bohaté terénne pozorovania Davida Mecha, Adolpha Murieho, Farleya Mowata a v neposlednom rade aj svoje. Prvú časť končí slovami: „Vlk nie krvilačná šelma neúnavne prenasledujúca každú korisť, ktorú stretne a zabíjajúca, čo príde do cesty.“

V druhej knihe **A nad hlavou plynú oblaky** čerpá poznatky zo svojich stretnutí s nunamiutskými lovcami – Eskimákmi a zo skúseností renomovaného biológa Róberta Stephensona, ktorý bol vyslaný Úradom pre poľovníctvo a rybníctvo Aljašky v rokoch 1970–1973 na štúdium etológie vlka a žil v eskimáckej dedine Anaktuvuk, no nezabúda ani na skúsenosti Indiánov s vlkami. B. H. Lopez porovnáva a analyzuje svety dvoch lovcov vlka a človeka zviazaného životom v pôvodnej prírode a bojujúceho o každodenné prežitie. Tieto dva svety sú si podobné a kapitoly porovnávajú života vlkov a Eskimákov, vlkov a Indiánov, kde platil pri love vlka zákon vzájomného rešpektu a úcty, sú veľmi pôsobivé. Vlk je symbolom znovuzrodenia. Druhá kniha je popretkávaná mýtickými príbehmi, bájkami, poéziou o vlkoch a ľuďoch.

Tretia kniha s názvom **Beštie smetísk a pustatín** s veľavravnými názvami jednotlivých kapitol – Volanie po spravodlivosti, Športový lov vlkov, Americký pogrom, nás zavedie do obdobia prelomu 19. a 20. storočia, kedy najmä v Spojených štátoch amerických a Kanade bola vyhlásená vojna proti predátorom s dôrazom na vlka. Autor sa v tejto knihe opiera o citácie z najdôležitejších diel klasických a moderných týkajúcich sa nenávisť človeka k šelmám, najmä k vlkovi a strachu z divočiny a rozoberá príčiny a dôvody bezuzdnej exploatácie vlkov, ktorá napr. v roku 1915 v USA vyústila vydaním federálneho zákona, na ktorého základe bolo možné všetkých vlkov z federálnych území

vyhladiť akýmkoľvek spôsobom (športový lov z vrtníka, zabíjanie mláďat v brlohoch, otrava vlkov strychnínom, kyanidovými strelami, mučenie vlkov) a tento program takzvanej „záchranu človeka“ bol ukončený v r. 1942.

V štvrtej knihe **A vlk prehltne slnko** autor čerpal materiál z rôznych zdrojov, ktoré pochádzajú z mytológie, literatúry i histórie a mnohokrát študoval niekoľko desiatok rukopisov, aby mohol čitateľovi prístupným spôsobom načrtnúť stredoveké myslenie a ponímanie vlkov, ktoré viedlo ľudí k vykresľovaniu vlka ako beštie a zlovestnej šelmy, o čom svedčia báje, napr. Ezopove, Krylovove, La Fontaineove, povere, hlboko zakorenená viera v existenciu vlkolakov. Vlk a všetko čo vyzeralo ako vlkolak, sa stalo pre každého človeka symbolom pekla. Tí, ktorí by si dovolili v tomto období neveriť v existenciu vlkolakov, boli považovaní za kacirov. Je ťažké zvrátiť myslenie ľudí, ktorí stáročia nenávideli vlkov a trvalo niekoľko storočí, kým sa vnímanie vlka ako súčasť prírody začalo meniť a tento pseudovedecký pohľad sa postupne pretváral až začiatkom 20. storočia, kedy sa začínajú využívať vedecké metódy výskumu predátorov.

Epilóg ukončuje pútavé čítanie o vlkoch a ľuďoch a autor sa ešte v krátkych spomienkach vracia ku chovu dvoch krížencov červeného vlka, ktoré choval v oregonských lesoch a ktoré boli zdrojom jeho postrehov zo života vlkov a tieto premietol aj do svojej knihy.

Záver knihy B. H. Lopeza O vlkoch a ľuďoch tvorí bibliografia, ktorá je spracovaná len ako zoznam vybraných prác, ktoré majú priamy súvis s textami knihy. Pri samotnom spracovaní knihy autor využil aj mnoho iných výskumných materiálov, nepublikované dizertačné práce a iné zdroje, ktoré nie sú v bibliografii citované, ale v prípade seriózneho vedeckého záujmu autor ponúka pomoc pri ich vyhľadaní.

Celá publikácia je bohato ilustrovaná i dobovými čiernobielymi reprodukciami a fotografiami, grafmi a skicami, ktoré významne umocňujú slová autora.

RNDr. Jana BUDAYOVÁ

SIŽP, Inšpektorát ochrany prírody a krajiny Košice

Eduard Bublinec, Viliam Pichler a kol.: Slovenské pralesy – diverzita a ochrana

Ústav ekológie lesa Slovenskej akadémie vied vo Zvolene, 2001, 196 strán, ISBN: 80-967238-4-7

Naozaj je to niečo neobvyklé, že taký veľký počet pôsobivých starých porastov mohutných dubov, bukov, jedlí a smrekov sa zachoval priamo v strede Európy. Vyjadrujem svoju nádej, že slovenskí vedci a lesníci spolu s ochrancami prírody a všetkými ľuďmi dobrej vôle dohliadnu na to, aby pralesy v tejto krajine prežili dovtedy, kým si ľudstvo samo neuvedomí, aký unikátny, od všetkého ostatného odlišný a zákonom pravdepodobnosti sa vymykajúci je každý štvorcový meter povrchu našej planéty.

Eugen A. Cernan

– americký astronaut slovenského pôvodu, zatiaľ posledný človek na Mesiaci

Koncom roka 2001 sa prvým obdivovateľom, priaznivcom ochrany prírody a zainteresovaným dostala do rúk 196 stránková publikácia Slovenské pralesy – diverzita a ochrana. Pri jej prvom letmom prelistovaní čitateľa zaujme množstvo farebných fotografií zachytávajúcich slovenské pralesy a ich obyvateľov. Ako posolstvo možno vnímať postupnosť záberov na začiatku knihy od krásneho kozmického záberu Zeme z jeho najbližšieho vesmírneho spolupútника až po leteckú snímku detailu sitnianskeho pralesa.

Autori rozdelili dielo do dvoch častí, úvodnej a špeciálnej. V úvodnej časti podali stručnú, ale výstižnú charakteristiku pralesov, načrtli vývoj lesných formácií v poľadovej dobe a prenikanie jednotlivých drevín na naše územie. Určitý priestor je v úvode venovaný aj histórii a súčasnosti výskumu a ochrany pralesov na Slovensku. Pritom je o čom podať svedectvo, veď história ochrany prírodných lesov na Slovensku siaha pekne ďaleko do minulosti. V podobe ochrany konkrétnych území sa začala písať v roku 1895, kedy boli vyhlásené prvé chránené územia na Slovensku. Zaujímavé sú v tejto súvislosti údaje o stave cca 18–20 000 ha pralesov na Slovensku, kedy 68 % uvádzajú autori ako nenarušené, 31 % ako ovplyvnené a 1 % ako citeľne ovplyvnené. Priestor je venovaný aj opisu významu lesných ekosystémov z hľadiska biodiverzity, pričom sa zvyrazňuje význam mŕtveho dreva ako neoddeliteľnej súčasti kolobehu látok a procesov v pralesoch. Z ďalších riadkov sa dozvedáme, že až do súčasnosti je pod zákonnou ochranou asi 100 území, ktoré buď úplne alebo sčasti spĺňajú definíciu pralesa. Na záver úvodnej časti objasňujú autori výber jednotlivých pralesovitých území do špeciálnej časti. Na tomto mieste možno spomenúť, že snaha o zachytenie všetkých vegetačných stupňov ako

aj azonálnych spoločenstiev prostredníctvom nominácie konkrétneho územia do špeciálnej časti, je premyslená.

V špeciálnej časti autori predstavujú 15 lokalít s výskytom pralesovitých formácií. Až na dve výnimky (CHKO Dunajské luhy, lokalita Kosodrevina) ide o národné prírodné rezervácie vyhlásené za účelom ochrany ukážok prirodzených lesov. Opis polohy, klimatických, geologických, pedologických a vegetačných pomerov, štruktúry a vývoja pralesa a výpočet jeho živočíšnych a rastlinných obyvateľov nám približuje jednotlivé objekty skôr z odborného zorného uhla. Interiér pralesov a jeho obyvateľov zachytávajú mnohé fotografie, niektoré vydarené, iné vydarené menej. Aj keď sa priamy pobyt v týchto chrámoch lesa a pocity s ním spojené len ťažko dajú zachytiť, môžu obrázky túto atmosféru aspoň približiť a vyprovokovať aj „neochranársky“ uvažujúci ľudia zamyslieť sa nad významom a poslaním takýchto území v dnešnej dobe. Možno ich to podnieti niektoré z nich navštíviť, vychutnať ich atmosféru a pochopiť ich, odkiaľ je už len krôčik k ich uvedomelej podpore a ochrane.

Samotný výber území do špeciálnej časti mohol byť dôkladnejší. Už výber prvého územia reprezentujúci

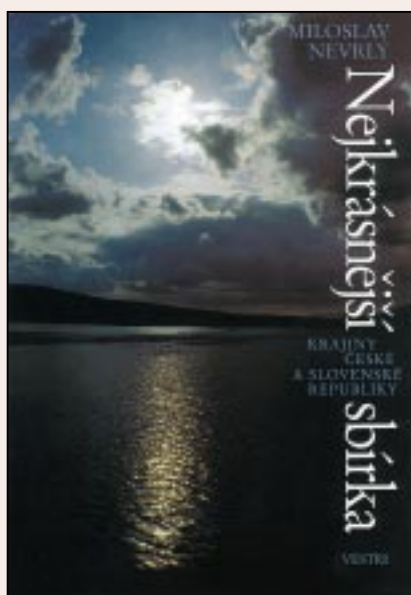
spoločenstvá lužných lesov CHKO Dunajské luhy je sporný. Rozsiahle zásahy do morfológie toku Dunaja a jeho ramien, ťažba štrku, premena pôvodných lesov na topoľové monokultúry (až 80 % ich plochy), zánik niektorých chránených území (napr. ŠPR Ostrov kormoránov, čiastočne ŠPR Ostrov orliaka morského, čiastočne NPR Apáľi), rozsiahly nápor inváznych druhov v posledných dvoch desaťročiach a v prvom rade výstavba

VD Gabčíkovo spôsobili, že len ťažko môžeme dnes označiť niektoré územie za prales. To bol možno aj dôvod, prečo nebolo zaradené do publikácie konkrétne územie. Možno stálo za úvahou „prelustrovať“ niektoré územia v povodí Moravy alebo Latorice, alebo vybrať konkrétne územie z tej časti CHKO Dunajské luhy, ktorá bola ušetrená týchto negatívnych vplyvov. Pri výpočte maloplošných chránených území v CHKO na str. 40 sa v CHKO Dunajské luhy zrejme nedopatrením ocitla aj NPR Parížske močiare. Ten istý osud mal zrejme aj mohutný smrek, ktorý je zachytený na str. 103 v časti o NPR Badinský prales, ktorý nie je charakteristickou porastotvornou drevinou tohto pralesa a v prirodzenom drevinovom zložení chýba tak, ako to správne konštatujú autori na str. 98. Národnú prírodnú rezerváciu Harmanecká tísina „nominovať“ do zoznamu skôr výskyt tisu ako pralesovitý charakter porastov, kde len v okolí Dolného Harmanca môžeme nájsť niekoľko sto hektárov lesných porastov podobného charakteru. Niektoré sú zachytené aj na str. 135 (najväčší obrázok). Neaktuálny je údaj o počte tisov na území NPR (str. 130) ako aj v celej Harmaneckej doline (str. 131). V dôsledku poškodenia tisu jeleňou zverou klesol počet živých exemplárov tisu v rôznom stupni poškodenia v NPR na cca 1000 (podľa poslednej inventarizácie v roku 1988) a v oblasti Harmaneckej doliny z uvedeného dôvodu ako aj v dôsledku ťažby dreva na cca 40 % pôvodného počtu. Zabrániť lúpaniu a ohryzu tisu jeleňou zverou by mala sieťovina POLYNET vyrábaná z umelej hmoty a nie drôtená mriežka (str. 132). Týmto spôsobom sa v rokoch 1996–1999 obalilo viac ako 20 000 jedincov tisa. Smrekový lesný vegetačný stupeň reprezentujú v publikácii štyri územia NPR Padva (tu sa vyskytuje okrajovo), NPR Jánošíková kolkáreň, NPR Zadná Poľana a lokalita Kosodrevina v Národnom parku Nízke Tatry. Ak mali vybrať územia spĺňajú aj kritérium určitej reprezentatívnosti, vzhľadom na relatívne veľký počet zvyškov pralesov na Slovensku, nie je jasné zaradenie NPR Zadná Poľana do publikácie a naopak absencia niektorého

pralesovitého územia z TANAP-u. Na jednej strane ide v prípade NPR Zadná Poľana o geograficky najjužnejšiu prirodzenú smrečinu na našom území, na okraji prirodzeného rozšírenia a teda v okrajových prírodných podmienkach, na druhej strane v prípade TANAP-u ide o územie, kde sa koncentruje až na najviac zvyškov primárnych lesov a to predovšetkým v smrekovom vegetačnom stupni. Čo je potešiteľné, NPR Zadná Poľana je od októbra 2001 s výmerou 856 ha najväčšou „čisto pralesovitou“ rezerváciou na Slovensku. Polemika, ktoré iné územia mohli byť medzi vyvolenými, by bez presne zvolených kritérií mohla byť subjektívna. Podobne ako obsah aj grafické stvárnenie a úprava publikácie je na vysokej úrovni, určite zaujmú najmä „negatívne podlažce“ pod sprievodným textom. Reprezentačnú hodnotu značne zvyšuje dôsledný anglický preklad všetkých častí, vrátane popisov pri fotografiách, obrázkoch a grafoch.

Vzhľadom na podtitul diela (diverzita a ochrana) chýba v ňom výraznejší a jasnejší „ochranársky ťah na bránu“ a konkrétny odkaz do budúcnosti, napr. poukázaním na primárne lesy, ktoré by si zasluhovali ochranu. Tých je na Slovensku na prekvapenie ešte dosť a máme aj možnosť „založiť pralesy“ dôslednou ochranou vybraných častí prirodzených lesov. Mali by sme všetci vedci, lesníci, ochranári, vlastníci a ľudia dobrej vôle vyvinúť spoločné úsilie na ochranu všetkých zvyškov prírodných lesov tak, ako nás na to vyzýva vo svojom predslove Eugen A. Černan v úvode publikácie. Pre ochranu slovenských pralesov sa v minulom storočí urobilo veľa, v tomto storočí je však potrebné urobiť oveľa viac. A to napr. aj preto, že časť „sitniarskeho pralesa“ zachytená na leteckej snímke v úvode knihy môže v priebehu najbližších rokov skončiť na gátri alebo v celulóžke. Pre pripomenutie aká je naša zodpovednosť na zachovanie prírodných lesov a pralesov, by táto publikácia nemala chýbať žiadnemu zainteresovanému.

Marián JASÍK

Po rozdelení Československa ochladli vzájomné kultúrne vzťahy medzi našimi bratskými národmi. Viac to však badať z českej strany. Kým napríklad slovenské gazdinky z televíznej obrazovky učí variť český „šoumen“, ba i knihu na túto tému mu vydalo slovenské vydavateľstvo, zo susednej strany je záujem o slovenských spisovateľov, hercov, spevákov či iných umelcov minimálny. Podobne je to aj v knižnej kultúre. O to viac prekvapuje vydavateľský počin známeho vydavateľstva VESTRI z Liberca, ktoré ako svo-

Recenzia: O krajine slovom i obrazom

Vydalo: VESTRI, Liberec; autor Miloslav Nevrlý

ju 1. publikáciu vydalo zaujímavé dielo: **Nejkrásnější sbírka**, s podtitulom **Krajiny České a Slovenské republiky**.

Autorom knihy, pôvabných reportáží ilustrovaných brilantnými farebnými fotografiami, je publicista a zoológ Miloslav Nevrlý. Ako v úvode píše, kniha vznikla ako poďakovanie za možnosť túlať sa najkrajšími a najopustenejšími kútmí Československa v čase, keď o výpravách do iných krajín ostávalo len senenie.

„Najskôr som navštevoval len české hory, ale jeden deň, pred pol storočím, som prišiel prvýkrát na Slovensko a bol som stratený“, zdôveruje sa ku vzťahu k slovenskej prírode Miloslav Nevrlý. „V tejto krajine bolo všetko, po čom som túžil. Velhory, trávnaté pláne, piesočné púšte, skalnaté kaňony, močiare, pralesy, slanská, ľadovcové jazerá, obrovské jaskyne, vodopády, horúce roviny s lenivými riekami, biele spenené pereje, drahokami, mŕtve riečne ramená. Všetko. More mi nahradil Dunaj, obrovská rieka, ktorá pod Kováčovskými kopcami vznešene plynula do stepnej rovinatej krajiny. Potulky Kvačianskou dolinou mi vtedy nahradili balkánske rokliny, ostrice Gbelských močiarov a komáre mi zase roztrhali telo tak, ako juhoamerickým cestovateľom bažiny a moskyty Amazonky. A keď som za daždivej bezmesačnej noci stúpil z Revúcej hore na Čierny Kameň, zdalo sa mi, že ani predhorie Himalájí by nebolo opustenejšie. A západné Rudohorie medzi Klenovským a Lubietovským Veprom? Nádherna! Obrovské stromy a nevidané huby v Dobrošskom pralesi. Keď som sa z týchto ciest vrátil domov, chýbali mi hviezdy nad hlavou a vysoké nebo.“

Takto pekne, s akými vyznaním lásky ku slovenskej krajine, písal málokto zahraničný autor. S vrúcnyim obdivom, šarmom a vtipom sa Miloslav Nevrlý vracia aj v reportážach z jednotlivých horských Slovenska, ktoré sú vyhlásené za národné parky a chránené krajinné oblasti: Vysoké a Západné Tatry, Veľká a Malá Fatra, Muránska planina, Nízke Tatry, Pieniny, Východné Karpaty, Slovenský raj, Záhorie, Malé a Biele Karpaty, Dunaj, Cerová vrchovina, Ponitrie, Štiavnické a Strážovské vrchy, Kysuce, Horná Orava, Poľana, Slovenský kras, Latorica, Vihorlat, defilujú na stránkach knihy Nejkrásnější sbírka. Autor tejto pútavo napísanej knižky zavedie čitateľov nielen na Slovensko, ale aj do chránených území Čiech, Moravy a Sliezska. Približuje im krásy a vzácnosti Krkonôš, Šumavy, romantiku dýchajúce české Švajčiarsko, melancholické juhočeské rybníky, rieku Sázavu – odevký raj trampov, bizarné skalné mestá pri Adršbachu či Tepliciach, Orlické a Lužické hory a ďalšie zaujímavé miesta Českej republiky. Texty sú doplnené nádhernými snímkami od renomovaných fotografů. Zo slovenských autorov sú v diele farebné fotografie Vladimíra Bártu a Vladimíra Bártu juniora.

Knihu v tvrdej väzbe na takmer 300 stranách obsahuje 150 parádnych fotografií. Hoci je písaná v češtine, slovenskí čitatelia iste nebudú mať problémy prečítať si toto príťažlivé dielo o najkrajších zákutiach bývalej Československej republiky.

—bar—

NÁZORY

PÁR POZNÁMOK KU KAUZE TANAP

V ostatnom čase sme mali možnosť čítať v Tatranskom týždenníku č. 19/2001, vzápätí v TATRÁCH č. 6/2001 ten istý článok od Ing. Milana Koreňa pod názvom „Čím začala a ako sa vyvíjala kauza TANAP“. Vzhľadom na skutočnosť, že ide o príspevok pomerne dosť subjektívny a znevažujúci ako ochranu prírody, tak aj jej pracovníkov, považujem za nutné naň reagovať. Najmä preto, že z ochrany prírody nebola doteraz na tento príspevok žiadna adekvátna odozva.

Kauza TANAP je už natoľko sprofanovaná, že pravdupovediac, ani som nečakal, že sa dozviem niečo, čo by som doteraz nevedel. Motivoval ma len autorov prísľub, že „aby aspoň časti tohto národa vyrozprával, ako sa zákon o ochrane prírody pripravoval a ako sa presadil“. Nuž tento sľub pán Koreň nenaplnil, nepovedal nič nové a čo je horšie, ani nič vo svojom obsiahlom dvojstránkovom príspevku nenavrhuje, ako túto nedokončenú kauzu objektívne doriešiť. Lebo to o čom píše, nie je objektívne riešenie, len spomínanie cez svoju subjektívnu optickú prizmu, mnohé z toho sa vôbec neudialo tak, ako načrtáva a napokon sa prihovára len za zachovanie prežitého status quo. Chcem do tejto kauzy aj niečím pozitívnym prispieť, preto v tomto článku okrem pripomienok k autorovým poznámkam, načrtnem aj riešenie, ktoré je v tomto vývojovom období Slovenska nielen možné, ale zrejme je aj jediným možným východiskom.

Nebudem tu na rozdiel od autora uisťovať čitateľov o výnimočnosti Tatier, o jedinečnosti TANAPu, predpokladám, že to každý vie aj bez nás dvoch.

Vrelo súhlasím s autorom, že je veľká škoda, že sme pôvodný **tatranský model národného parku** nepretvorili na **štandardný model všetkých národných parkov na Slovensku**. Lenže naše želania môžu byť síce zbožné, ale realita vyplývajúca zo spoločenských, politických i legislatívnych podmienok je iná. Taktiež súhlasím s autorom, že hrdý titul Biosférická rezervácia Tatry je prázdny pojemom a tomuto územiu to nič neprináša. To sa prirodzene týka všetkých slovenských biosférických rezervácií. Prázdny pojem biosférickej rezervácie je problém aproximácie našej a európskej legislatívy, nemá nič spoločné s kauzou TANAP a preto nespájajme tieto dva úplne odlišné problémy.

Autor zbytočne veľa priestoru venuje nepodstatným a subjektívnym domnienkam, ktoré ovplyvňujú názor čitateľa proti Ministerstvu životného prostredia SR. Vyslovil konštatovanie, že tvorcom zákona ochrany prírody a krajiny tento umožnil získať lukratívne funkcie v nových štruktúrach ochrany prírody, je neseriózne. Ako dlhoročný pracovník v ochrane prírody môžem povedať, že vo svojom okolí nepoznám takýto prípad. Karieriisti a rôzni brojlerový rýchloodchov je príznačný pre všeobecný život okolo nás, takí prídu a zase rýchlo odídu. Ale nemožno na takomto konštatovaní začínať odbornú polemiku. Aj náš politický prevrat v roku 1989 bol charakteristický tým, že sa na ňom priživilí dobrodruhovia, karieriisti, ale napokon aj slušní ľudia, ktorí boli v správny čas na správnom mieste.

Autor považuje za paradoxné ak riaditeľ Správy TANAP sa domáha urýchlenia delimitácie funkčných miest a majetku TANAP zo Štátnych lesov TANAP a viní ho z toho, že to robí kvôli osobnému postaveniu. Ale, ale, nebudme morbidní, veď ten riaditeľ Správy TANAP si robí len svoju povinnosť, veď je zodpovedný za toto územie, ktoré dostal do vienka, musí si konať svoje povinnosti. Je logické, že ak štát rozpočtuje 65 miliónov Sk na ochranu prírody v TANAPe, treba sa opýtať, kde sú tieto peniaze, keď ochrana prírody z nich nedostane ani korunu. Ing. Vančura je natoľko schopným odborní-

kom a dobrým lesníkom, že mu netreba pripisovať veci, ktoré nespáchal.

Pri analýze otázky, kde sme urobili chybu v kauze TANAP, autor okrem iného považuje za chybu aj skutočnosť, že sme vyhlásili Muránsku planinu a Poloniny za národné parky. Čo to má s týmto spoločné? Nemožno dávať dohromady chybný model národného parku s vyhlasovaním nového národného parku, ktorému model predpisuje platný zákon.

Nepáči sa mi, ak použijeme v odbornej polemike citát anonynej osoby vysokopostaveného úradníka o nevyhnutnosti „rozprášiť všemocný TANAP“ a navyše ho nekonkretizujeme. Tým diskreditujeme celú odbornú úroveň takéhoto „úradu“ i jeho pracovníkov, hoci títo nič také nielen nepovedali, ale ani takúto mienku o TANAPe nikdy nemali. Toto patrí do rétoriky „jedna pani povedala“ a žiadny autor by takéto niečo nemal uverejniť bez jasnej adresnosti. Redakčná úprava tohto výroku s medzinadpisom „Na počiatku bolo slovo...“ chce u čitateľa vyvolať dojem, že lavína ťaženia voči TANAPu začala výrokom vysokopostaveného pracovníka. Určite aj pán Koreňovi je jasné, že to nie je pravda. Vzápätí sa snaží o ďalšiu dezorientáciu, kultom zmeny, akoby táto bola vyvolaná tým, že „nové je vždy lepšie ako staré“. Pokračuje mystifikáciou o istých kruhoch, z ktorých niektorí sa dostali do kresiel nového Ministerstva životného prostredia aby tam vykonávali sabotáž na novele zákona č. 11/1949 Zb. SNR o TANAPe. Celú kauzu takto autor posúva do tajomnej roviny sprisahania proti národnému parku, o ktorej nikto iný okrem autora nevie a takto tajomne to dáva čitateľovi na vedomie, bez jediného konkrétneho dôkazu.

Autor si dáva námahu s odpisovaním celých pasáží zo zákona (§1, §7), načo? Mátie a zahmlieva kauzu pojмами ako „vyjasňovanie nejasného ešte nejasnejším“. Spomína výroky nekonkrétnych ľudí, čo sa kedy povedalo, akoby diskusie neboli súčasťou problémového predmetu. Ak by som mal reagovať na všetky takéto „čo kto povedal“, nič iné by som nemohol napísať a čitateľa by som riadne unavil.

Dovolím si preto prejsť k podstate veci – návrhu riešenia.

Začnem logikou – **nie je predsa normálne z hľadiska odborného ani z hľadiska ekonomického, aby dva národné parky (TANAP a PIENAP) patrili pod jeden rezort a ostatné národné parky pod iný rezort.** Je preto samozrejmé, že pri prácach na novom zákone o ochrane prírody sa táto deformácia musela odstrániť. A netreba za tým hľadať žiadne protilesnícke sprisahanie. Každý konšpiruje o tom, čo sa stalo a nachádza samé zlé úmysly. Od nikoho som ešte nepočul návrh riešenia, jeden rezort obviňuje druhý rezort, od podstatných až po tie triviálne maličkosti. Ale ani na jednom rezorte som ešte nepočul návrh na zjednotenie slovenských národných parkov na princípe bývalého integrovaného tatranského modelu. Prečo? Preto, lebo by sa muselo nahlas povedať, pod ktorý rezort by tieto národné parky mali patriť. Pod rezort životného prostredia? No, takúto revolúciu by predsa lesníci nemohli pripustiť! (A napokon Ministerstvo životného prostredia popravde nikdy o túto

alternatívu ani neusilovalo, čo ma síce mrzí, ale je to smutná pravda). Pod rezort pôdohospodárstva? Načo potom bolo zriadené životné prostredie, ak by z neho mala odísť jeho nosná zložka – ochrana prírody? Je zaujímavé, že keď za socializmu ochrana prírody patrila pod socialistické Ministerstvo kultúry, nikomu to nevadilo – a tu je základ dnešnej anomálie. Prečo sa vtedy pôdohospodári neusilovali vliahnúť ochranu prírody pod krídla pôdohospodárstva? Aj na túto otázku by sa dalo jednoducho odpovedať. Ochrana prírody nikdy nebola lukratívnou záležitosťou a preto nebolo o čo bojovať. Jedinou lukratívnou zložkou ochrany prírody bol vždy len TANAP – tam bola banka možnosti uplácania politických, obchodných či spoločenských partnerov poľovačkami, rekreáciami, pozemkami a inými aktivitami. Tu je pes zakopaný, tu je fundament príčiny nekonečných sporov o TANAP a nie okázalé mávanie integrovanou ochranou lesných ekosystémov. Kto je lesník, alebo hoci aj odborne zdatný ochranár s nelesníckym vzdelaním, ten túto trivialnosť potreby integrovanej ochrany ekosystémov v národných parkoch vedel aj pred vznikom dnešného zákona o ochrane prírody a krajiny. Problém bol len v tom (a trvá dodnes), že toto riešenie si vyžaduje politicko-spoločensko-legislatívne riešenie – a na to akosi nie je dostatočná vôľa zodpovedných politikov.

Skúsme sa teda dohodnúť na prvých dvoch spoločných bodoch dohody:

1. **Všetky národné parky musia byť integrované v jednom rezorte, pod jednou strechou.**
2. **Všetky národné parky sa musia budovať na princípe integrovanej ochrany – t. j. vrátane lesného hospodárstva, na modeli bývalého tatranského modelu.**

Je úplne zbytočné sa dnes hrať na generála po prehratej bitke a pripomínať administratívne a legislatívne prieťahy z čias prípravy zákona o ochrane prírody a krajiny. O niečom pán Koreň je informovaný, ale o mnohých interných problémoch nemá žiadne informácie. Lahko sa mu kritizuje dnešný nesporný nevábny stav TANAPu, ale zvalovať všetko na životné prostredie asi objektívne nie je. Rád by som pripomenul odporúčajúce uznesenie výboru NP SR pre životné prostredie č. 219, upozornenie sekcie kontroly Úradu vlády SR, list predsedu Najvyššieho kontrolného úradu predsedovi vlády SR a mnohé ďalšie dokumenty, v ktorých zďaleka nie je všetko čiernobiele.

Položil by som takúto hypotetickú otázku: Keby bola bývalá Správa TANAPu kompletne delimitovaná do rezortu životného prostredia (v čom ja nevidím žiadnu tragédiu pre slovenské lesné hospodárstvo), bol by dnes tento kritický stav v TANAPe?

Liptovská časť TANAPu – lesy pod Kriváňom

Logika opäť hovorí, že asi nie, lebo by ostalo všetko po starom – tatranský integrovaný model s lesným hospodárstvom by ostal zachovaný. Pán Koreň takúto trúfalosť humorne odôvodňuje tým, že „na celom ministerstve životného prostredia nemajú jediného lesníka, ktorý by takúto starostlivosť mohol riadiť“. K tomuto niet čo dodať, ani na ministerstve pôdohospodárstva nemali jediného lesníka, pokým tam nezriadili lesnícku sekciu. Vari je problém zriadiť na ministerstve životného prostredia lesnícke oddelenie? Nato netreba ani nové personálne zdroje, ten, čo túto činnosť riadil na pôdohospodárstve, môže prejsť na životné prostredie.

V celom príspevku autor odpútava pozornosť (chcem veriť, že neúmyselne) čitateľa tým, že mu servíruje rôzne fakty, ktoré nevysvetľuje a preto neviem, prečo o nich píše. Napr. „začali sa ničiť krmelce, posedy a iné zariadenia, zakladajú sa požiare a pod.“ To mám tomu rozumieť tak, že sa to deje preto, lebo nová Správa TANAPu nestačí strážiť územie a ŠL TANAPu sa na to nečinne prizerajú? Alebo to nebudaj ničia ochránari prírody? Napokon strážiť krmelce nepatrí do kompetencií ochrany prírody, ale vlastníka.

Veľmi zaujímavá je pre mňa úplne nová informácia o dvoch ostro protichodných názorových zoskupeniach, ktoré v prvom prípade reprezentuje tatranský región s oporou na MP SR, druhé zoskupenie tvorí bratislavské prostredie, ktoré reprezentujú ochránari prežívajúci z obdobia socialistickej ochrany prírody, ktorí chcú sústrediť „všetku moc“ do bratislavských centrálnych orgánov. Zrejme som úplne neinformovaný pracovník ministerstva, pretože nič takéto neviem. Jadro slovenských ochráncov tvoria „ľudia prežívajúci z obdobia socialistickej ochrany prírody“ – snáď ich máme preto vystrieľať? To nie sú odborníci? Aj pán Koreň s celým jadrom pôvodného TANAPu tvoria ľudia zo socialistickej ochrany prírody. Nezdá sa mi správne, aby sme ešte aj do ochrany prírody zahŕňovali takéto inaktivity. Bol to práve bratislavský centrálny orgán (Ministerstvo kultúry SSR), ktoré presťahovalo ústrednú odbornú organizáciu ochrany prírody z Bratislavy do Liptovského Mikuláša (dnes je v B. Bystrici) – a tak je to správne, keď centrum problematiky ochrany prírody je na strednom Slovensku a nie v Bratislave. Nepoznám nikoho, kto by chcel „sústrediť všetku moc“ a vrátiť toto centrum do Bratislavy. Snáď nejaké bezvýznamné tmavozelené skupinky. Ale ani im by som neupieral demokratické právo na názor.

Niekoľkokrát som už v tomto príspevku zdôraznil, že najlepším doterajším slovenským modelom národného parku bol bývalý TANAP. To ale neznamená, aby som z tohoto poznania robil predmet fetišu. Všetko je predmetom vývoja. Naprosto odmietam zveličovanie autora, že **kolegovia z Bavorského lesa a Krkonôš sa chodili do TANAPu so záväznými pohľadmi učiť starostlivosti o svoje národné parky**. Dotýkať by sa z takýchto neomalených výrokov mohli uraziť. Veď Nemecko a Česká republika v ochrane prírody nie sú žiadne rozvojové krajiny. Všetko to boli výmenné návštevy, zhodou okolností na minimálne rovnakej odbornej úrovni. Nepleťme si zdvorilosť so záväznými pohľadmi.

Navonok patová situácia nie je taká bežná, ako ju autor vykresľuje, chce to len vôľu prosperovať ochrane prírody a nie vyvolenému rezortu. Ako vieme, v súčasnej situácii prebieha súčasne u oboch rezortov, novelizácia oboch fundamentálnych zákonov. Dovoľme si preto vysloviť ďalší bod možnej dohody:

3. Pri príležitosti súčasnej novelizácie týchto právnych predpisov dať im takú podobu, aby sa naplnilo očakávanie odbornej ochránárskej i lesníckej pospolitosti o integrovanom modeli národného parku.

V závere svojho príspevku kolega Koreň uvádza rozsiahle citácie písomností Ing. Benka, v tom čase vedúceho Strediska rozvoja ochrany prírody v Bratislave (nie riaditeľa Centra ochrany prírody

v Bratislave, také nikdy nebolo) a prof. Hraška, bývalého ministra životného prostredia. Uvádzaný argument, že exminister súhlasil s tým, že správu TANAPu bude účelne podriaďiť obidvom ministerstvám tak, aby MP ostalo naďalej jeho zriaďovateľom a MŽP bude realizovať úlohy vyplývajúce zo zákona o ochrane prírody a krajiny, je úplne scestný. Bez ohľadu na jeho nerealizovateľnosť v praxi, ľudová múdrosť čosi hovorí o dvoch kohútich na jednom smetisku. A o precedense vo svete ani nehovorím.

Lenže problém slovenskej ochrany prírody nespočíva len na TANAPe a ostatných národných parkoch. Iba z neho vyplýva a je lakmuskovým papierikom situácie. Urobme si krátku analýzu situácie a potom predpokladajme jednoduchšiu syntézu.

Kategóriu chránených krajinných oblastí môžeme pokojne z tejto diskusie vynechať, pretože dnešný druhý stupeň ochrany nie je natoľko komplikovaný vo vzťahu k lesnému hospodárstvu, aby sme v tejto situácii mali vynášať rozhodujúce súdy. V tejto kategórii môžeme ponechať status quo, to znamená oddelenú ochranu prírody od lesného hospodárstva, pretože tu prakticky k žiadnemu obmedzovaniu hospodárenia nedochádza. A teda ani nový (staronový) fenomén v ochrane prírody – náhrada majetkovej ujmy tu boľenie hlavy nenarobí.

Čo ale so 4. a 5. stupňom ochrany?

Dnešný stav v kategóriách prislúchajúcich k týmto stupňom ochrany sa stáva neúnosný a každý deň prináša ďalšie protirečenia. Za socializmu v podstate vlastnícke vzťahy neexistovali a teda majetková ujma bol neznámy pojem. Dnes každé chránené územie má majiteľa, ktorý právom požaduje za obmedzené hospodárenie, resp. zakázané hospodárenie oprávnenú kompenzáciu. Samotný inštitút majetkovej ujmy tento problém nevyrieši, aj keď príslušné nariadenie vlády č. 24/2002 Z. z. o majetkovej ujme je už účinné, bude to len čiastočné riešenie. Konečné riešenie môže byť len postupný výkup chránených území od vlastníkov, alebo prevod chránených území od štátnych vlastníkov na ochranu prírody. **A riešenie týchto problémov by mal zabezpečovať rezort pôdohospodárstva, keď tu existuje rezort životného prostredia**. Nevieť si to predstaviť. Pôdohospodárstvo má úplne iné poslanie, než riešiť problémy ochrany prírody.

Celý TANAP v podstate nie je len národným parkom – 3. stupňom ochrany, ale 5. stupňom ochrany, lebo pozostáva takmer výlučne z národných prírodných rezervácií. Aj túto skutočnosť by som nazval anomáliou, lebo tu prichádza k devalvácii kvality a ochranných podmienok 5. stupňa ochrany. Ako vysvetliť skutočnosť, že také Štrbské pleso, Skalnaté pleso, resp. ich okolie, kde sa nachádza množstvo rekreačných, športových, zábavných aktivít, sa nachádza v 5. stupni ochrany? Čo urobíme, vytlačíme človeka z týchto priestorov, alebo vypustíme tieto priestory z 5. stupňa ochrany? Odhladiť od toho, že v TANAPe je veľa priestorov, ktoré zďaleka nespĺňajú kategóriu národnej prírodnej rezervácie. Hlavná vec, že sa tvárime, že túto tragikódiu nevidíme. Teda aj toto treba v TANAPe urgentne riešiť.

Doteraz platný lesný zákon v § 11 (navrhovaný lesný zákon v § 12) umožňuje iným právnickým osobám, ktorých zakladateľom je štát, spravovať lesný majetok štátu (hoci výnimčne) ak to nevyhnutne potrebuje na plnenie svojich

Severná časť TANAPu – Bielowodská dolina

úloh. Obdobne ako sú Vojenské lesy pod kuratelou Ministerstva obrany. Ministerstvo životného prostredia SR je právnická osoba, ktorej zakladateľom je štát a nevyhnutne to potrebuje na plnenie svojich úloh v ochrane prírody. Ako ináč riešiť vyššie načrtnuté problémy? Navrhujem teda ďalší bod dohody:

4. Počnúc 3. stupňom ochrany a vyššie, vykonať v zmysle citovaného § 11 lesného zákona delimitáciu správy lesného majetku štátu do rezortu životného prostredia.

Žiadna revolúcia, nič nevidané, len predpovedám blízku budúcnosť – len toto je cesta na realizáciu integrovaného modelu národného parku, na vyriešenie protirečení v maloplošných chránených územiach, na platenie majetkovej ujmy, na výkup chránených území, na prevod chránených území vo vlastníctve štátu do ochrany prírody a mnoho ďalších dôvodov.

Udivuje ma však, že rezort životného prostredia sa doteraz ani len nepokúsil riešiť situáciu aplikáciou § 11 lesného zákona. Môžem upresniť – za 10 rokov svojej existencie ani raz nepožiadala MP o udelenie výnimky v súvislosti so správou chránených území na lesnom pôdnom fonde.

Žiadny vzdelaný lesník nemôže takýto návrh považovať za zlý. Prioritou lesného hospodára je v lese hospodáriť. Ak v ňom z dôvodu ochrany prírody hospodáriť nemôže, načo má ostávať v jeho správe? Chápem zložitú celú problematiku – najmä narušenie historickej podstaty, ale vývoj nezastavíme.

Záverom chcem dúfať, že som netlmočil bezduchý tmavozelený názor, snažil som sa o logické vyústenie súčasnej patovej situácie bez toho, aby som útočil na rezort pôdohospodárstva. Treba si uvedomiť, že tento stav nespôsobil žiadna fyzická osoba, ale predovšetkým je to odraz spoločenskej a politickej krízy a nemožnosti s využitím všetkých legislatívnych dier v zákone o ochrane prírody a krajiny, v zákone o lesoch atď. Žiaľ, spočíva to aj v tom, že ani rezort životného prostredia, ani rezort pôdohospodárstva si svoj diel viny v tejto kauze priznať nechce. A tiež si všimnime jeden mimoriadne zaujímavý úkaz: celé tie tony papiera, čo sa o kauze TANAPu popísalo má rovnaký rukopis – každý autor úporne hľadá chybu (a keď ju nemá po ruke, tak ju vykonštruuje) v tom druhom rezorte, žiadna snaha o objektivitu, žiadny pokus o riešenie.

Celkom na záver ešte jeden postreh – nie je to tak dávno, čo pán Koreň veľmi intenzívne inklinoval k Ministerstvu životného prostredia. Bolo to vtedy, keď jeho Výskumná stanica v Tatranskej Lomnici sa mala delimitovať k životnému prostrediu.

Ing. Viliam STOCKMANN, CSc.,
ved. oddelenia ochrany prírody MŽP SR
Foto: Jana Borošová

MAJETKOVÁ ÚJMA V POPREDÍ ZÁUJMU MAJITEĽOV LESNÝCH POZEMKOV

Vlastníci a užívatelia pozemkov v chránených územiach sa už počnúc rokom 1995, odkedy vošiel do platnosti zákon NR SR č. 274/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny (ďalej len zákon) intenzívne zaujímajú o zákonom stanovený nárok na náhradu majetkovej ujmy v dôsledku zákazov a iných obmedzení ochrany prírody. Zákon v § 47 hovorí, že vlastník (užívateľ) pozemku je povinný strpieť obmedzenia vyplývajúce zo zákazov a iných podmienok ochrany prírody a krajiny ustanovených týmto zákonom, alebo na jeho základe. Ak mu takýmto obmedzením bežného hospodárenia na pozemku, ktorý nie je vo vlastníctve štátu, vznikne majetková ujma, patrí mu náhrada, ktorú platí štát. V záverečnom odseku sa hovorí, že podmienky a spôsob úhrady majetkovej ujmy a spôsob jej výpočtu ustanoví vláda nariadením.

Od tohto zákonného ustanovenia prešlo už 7 rokov a vlastníci sa priebežne domáhajú naplnenia svojich práv a Ministerstvo životného prostredia SR bolo terčom kritiky za pomalý postup pri realizácii tohto nariadenia vlády. Skutočnosť je však zložitejšia než povrchný pohľad nezainteresovaného. Náhrada majetkovej ujmy z titulu kompenzácií za zákonom ukladané obmedzenia, predstavujúce zásah do súkromnoprávných oprávnení vlastníka, je právnym inštitútom pomerne málo rozpracovaným v právnej a ekonomickej teórii a to z dôvodu, že právne predpisy s týmto inštitútom v nedávnej minulosti počítali málo, resp. nepočítali vôbec. Až politický prevrat v našej krajine spoločne s demokratizačným procesom priniesol aj postupné znovuzavádzanie tohto inštitútu do nášho právneho poriadku.

Už v prvom roku platnosti nového zákona bola spracovaná „Analytická štúdia právnych aspektov ochrany prírody ako súčasti starostlivosti o životné prostredie so zameraním na náhradu majetkovej ujmy“. Táto štúdia podrobne riešila vzniknutý staronový fenomén v našej spoločnosti, analyzovala možnosti u nás, poskytla prehľad o riešení tohto problému v zahraničí a dala návod na ďalší postup.

Ďalším krokom ministerstva bolo v roku 1997 priame vypracovanie Návrhu nariadenia vlády SR o majetkovej ujme vyplývajúcej zo zákazov a iných podmienok ochrany prírody a krajiny. Toto prešlo oponentským konaním (1998), ktoré vyslovilo rad závažných pripomienok a nedostatkov, okrem iného sa vyčí-

talo materiálu, že nie je v súlade s Ústavou SR v terminologickej otázke primeranej náhrady a že diskriminuje štát ako vlastníka, pretože zákon priznáva majetkovú ujmu len neštátnym subjektom. Podľa druhej vety odseku 1 článok 20 Ústavy SR vlastnícke právo všetkých vlastníkov (štátne, súkromné, družstevné) má totiž rovnaký zákonný rozsah a rovnakú ochranu.

Neuralgickým bodom sa stal tiež výklad pojmu bežné obhospodarovanie pozemku. Pôvodný výklad, že bežným obhospodávaním lesného porastu je hospodársky predpis lesného hospodárskeho plánu (LHP), sa ukázal ako nedostatočný a neúplný, pretože predpis LHP je už ovplyvnený stanoviskom ochrany prírody. Takže výsledný prijatý termín, pokiaľ ide o lesný pozemok stanovuje, že **pod bežným hospodárením na lesnom pozemku rozumieme také hospodárenie, ktoré zodpovedá návrhu hospodárskych opatrení pre jednotky priestorového rozdelenia lesa pred uplatnením obmedzujúcich požiadaviek orgánov ochrany prírody.**

Rok trvajúca diskusia o právnych aspektoch materiálu vyústila do ostatnej verzie, ktorá bola spracovaná v roku 2000 a v apríli 2001 schválená v operatívnej porade ministra ŽP. Nasledovalo medzirezortné prerokovanie materiálu, schválenie v Legislatívnej rade vlády SR a napokon 19. decembra 2001 ho schválila vláda SR ako **Nariadenie vlády SR č. 24/2002 o spôsobe výpočtu a úhrady majetkovej ujmy vzniknutej obmedzením bežného hospodárenia na pozemku, ktorý nie je vo vlastníctve štátu.** Účinnosť nariadenia je od 1. februára 2002.

Následne na účinnosť tohto nariadenia vlády SR, Ministerstvo životného prostredia SR vydalo **Pokyn, ktorým sa upravuje postup pri aplikácii Nariadenia vlády SR č. 24/2002 Z. z. o spôsobe výpočtu a úhrady majetkovej ujmy vzniknutej obmedzením bežného hospodárenia na pozemku, ktorý nie je vo vlastníctve štátu.**

Z najdôležitejších vecných informácií, ktoré tento pokyn uvádza, spomeniem nasledovné: – majetkovú ujmu hradí štát prostredníctvom povinného orgánu, – povinným orgánom (na vyplatenie majetkovej ujmy) je ten orgán štátnej správy ochrany prírody a krajiny, z ktorého právneho aktu bolo chránené územie vyhlásené. Napríklad: povinným orgánom prírodnej rezervá-

cie je Krajský úrad, národnej prírodnej rezervácie a národného parku Ministerstvo životného prostredia SR,

- žiadosť predkladá oprávnená osoba,
 - oprávnenou osobou je fyzická alebo právnická osoba, ktorá je vlastníkom alebo užívateľom pozemku, ktorý nie je vo vlastníctve štátu,
 - náležitosti žiadosti sú: doklad o vlastníctve pozemku alebo užívaní, výpočet majetkovej ujmy, právny predpis alebo rozhodnutie, z ktorého vyplýva vznik majetkovej ujmy,
 - výpočet majetkovej ujmy môže vykonať len súdny znalec príslušného znaleckého odboru a odvetvia,
 - výpočet majetkovej ujmy sa vypočíta podľa algoritmov uvedených v prílohe citovaného nariadenia vlády. Autorom tejto numerickej prílohy je Lesnícky výskumný ústav vo Zvolene,
 - majetková ujma sa vypočítava a uplatňuje pre celú alebo časť jednotky priestorového rozdelenia lesa na celú rubnú dobu alebo decénium. Ďalší nárok na úhradu majetkovej ujmy vzniká až po uplynutí rubnej doby, resp. decénia pre tú časť alebo celú jednotku priestorového rozdelenia lesa, pre ktorú sa uplatňuje úhrada ujmy v aktuálnom decénii alebo rubnej dobe,
 - nárok na úhradu majetkovej ujmy je možné uplatniť v jednoročnej lehote po termíne vykonania hospodárskeho predpisu pre príslušnú jednotku priestorového rozdelenia lesa, platného LHP alebo rozhodnutia štátnej správy lesného hospodárstva v rámci decénia. V prípade úplnej straty výnosu je možné nárok uplatniť ľubovoľne počas decénia, resp. platnosti LHP, na celé obdobie rubnej doby,
 - pre prípady povolenia spracovania kalamity v chránenom území orgánom štátnej ochrany prírody a krajiny v priebehu platnosti LHP sa čiastka majetkovej ujmy zníži o výnosy získané spracovaním kalamity,
 - povinný orgán overí vstupné údaje a vykoná úhradu.
- Pre občana sú dôležité aspoň rámcové znalosti zákona o ochrane prírody, t. j. že 1. až 3. stupeň ochrany nestanovuje žiadne zákazy, len určité obmedzenia (a aj tie je možné vykonávať po súhlase ochrany prírody), ktoré spravidla neobmedzujú bežné hospodárenie. Obmedzenie hospodárenia v pravom slova zmysle nastáva až vo 4. a 5. stupni ochrany.

Zaujímavá situácia nastáva v kategórii lesov ochranných. Ak tieto nie sú vyhlásené z dôvodu požiadaviek ochrany prírody, znamená to, že majetkovú ujmu by mal platiť zriaďovateľ – Ministerstvo pôdohospodárstva SR.

Pokiaľ ide o výpočet majetkovej ujmy, táto sa bude relatívne jednoducho stanovovať v prípade poľnohospodárskeho pôdneho fondu, kde úšlý zisk z hospodárenia má spravidla jednoročný cyklus, výška ohodnotenia sa stanoví v cenách miestne obvyklých. Zložitejšie to bude na lesnom pôdnom fonde, kde je hospodársky cyklus približne storočný. V tomto hospodárskom cykle výnosom z lesa nie je len drevná hmota z ťažby rubnej, ale aj iné možné ekonomické aktivity: strata výnosu z drevnej hmoty z prerezávok, prebierok a prípadne iných finančných aktivít. Ujma na lesnom pôdnom fonde teda môže vzniknúť stratou, alebo znížením výnosu z dreva, alebo zvýšením nákladov hospodárenia.

Ministerstvo životného prostredia SR doteraz evidovalo ročne len zopár žiadostí o náhradu majetkovej ujmy. Dôvodom bola skutočnosť, že neexistovalo spomínané nariadenie vlády a tiež, že mnohí vlastníci pozemkov v chránených územiach nevedia, že takáto možnosť kompenzácie existuje.

V tejto súvislosti odborné orgány ochrany prírody a krajiny budú musieť pristúpiť k nutnému prehodnoteniu súčasnej siete chránených území na Slovensku a značne sprísniť kritéria na vyhlasovanie chránených území. Všetci dobre vieme, že predovšetkým v 5. stupni ochrany prírody sa nachádzajú prírodné rezervácie, ktoré alebo nespĺňajú náročné kritéria na túto kategóriu ochrany prírody, alebo boli vyhlásené duplicitne s tým, že sa nám na Slovensku opakujú rovnaké chránené fytoocenózy v rovnakom geomorfologickom celku a pod. Ekonomické tlaky na preplácanie majetkovej ujmy budú však tým najlepším katalyzátorom na vyrovnanie inflačného tlaku v chránených územiach. Jednoducho tie chránené územia, ktoré nebudú stáť za cenu preplácania majetkovej ujmy, sa budú musieť rušiť. Domnievam sa však, že aj bez spravodlivej hrozby majetkovej ujmy, ktorá visí nad chránenými územiarmi, je načase, aby sa pristúpilo k celoplošnej prísnej diferenciácii a transparentnej revízii chránených území na Slovensku. Je neúnosné, aby sme aj naďalej evidovali medzi chránenými územiarmi rôzne lokality, ktoré vplyvom antropickej činnosti, chemizácie a pod. už desaťročia predmet ochrany majú zaniknutý. Podobne lesné po-

rasty, v ktorých okrem titulu prírodná rezervácia by sa márne hľadal nejaký aspekt, resp. kritérium chráneného územia.

Treba však priznať, že nariadenie o majetkovej ujme podstatu problému nevyrieši. Nie je pre ochranu prírody ani perspektívne, ani finančne únosné, aby podstatu problému – vstupu na cudzí majetok riešila takýmto spôsobom. **Výhladový a generálny cieľ v ochrane prírody musí byť ten, aby pozemky, ktoré ochrana prírody bude chrániť, aj vlastnila, alebo aspoň bola ich správcom.** To znamená zriadenie Fondu chránených území (pracovný názov), v ktorom by sa združovali chránené územia vykupované od súkromných vlastníkov, alebo dané do užívania štátom. Len týmto spôsobom sa môže komplexne a definitívne vyriešiť problém, ktorý politickým prevratom a zmenou vlastníckych vzťahov v našej krajine staro-novo vznikol. Napokon, nič nové týmto nevymyslíme – v rade štátov okolo nás to takto aj funguje, je to však proces z hľadiska finančnej náročnosti veľmi dlhodobý a spoločensky tiež nie jednoduchý.

Ing. Viliam STOCKMANN, CSc.
Foto: Ladislav Horský

IV. SVETOVÝ KONGRES RANGEROV - AUSTRÁLIA 2003

Medzinárodná rangerská federácia IRF na budúci rok už po štvrtýkrát od svojho založenia v roku 1992 zvoláva svojich členov na kongres do Austrálie. Nie náhodou zvolila IRF za miesto kongresu Austráliu, o ktorej sa hovorí, že je učebnicou vývoja života na zemi. Je jedinečným kontinentom zvierat. Pôvodné austrálske živočíchy a to najmä cicavce sa tam nápadne líšia od cicavcov ostatného sveta. Vyvíjali sa niekoľko miliónov rokov samostatne, pretože tento kontinent stratil spojenie s ostatnými kontinentami a život sa v ňom vyvíjal vlastným spôsobom. K najstarším druhom patria vtákovpysk a ježura predstavujúce vývojový článok medzi vtákmi a cicavcami. Okrem nich sa tu nachádza viacero exotických zvierat.

Miestom konania kongresu bude Wilson Promontory National Park, ktorý sa nachádza na juhu Austrálie v štáte Victoria. „Prom“ – ako familiárne nazývajú obyvatelia Victorie svoj park, je jedným z najznámejších a najobľúbenejších národných parkov v Austrálii. Má rozlohu vyše 50 000 hektárov, 130 km

pobrežia s rozsiahlymi žulovými pohoriami, lesmi a plážami. Park umožňuje spoznať austrálsku divočinu, zvyky a pohostinnosť.

Prvý kongres rangerov sa konal v roku 1994 v poľskom Zakopanem. Druhý v roku 1997 na americkom kontinente v Costarike, tretí v roku 2000 v Krugerovom národnom parku v Južnej Afrike a zúčastnilo sa na ňom 350 účastníkov z 58 krajín sveta. Aj na štvrtom kongrese sa očakáva zastúpenie rangerov z celého sveta, pretože ich čaká bohatý program. Slovenskí zástupcovia, ktorí sa zúčastnili od založenia IRF na všetkých kongresoch dúfajú, že sa zúčastnia i na tomto.

Cieľom kongresu bude:

- Umožniť medzinárodnej rangerskej federácii stretnúť sa so svojimi členmi a stanoviť budúce priority.
- Poskytnúť rangerom na celom svete možnosť prediskutovať spoločné problémy a podieľať sa na ich riešení.
- Podporovať rozvoj univerzálnych zručností manažmentu chránených území.

- Povzbudiť účasť rangerov z celého sveta, najmä však z Ázie a Pacifiku.
 - Vytvoriť rámec podpory, inšpirácie a obnovy motivácie.
 - Umožniť delegátom spoznať prírodné a kultúrne dedičstvo Victorie a Austrálie.
 - Umožniť delegátom zúčastniť sa na tieňových úlohách a iných výchovných možnostiach v Austrálii.
- Hlavnou témou kongresu bude zlepšenie praktík rangerskej práce – praktické zručnosti rangerov a rozsah práce manažmentu v chránenom území:

1. „Budovanie verejnej podpory“:

- ako podnietiť záujem, podporu a účasť verejnosti v manažmente v chránených územiach,
- interpretácia a výchova,
- inovácia kooperácie manažmentu,
- politika, plánovanie a konzultácie,
- dobrovoľná účasť.

2. „Manažovanie návštevníkov“:

- používanie efektívnej techniky ako interpretácia a posilnenie manažovania návštevníkov národných parkov a chránených území,
- kde, ako a kedy budovať vhodné zariadenia v národných parkoch a chránených územiach (informačné systémy, budovy, núčne chodníky, toalety).

3. „Zdravé prostredie“:

- Ako dosiahnuť zdravé ekosystémy?
- Manažment ohrozených druhov,
- Manažment spriaznených druhov,
- Environmentálny manažment.

–jb–

INFORMÁCIE

DOMICA ramsarskou lokalitou

Dňa 6. júla 2001 sme v areáli jaskyne Domica boli svedkami slávnostného aktu: odovzdania diplomu – certifikátu Dohovoru o mokradiach potvrdzujúceho zaradenie ďalšieho nášho územia do Zoznamu mokradí Svetového dňa mokradí 2. februára 2001. Osvedčenie o zápise odovzdal RNDr. Ján Kadlečík, generálny riaditeľ sekcie ochrany prírody a krajiny MŽP SR, Ing. Jozefovi Hlaváčovi, riaditeľovi Správy slovenských jaskýň, do kompetencie ktorej Domica patrí.

Projekt ramsarskej lokality podzemných krasových vôd Domice a jej vodozbernej oblasti bol jeden zo vzorových projektov, na spracovaní ktorých sa dohodlo na subregionálnom stretnutí zmluvných strán Ramsarskej konvencie v septembri 1998 v Slovinsku (za účasti zástupcov zo Slovinska, Chorvátska, Maďarska a SR) a následne sa odporúčalo aj na 7. konferencii zmluvných strán konvencie v máji 1999 v Kostarike. Ďalšie vzorové projekty boli spracované odborníkmi zo Slovinska na podzemné krasové vody Škocianskej jaskyne a okolia. Podľa výsledkov rokovania v Slovinsku sa odporúča spracovať najreprezentatívnejšiu časť rozsiahlej-

ších podzemných krasových vodných systémov, v ktorej bude zabezpečená kontrola využívania povodia a trvale udržateľné spôsoby hospodárenia.

Projekt ramsarskej lokality jaskyne Domica spracoval tajomník Slovenského ramsarského výboru RNDr. Ján Kadlečík na základe podkladov Matúša Peška zo Správy slovenských jaskýň, Ing. Mikuláša Rozložníka zo Správy CHKO Slovenský kras a RNDr. Ľudovíta Gaála zo Štátnej ochrany prírody SR. Podzemné krasové hydrologické systémy sú novou kategóriou ramsarkých mokradí a kritériá medzinárodne významnej mokrade spĺňa predovšetkým podzemný tok Styx a súvisiace zásoby krasových vôd celej vodozbernej oblasti jaskyne, na ktoré sú viazané biotopy vzácných i chránených jaskynných bezstavovcov – troglobiontov, ale aj celý rad jedinečných sintrových útvarov. Na povrchu lokalita predstavuje navrhované ochranné pásmo národnej prírodnej pamiatky Domica a zahŕňa vodozbernú oblasť jaskyne s rozlohou 602,8219 ha. Nakoľko podzemný tok prechádza aj na územie Maďarska, kde pokračuje v jaskyni Baradla, bolo toto územie projektované ako bilaterálna ramsarká lokalita Domica-Baradla. Maďarská časť systému jaskyne na výmere 2 075 ha bola zapísaná do ramsarského zoznamu v auguste 2001.

Je na škodu veci, že pre nepochopiteľný negatívny postoj Ministerstva pôdohospodárstva SR už vyše roka mešká vyhlásenie ochranného pásma jaskyne, čím je značne sťažená ochranná kontrola a usmerňovanie optimálneho hospodárskeho využívania územia. Vzhľadom na devastácie vplyvy neoprávnenej poľnohospodárskeho využívania okolitých pozemkov na jaskynné ekosystémy v minulosti, aj v súčasnosti sú oprávnené obavy o zachovanie tohto neopakovateľného podzemného fenoménu, ktorý je nosným reprezentantom lokalít Svetového prírodného dedičstva.

RNDr. Ľudovít GAÁL

Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny;

Ústredný výbor a ZO pri NP Malá Fatra;

Štátna ochrana prírody SR Banská Bystrica;

Správa NP Malá Fatra Varín;

Slovenské národné múzeum, múzeum A. Kmeťa Martin;
Slovenská agentúra životného prostredia Banská Bystrica,
pracovisko Žilina

Vás pozývajú na

XXXVIII. celoslovenský tábor ochrancov prírody,

ktorý sa uskutoční v južnej časti NP Malá Fatra
a jeho ochranného pásma v dňoch

13.–21. júla 2002

Otvorenie tábora:

sobota 13. 7. 2002 o 19:00 v ATC Trusalová, Turany, okres Martin

Cieľ tábora:

výchova k ochrane jedného z významných fenoménov prírodného dedičstva Slovenska – NP Malá Fatra prostredníctvom jeho spoznávania a ďalších aktivít u príležitosti 35. výročia od vyhlásenia osobitnej ochrany tohto územia. Súčasťou programu je aj možnosť spolupracovať v nasledujúcich sekciách: geologicko-geomorfologická, mykologická, botanická, arachnologicko-entomologická, ichtyologická, herpetologická, ornitologická, mammaliologická, krajinoekologická, praktickej ochrany prírody a environmentálnej výchovy

Ubytovanie:

vo vlastných stanoch v priestoroch ATC (autokempingu) Trusalová

Stravovanie:

individuálne s možnosťou nákupu potravín v obci

Účastnícky poplatok:

je potrebné uhradiť najneskôr **do 31. mája 2002 na účet ZO SZOPK pri NP Malá Fatra s uvedením mena, adresy platiteľa a účelu platby TOP**, bankové spojenie: Slovenská sporiteľňa č. účtu: 105243-439/090

v nasledujúcej výške dospelá osoba: Sk 400,-

žiaci, študenti, členovia SZOPK a dôchodcovia: Sk 200,-

Nakoľko disponibilné kapacity TOP v ATC Trusalová nepresahujú 180 osôb, odporúčame vážnym záujemcom o účasť zabezpečiť si prostredníctvom uhradenia poplatku a odoslania prihlášky možnosť účasti čo najskôr ešte pred vyššie uvedeným termínom.

Prihlášku s uvedením mena (mien), adresy, príp. tiež tel. a e-mailového kontaktu zašlite po uhradení účastníckeho poplatku na adresu:

Správa NP Malá Fatra TOP, Hrnčiarska 197, SK-013 03 Varín, Slovak Republic alebo na e-adresu: ssnmpf@sopsr.sk, predmet: „TOP“.

Telefón: Správa NP Malá Fatra Varín: 041/569 23 11

Tel. kontakt do táborska ATC Trusalová: 043/429 26 36 (zo zahraničia: 00421/43/429 26 36)

Ako nájsť táborsko TOP:

Na ceste č. E50 v smere od Žiliny do Ružomberka, približne 38 km od Žiliny, medzi obcami Turany a Šútovo odbočiť vľavo a pokračovať asi 2 km do ATC Trusalová. Miesto, kde je potrebné takto odbočiť z E50 je možné identifikovať podľa autobazáru „AUTO ALLES“ a reštaurácie vľavo od cesty.

Obrazová publikácia „Národný park Muránska planina“

Muránska planina neinvestičný fond v spolupráci so SLOVMAG, a. s. Lubeník, mestom Revúca, Správou Národného parku Muránska planina a Klubom priateľov Muránskej planiny vydáva v prvom polro-

ku 2002 reprezentatívnu obrazovú publikáciu známeho fotografa Maroša Detka „Národný park Muránska planina“. Publikácia formátu A4 na kriedovom papieri, bude obsahovať okolo 100 farebných foto-

grafií a prostredníctvom záberov krajiny, rastlinstva a živočíšstva komplexne predstaví prírodu Muránskej planiny.

Knihu si môžete teraz objednať za zľavnenú, predplatiteľskú cenu 300,- Sk na Správe

Národného parku Muránska planina, ul. J. Kráľa 12, Revúca. V prípade akýchkoľvek nejasností sa o knihe môžete informovať aj telefonicky (058/442 20 61) alebo e-mailom (ssnmp@sopsr.sk).

Lyžičník pyrenejský

Cochlearia pyrenaica DC.

Viacročná rastlina z čeľade kapustovitých (*Brassicaceae*), vysoká až 70 cm. Patrí medzi dvoch zástupcov rodu lyžičník v našej flóre. V súčasnosti je lyžičník pyrenejský známy z dvoch lokalít a ako nový druh pre našu flóru bol rozpoznaný až koncom deväťdesiatych rokov. Rastie na silne podmáčaných miestach dostatočne zásobovaných tečúcou chladnou vodou s vysokým obsahom vápnika, z ktorej sa usádza vápnný tuf. Kvitne veľmi dlho, od konca marca až do konca septembra.

Lyžičník pyrenejský by mal byť zaradený medzi kriticky ohrozené druhy. Jeho výskyt bol na našom území vždy veľmi vzácny. Historické údaje sú sústredené do oblasti severného Slovenska, kde je doložený zo Slovenského raja, Veľkej Fatry a úpätia Belianskych Tatier. Vo všetkých prípadoch bol pôvodne pokladaný za príbuzný druh lyžičník tatranský (*Cochlearia tatrae*), ktorý je endemitom Západných Karpát. Tento sa vyskytuje roztrúsene v alpskom až subniválnom stupni Západných a Vysokých Tatier, vzácné v Belianskych Tatrách.

Napriek skutočnosti, že obidve recentné lokality sú chránené formou maloplošného chráneného územia a zároveň sa nachádzajú na území Chránenej krajiny Veľká Fatra, je tu výskyt lyžičníka pyrenejského ohrozený negatívnou ľudskou činnosťou. Na jednej z lokalít došlo k značnej redukcii rozšírenia zachytením prameňa pre vodovod. Napriek tomuto zásahu, ku ktorému došlo v roku 1965, tu ešte lyžičník hojne rástol na brehoch potôčika pod prepacom vodného rezervoáru až do konca 80-tych rokov. Potom, ako vodohospodári na dlhší čas prestali vypúšťať vodu korytom potôčika, výskyt tu v roku 1988 zanikol. Dnes prežívajú plošne dve veľmi obmedzené mikropopulácie na prameniskách neďaleko vyschnutého travertínového poľa. Aj druhé miesto výskytu bolo v minulosti ovplyvnené zachytením prameňa pre vodovod, prepád ostal však dostatočne veľký na to, aby sa tu pomerne hojný výskyt druhu udržal dodnes. Ohrozenie predstavuje možnosť znečistenia a deštrukcia citlivého biotopu návštevníkmi lokality. Malá populácia bola zaznamenaná aj na mokvavom travertíne cca 500 m severne od tejto lokality.

DANIEL DÍTĚ
Foto: autor

Korunkovka strakatá

Fritillaria meleagris L.

Trvácna rastlina z čeľade ľaliovitých (*Liliaceae*) vysoká až 50 cm. Rastie vo vlhkých depresiách pozdĺž riek, okolo melioračných kanálov, pozdĺž priekop so stagnujúcou vodou, na zamokrených oglejených pôdach alebo slatinách v spoločenstvách mokrých lúk radu *Molinietalia* a v porastoch vysokých ostríc radu *Magnocaricetalia*. Vzácné sa vyskytuje aj v lužných lesoch zväzu *Alnion glutinoso-incanae*. Kvitne skoro na jar, začiatkom apríla.

Korunkovka strakatá patrí medzi kriticky ohrozené, zákonom chránené druhy, bola zaradená aj do Červenej knihy ohrozených a vzácných druhov rastlín a živočíchov. U nás sa vyskytuje na viacerých lokalitách. Najpočetnejšie sú populácie na Východoslovenskej rovine pri obciach Drahňov, Malé Raškovce, Veľké Raškovce, Vojany, Sobrance a pod Vihorlatom pri obciach Jovsa a Zatin. Na strednom Slovensku sa vyskytuje v alúviu rieky Ipel pri Hrabove, medzi obcami Kalinovo a Breznička. Rastie aj v povodí vodného toku Slatina pri obciach Víglaš a Pstruša. Nedávno bol tento druh opätovne potvrdený aj na dolnom toku Hrona severne od Štúrova.

Druh je ohrozený odvodňovaním aluviálnych lúk, intenzifikáciou poľnohospodárstva (najmä prihnojovaním) ale tiež absenciou hospodárenia a nástupom vysokobylinných porastov napríklad druhu *Filipendula ulmaria*. Je to veľmi atraktívna, skoro na jar kvitnúca rastlina často trhaná do kytíc. V niektorých krajinách Európy patrí medzi pestované, okrasné druhy.

V minulosti bol výskyt korunkovky značne redukovaný a mnoho lokalít zaniklo, napríklad rozoraním lúk pri obci Poltár. Z viacerých pôvodne bohatých populácií dnes ostali už iba zvyšky, napríklad v priekope pri železničnej trati v blízkosti Víglaš. Niektoré lokality na východnom Slovensku zanikli zatopením vodami Zemplínskej šíravy. Na jej udržanie v slovenskej flóre bol vypracovaný Program zachrany. Je nevyhnutné udržať extenzívne obhospodarovanie lokalít (kosenie) a zamedziť deštrukcii stanovišť (rozoranie, výstavba a pod.).

DANIEL DÍTĚ
Foto: autor

Trasochvost žltý

Motacilla flava (LINNAEUS, 1758)

Štíhlejší než vrabec. Z našich trasochvostoch má najkratší chvost. Nápadné je predovšetkým žlté sfarbenie hrudi a hrdla. Chrboť je olivovo zelený. Ozýva sa mákkyým „psýjíp“. Spev je krátky a jednoduchý „cip-cip-cipsi“.

Na Slovensku trasochvost žltý hniezdi pravidelne, ale nehojne. Početnejší je v nížinách západného a východného Slovenska, nezriedka však zahniezdi aj na severe (Oravská a Liptovská kotlina).

Hniezdi v máji až júni. Znášku najčastejšie tvorí 5 až 6 vajec zahrievaných 13 až 14 dní. Hniezdo býva umiestnené vždy na zemi, ukryté pod previsajúcou trávou. Na vajciach sedí len samička. Mláďatá sú krmené obidvoma rodičmi asi 7–11 dní.

Trasochvost žltý sa živí podobne ako ostatné trasochvosty predovšetkým muchami a iným lietajúcim hmyzom, ktorý vypláši z trávy alebo ho priláka pasúci sa dobytok. Okrem toho často požírajú pavúkov, červy a mákkyše. V blízkosti vodných plôch sú korisťou nezriedka aj väčšie vážky.

Trasochvost žltý je chránený Bernským dohovorom o ochrane voľne žijúcich organizmov a prírodných stanovišť.

U nás je chránený vyhláškou MŽP SR č. 93/1999 Z. z. ako ohrozený druh a spoločenská hodnota trasochvosta žltého je vyčíslená sumou 5 000,- Sk.

Vedecky je tento vták významný zložitým vnútrodrohovým členením a variabilitou sfarbenia. Hlavnou príčinou výrazného zníženia početnosti súvisí pravdepodobne so zmenami obhospodarovania pozemkov.

Ochrana druhu súvisí s ochranou hniezdísk a zachovaním potravných báz a to predovšetkým obmedzením meliorácií a používania insekticídov.

Ing. RÓBERT TRNKA
Foto: autor

Rybár riečny

Sterna hirundo L.)

Vták menší ako čajka smejivá. Krídla má úzke a dlhé, chvost vykrojený ako u lastovičky. Temeno má čierne. Zobák je pomerne dlhý, červený s čiernou špičkou. Nohy má červené. Rybár riečny sa ozýva prenikavým „kírr, kírra“, alebo „krrí-érr“, pri útoku na votrelca ostro vyraňaným „kíkikíkik“.

Na Slovensku rybár riečny nehojne, ale pravidelne hniezdi predovšetkým na väčších vodných nádržiach (Hrušovská zdrž, Sĺňava, Oravská priehrada, Liptovská Mara).

Rybár riečny hniezdi v kolóniách asi do 50–60 párov, často spoločne s čajkami smejivými. Hniezdne kolónie alebo aj jednotlivé hniezda bývajú na štrkovom alebo piesčitom podklade. Hniezdenie prebieha od konca apríla do konca júla. Vajcia (3) majú veľmi premenlivé sfarbenie s početnými drobnými tmavohnedými škvrkami. Mláďatá sa liahnu po 21–23 dňoch.

Rybár riečny sa živí najmä rybami. Nepohrdne však ani žubrienkami, mladými žabkami a väčším vodným hmyzom.

Rybár riečny je chránený Bernským dohovorom o ochrane sťahovavých druhov voľne žijúcich živočíchov a Bernským dohovorom o ochrane voľne žijúcich organizmov a prírodných stanovišť. Osobitne je tento druh chránený Smernicou rady 79/409/EHS z 2. apríla 1979 o ochrane voľne žijúcich vtákov (smernica o vtákoch).

U nás je chránený vyhláškou MŽP SR č. 93/1999 Z. z. ako veľmi ohrozený druh a spoločenská hodnota rybára riečného je vyčíslená sumou 20 000,- Sk.

Hlavnou príčinou znižovania početnosti tohto druhu sú zmeny prostredia, meliorácie rybníkov, regulácie riek a predovšetkým zánik štrkových ostrovov, štrkových lavíc a nánosov.

Ochrana druhu spočíva na zachovaní vhodných hniezdných lokalít a to úpravou vodného režimu na rybníkoch a vodných nádržiach. Hniezdenie možno podporovať vytváraním plochých ostrovčekov na rybníkoch a vodných nádržiach.

Ing. RÓBERT TRNKA
Foto: autor

